

★
ambí
fascizem
kao
nemajna
evjanović
samooob
r'evkorení
spomr
r'jeka
nik

AMM

AMM

KMO

SMOK

MMK

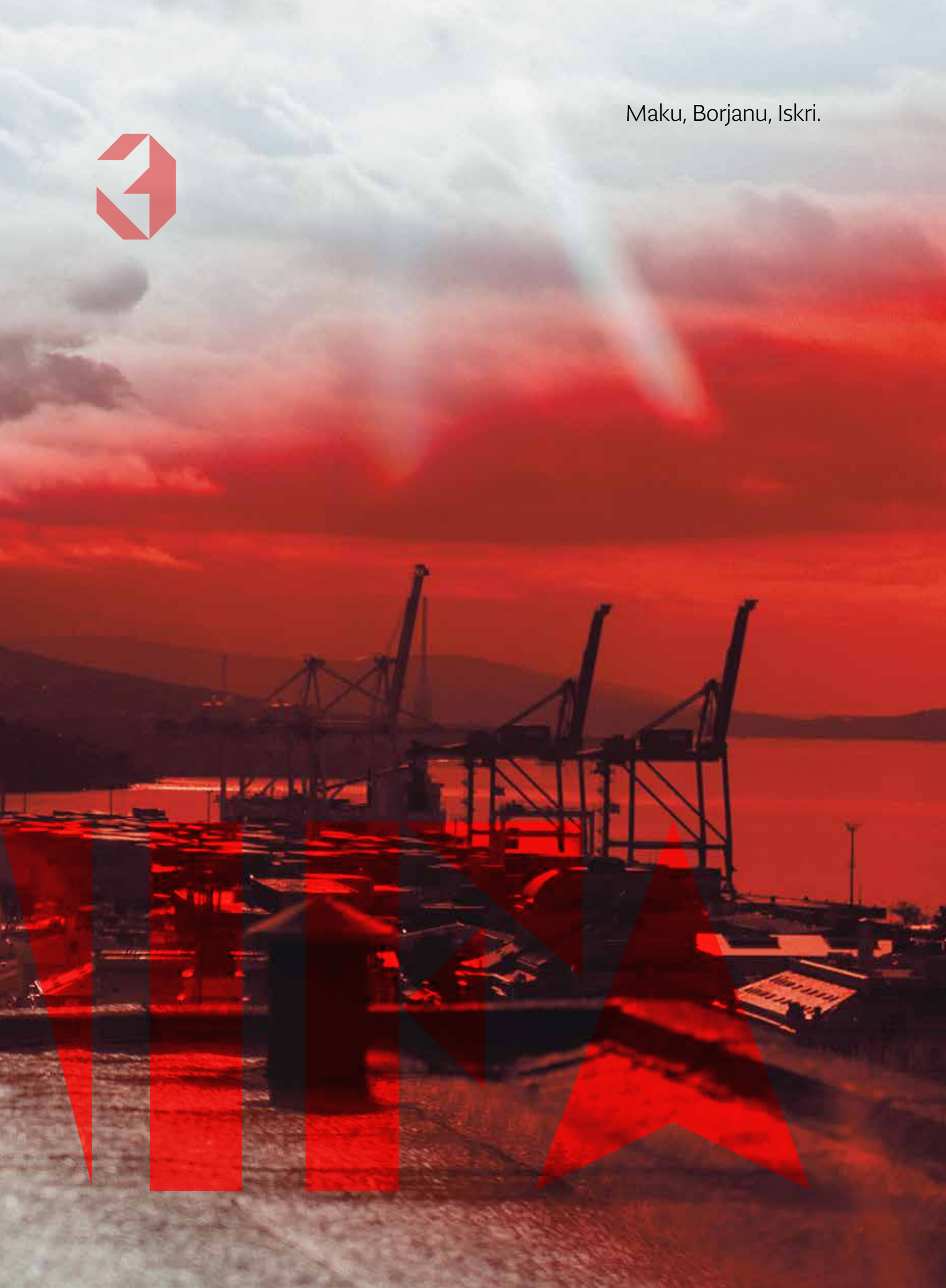
SPMK

2

AN

Maku, Borjanu, Iskri.

Monografija, I. izdanje / Monograph, 1st edition

IZDAVAČ / PUBLISHER

Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe
Gospodar Jevremova 47
11000 Beograd
Republika Srbija

Muzej moderne i suvremene umjetnosti /
Museum of Modern and Contemporary Art
Krešimirova 26c
51000 Rijeka
Republika Hrvatska

Obalne galerije Piran /
Piran Coastal Galleries
Tartinijev trg 3
6330 Piran
Republika Slovenija

ZA IZDAVAČA / FOR THE PUBLISHER

Krunoslav Stojaković, Branka Benčić, Mara Ambrožič Verderber

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG
SOUTHEAST EUROPE

OBALNE
GALERIJE
PIRAN
GALLERIE
COSTIERE
PIRANO

Nemanja Cvijanović

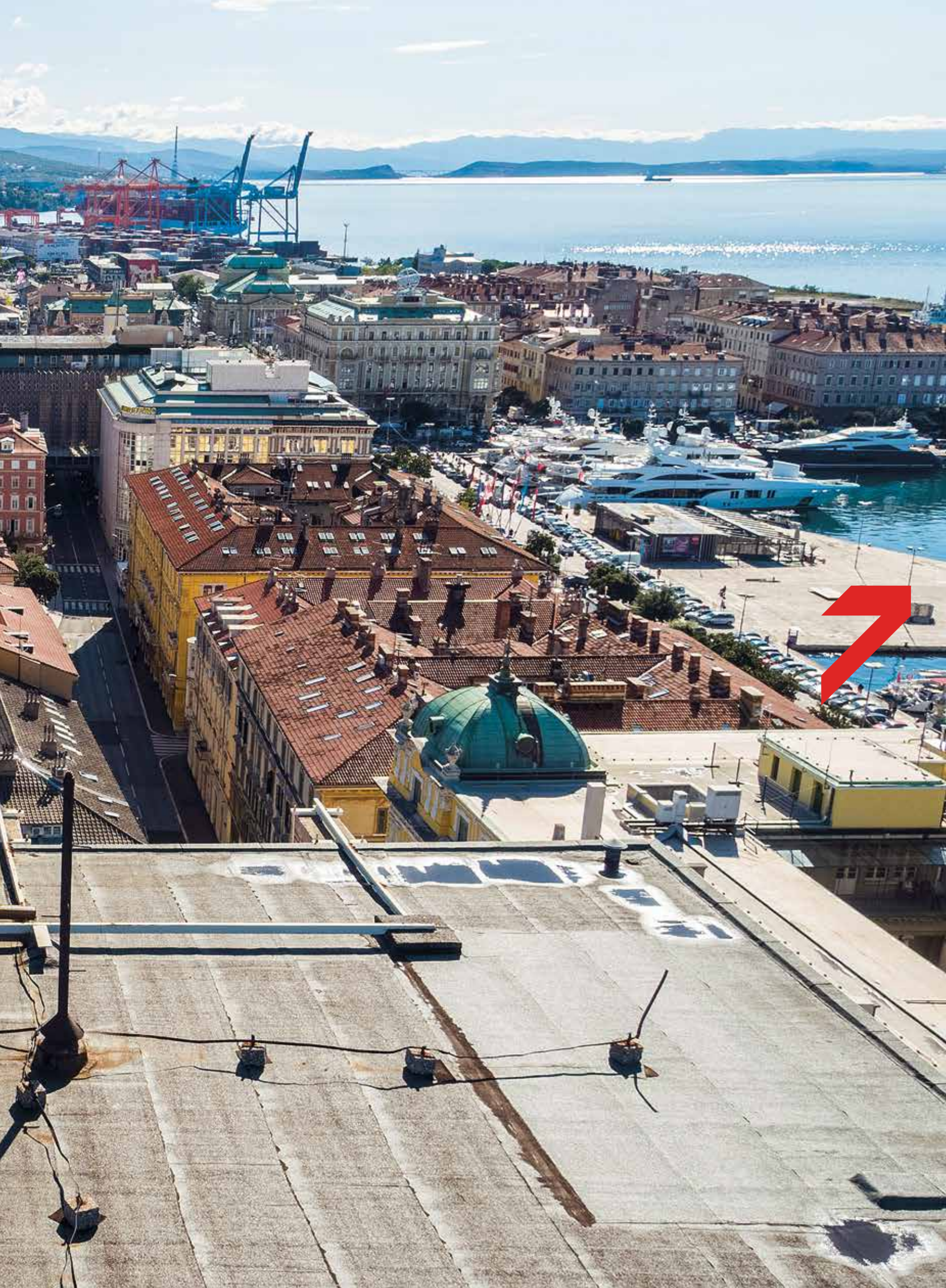
**Antifašizam
kao Samoobrambeni
spomenik**

**Antifascism
as The Self-Defensive
Monument**

Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Beograd
Muzej moderne i suvremene umjetnosti / Museum of Modern and Contemporary Art, Rijeka
Obalne galerije Piran / Piran Coastal Galleries, Piran

WMM

STW

MEMPHIS

MEMPHIS

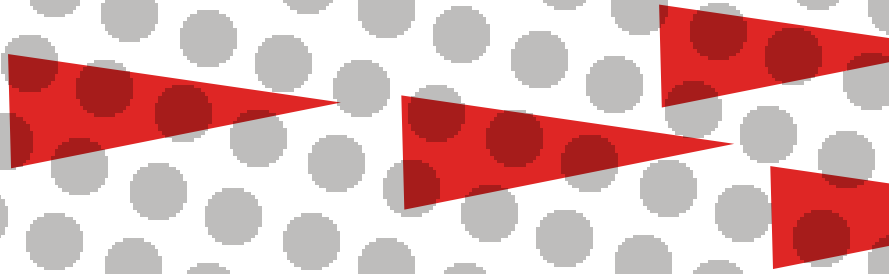
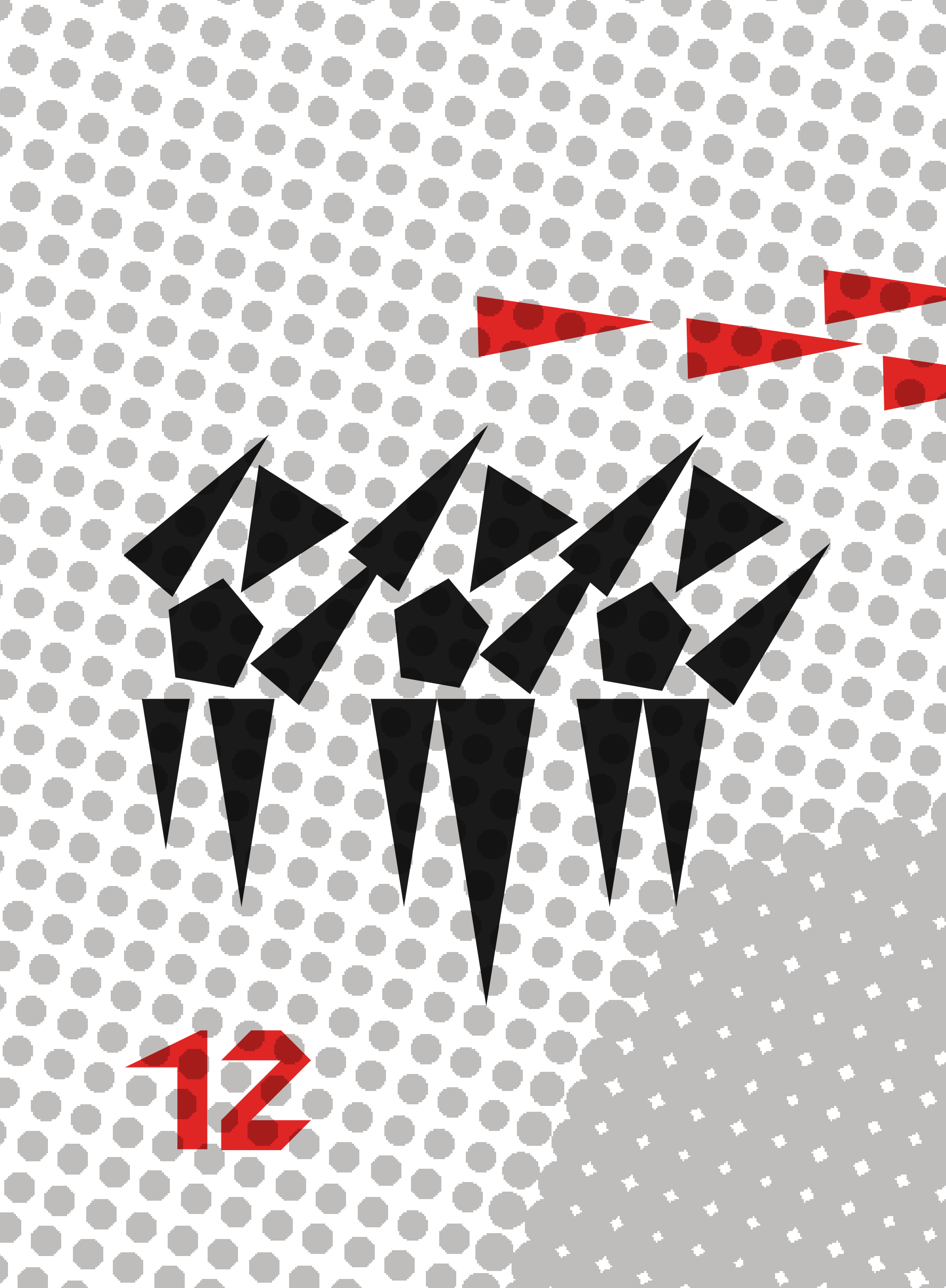

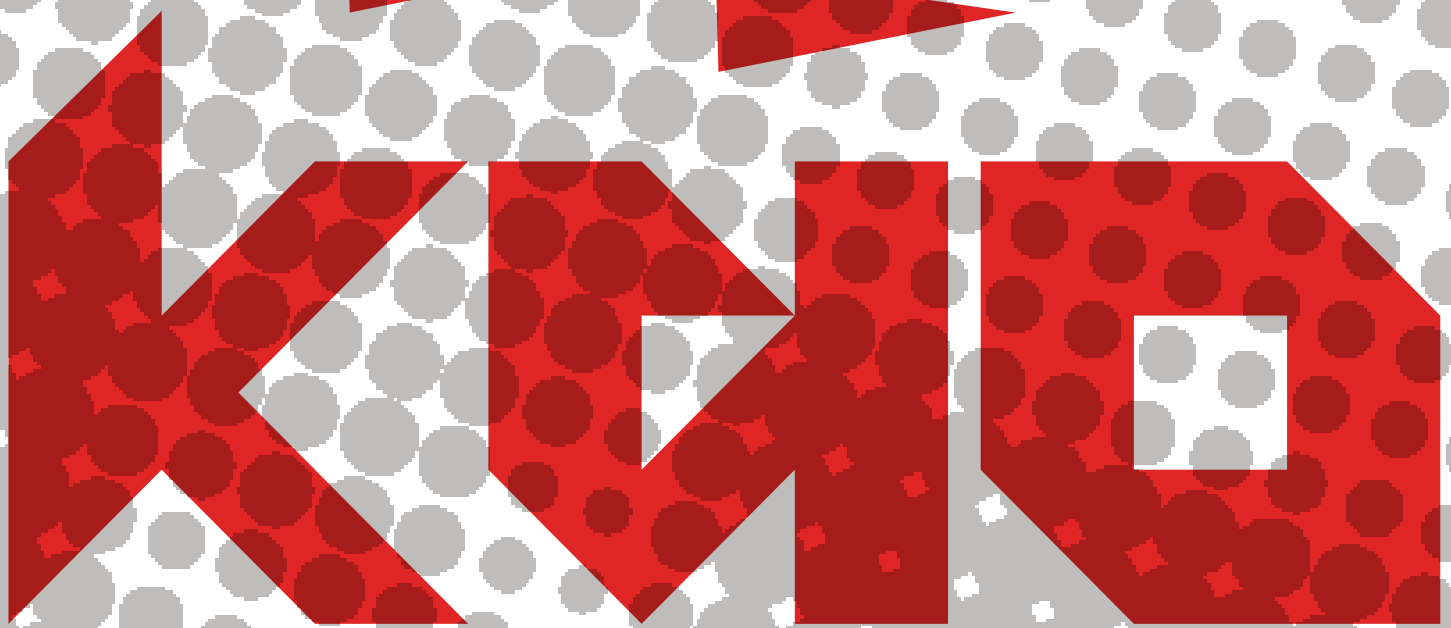
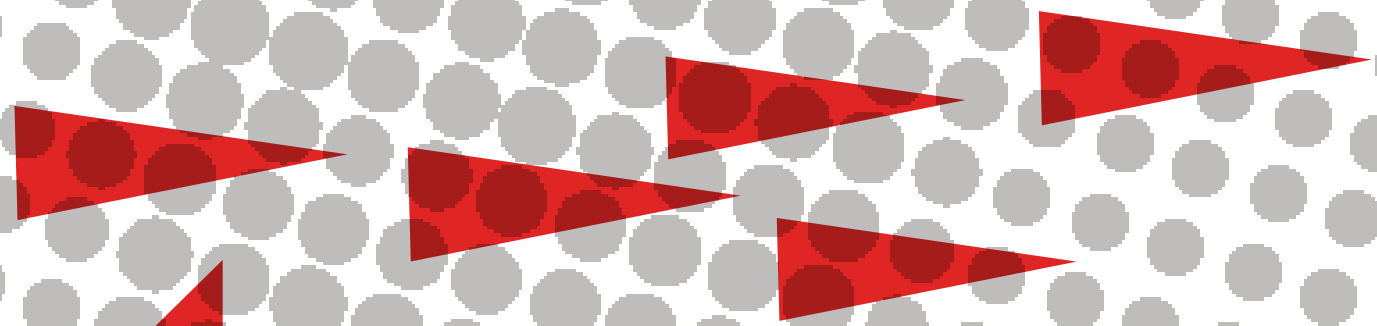
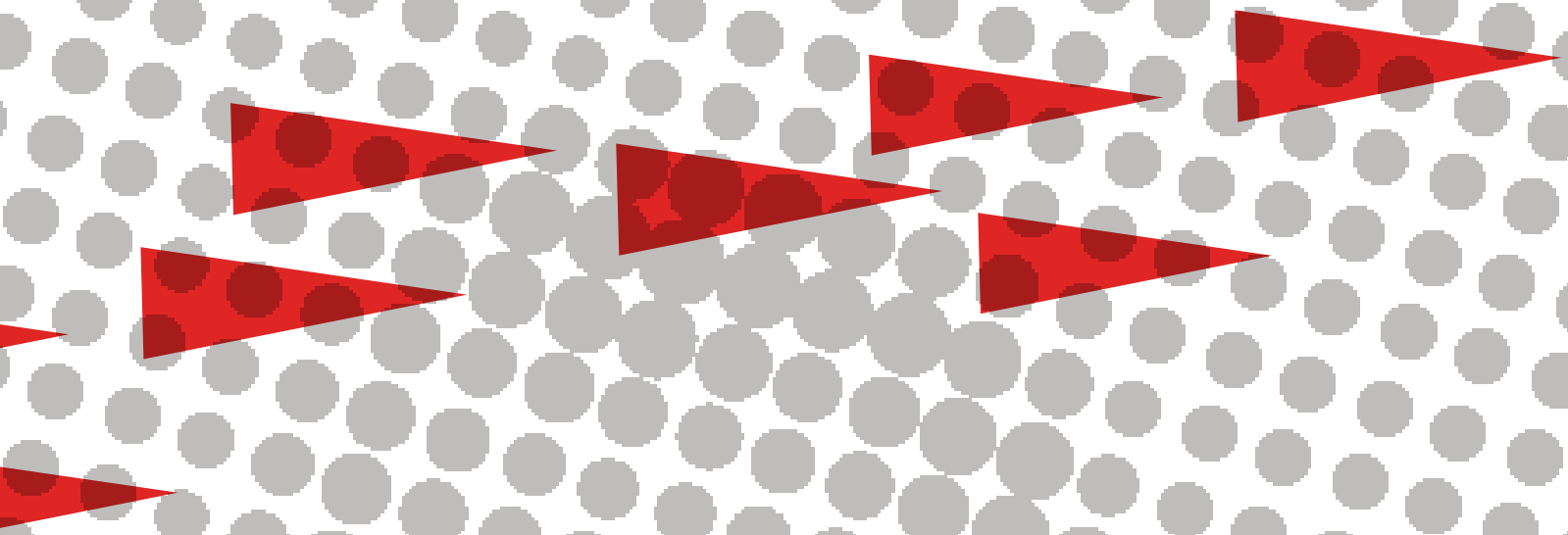
10

11

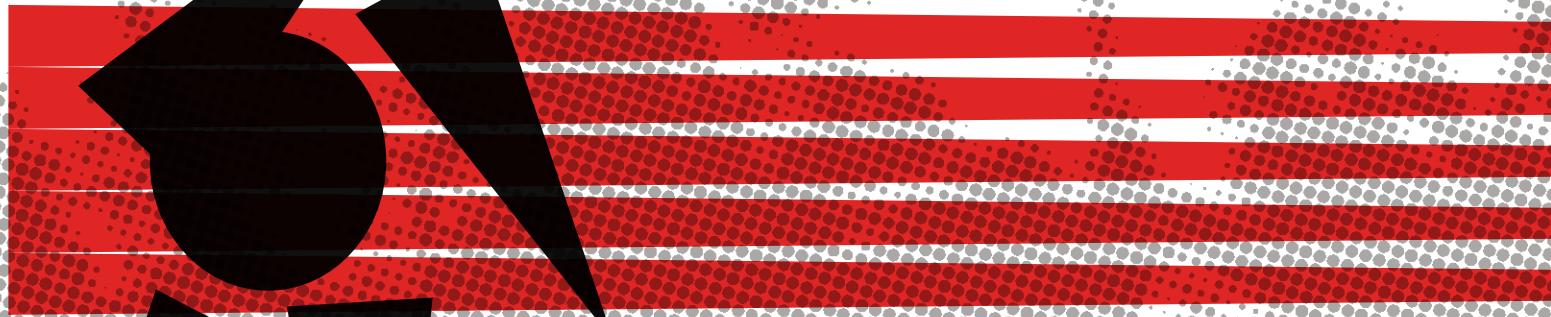
12

FORUM

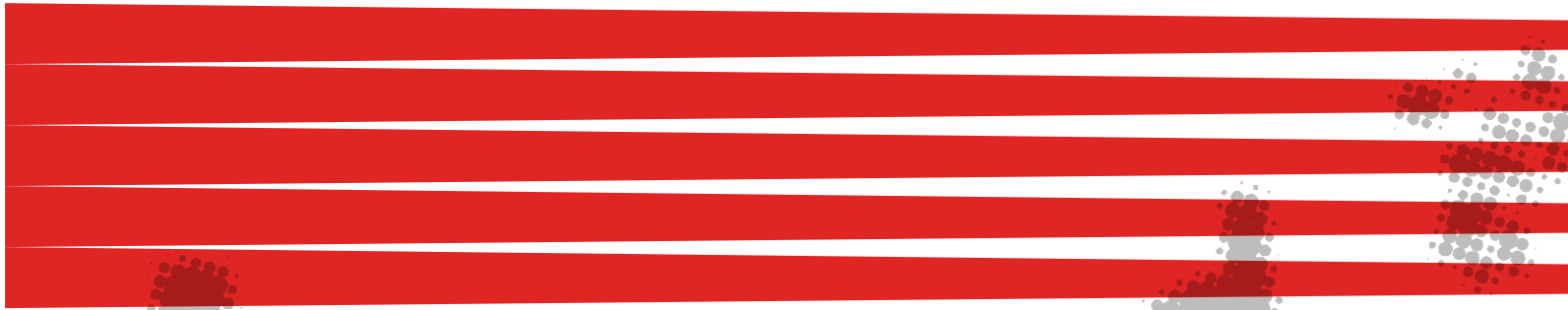

16

BOOK

17

18

INFORMATION

19

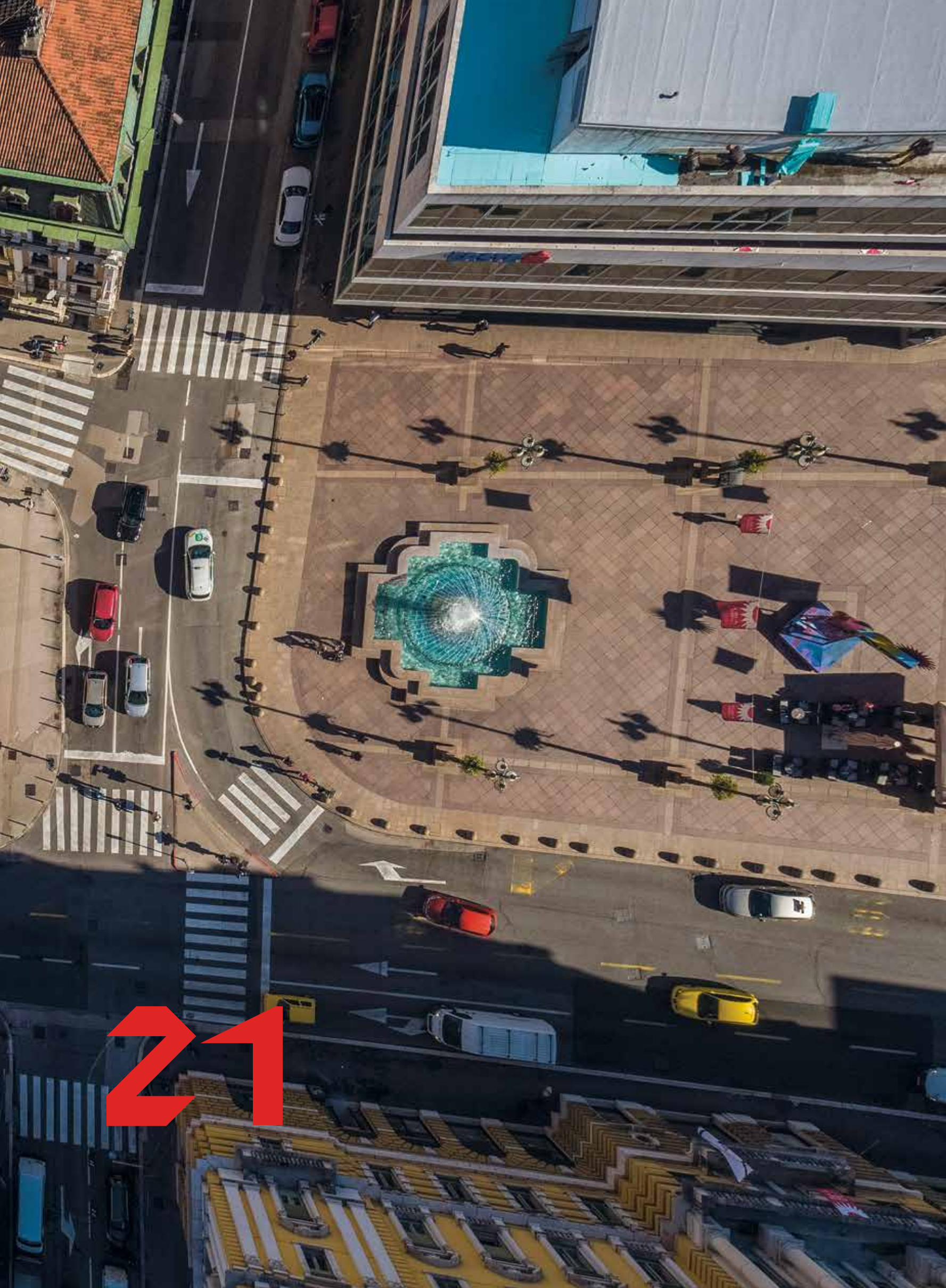

WORLD

20

21

STOP

22

WON

23

JK

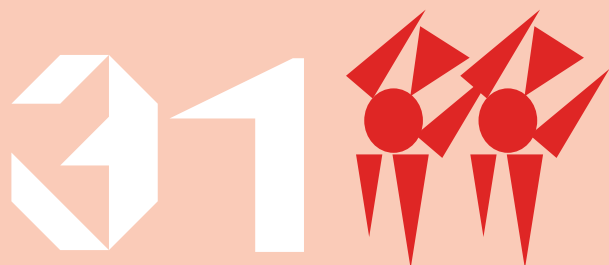
NEMANJA
CVIJANOVIĆ

24

Rijeka

25

Tevž Logar | Vladan Jeremić

Uvodnik

The Introduction

31

32

Dragan Markovina

Slučaj Rijeka ili razbijanje domobranskog konsenzusa

Undoing the Home-Guard Consensus: the Case of Rijeka

42

44

Ivana Bago

Što je u zvijezdi? Jugoslavenska povijest kroz krhotine stakla

What's in a Star? Yugoslav History through the Shards of Glass

62

64

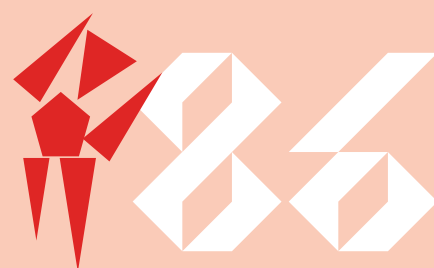
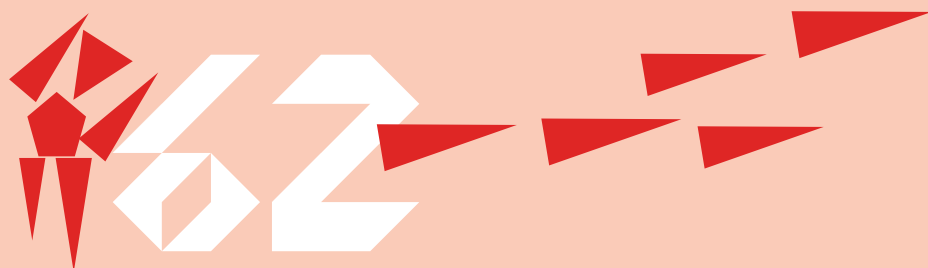
Stefano Taccone

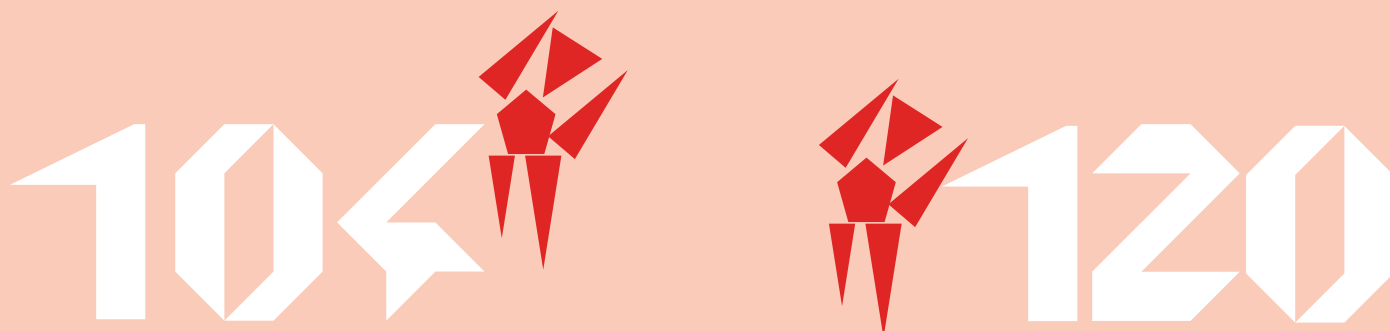
„Društveno angažirana“ umjetnost u slijepoj ulici

“Socially Engaged” Art and Its Impasse

86

88

Gal Kirn

Protiv prvobitne akumulacije nacionalističkog pamćenja: *Ceci n'est pas une étoile rouge* 104

Dismantling the Primitive Accumulation of Nationalist Memory: *Ceci n'est pas une étoile rouge* 106

Michał Kozłowski

Preispitivanje fašizma ili novi revizionizam 120

Reconsidering Fascism or a New Revisionism 122

Katarina Peović

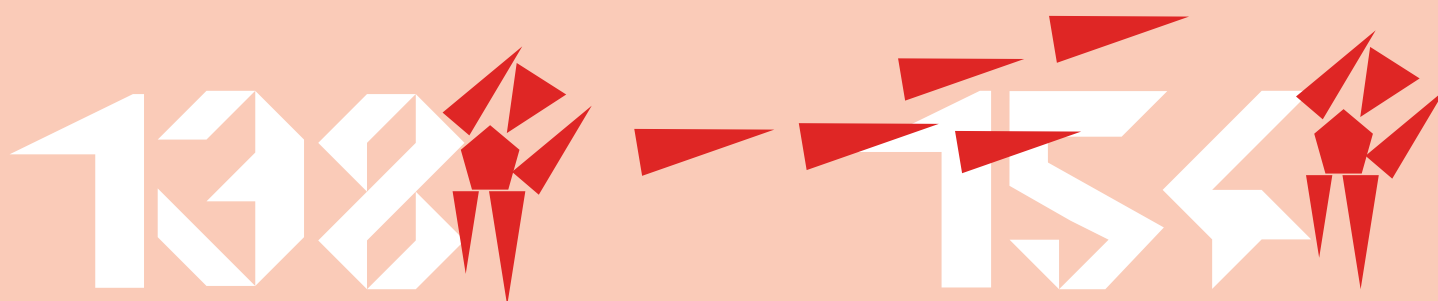
Crvena zvijezda petokraka kao podsjetnik na ono što nedostaje u građanskim oblicima antifašizma 138

The red five-pointed star as a reminder of what is missing in civic forms of anti-fascism 140

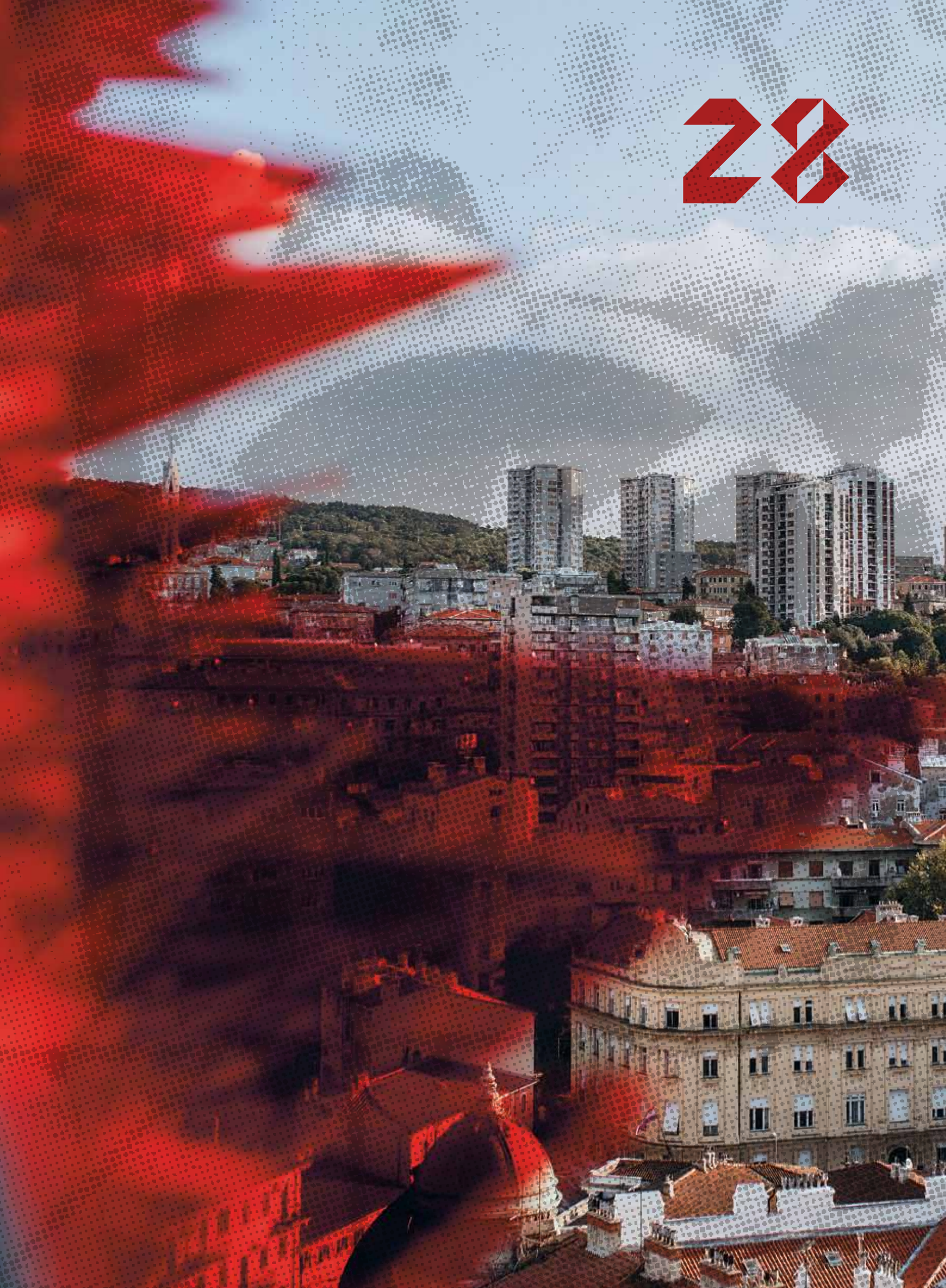
Srećko Pulig

Antifašizam danas 154

Anti-Fascism Today 156

28

**MEVŽ LOGAR
VLADAN JEREMIĆ**

29

Uvodnik
The Introduction

30

UVODNÍK

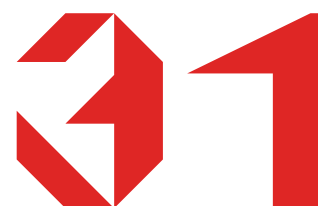
MEVŽ LOGAR
VLADAN JEREMIĆ

Ova monografija daje kompleksan prikaz rada *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, koji je osmislio umjetnik Nemanja Cvijanović, čija oštroomna i reflektivna gesta potkopava trenutačan rast nacionalističkog nasilja koji prožima svakodnevicu. Taj rad predstavlja upravo

onu točku na kojoj se sukobljavaju fašističko i antifašističko naslijeđe, i definira Cvijanovićevu gestu kao relacionalnost između društva, politike i umjetnosti. To djelovanje unutar Cvijanovićeva rada može se shvatiti i kao ključ za čitanje ove publikacije. Svojim dojmljivo raznolikim priložima raznih autora koji istražuju društveno-politički kontekst u kojemu je moguća Cvijanovićeva umjetnička pozicija, iz raznolikih perspektiva, uglavnom utemeljenih u odnosu prema antifašističkom, kulturalnom i kunsthistoričarskom diskursu, ova publikacija teži pokazati narativ projekta od njegova početka do kraja, kao način na koji taj proces iznova razmatra status umjetničkog djela i njegovu ulogu u društvu. S toga gledišta, publikacija ne postavlja Cvijanovićevo djelovanje samo unutar naslijeđa antifašističkog pokreta nego se bavi i ulogom i vrijednošću medijske slike u našem svakodnevnom životu, i to čini i na formalnoj i na konceptualnoj razini. Začarani krug hiperprodukcije i hiperpotrošnje još je više začaran nego što se čini na prvi pogled, jer medijska slika, kako bi zadovoljila kriterije distribucije, neprekidno „odražava“ potrebe ekonomske i geopolitičke panorame koja je trenutačno na snazi. Na kraju, cilj ove monografije je analizirati društvene modele i ideologije (one koji više nisu relevantni za hegemonске društvene i političke strukture) te identificirati i iznova predložiti aspekte određenih ideja koje su možda i dalje primjenjive, ili bi mogle postati primjenjive u današnjim antifašističkim borbama.

Uvod u publikaciju su tri eseja, autora Dragana Markovine, Ivane Bago i Stefana Taccone. Analizom lokalnih, nacionalnih i internacionalnih medija, Dragan Markovina definira ulogu medija u stvaranju slike modernog društva, kako se u medijima detektiraju i obrađuju određene pojave, kako komercijalni, javni i neprofitni mediji potiču rast konzervativnih tendencija i utječu na galopirajuću fašizaciju društva.

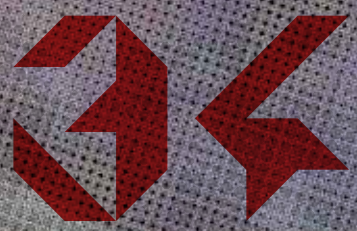
The present monographic publication provides an intricate survey of the work *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*, conceived by the artist Nemanja Cvijanović, whose sharp-minded and reflective gesture of agency undermines the current rise of nationalist violence.

This particular work presents a very precise point where the fascist and anti-fascist legacy confront one another and define Cvijanović's gesture as relationality between society, politics and art. This agency within Cvijanović's work can also be considered as key to reading this publication. With a compelling range of contributions by various authors who examine the socio-political context in which Cvijanović's artistic position operates, from a variety of perspectives, mostly grounded in their relation to anti-fascist, cultural and art historical theoretical discourse, the present publication aims to show the narrative of the project from the beginning to the end and how this process reconsiders the status of the artwork and its role within society. From this perspective the publication does not position Cvijanović's agency only within the legacy of the anti-fascist movement but also tackles the role and value of the media image in our daily lives, and does so on both a formal and conceptual level. The circle of hyperproduction and hyper consumption is even more vicious than it appears at first glance, because the media image, in order to meet the necessary distribution criteria, continuously "reflects" the needs of the economic and geopolitical panorama that is currently in force. After all, the aim of this monographic publication is to analyze societal models and ideologies (those which are less relevant to hegemonic social and political structures) and to identify and re-propose aspects or specific ideas that may still be, or could become, applicable to today's anti-fascist struggles.

The publication is introduced by three essays by the authors Dragan Markovina, Ivana Bago and Stefano Taccone. Through an analysis of local, national and international media, the author Dragan Markovina defines the role of the media in creating an image of modern society, how certain phenomena are detected and processed in the media and how commercial, public and non-profit media encourage the growth of conservative tendencies and influence the accelerating fascization of society.

Slijedi tekst Ivane Bago, koja akciju Nemanje Cvijanovića definira ne samo kao pripadnu antifašističkom pokretu nego i kao njegovu sinogdohu koja, svodeći svoje simboličke izvore na hiperbolizirani znak crvene zvijezde, utjelovljuje dostignuća, ali i proturječja umjetničkih praksa koje se bave historizacijom jugoslavenske i socijalističke prošlosti. Dok Dragan Markovina i Ivana Bago ostaju u kontekstu lokalnog i regionalnog razumijevanja Cvijanovićeve akcije, Stefano Taccone pozicionira je u kontekst internacionalnog sustava suvremene umjetnosti. Ta gesta ističe pretjeranu moć tržišta i njegovu upotrebu u politički i društveno angažiranim praksama. U svjetlu razumijevanja tog problema, s namjerom da istakne postojeće mehanizme, Taccone predlaže instituciju Venecijanskog bijenala kao studiju slučaja i analizira strategiju izložbenih politika koje stoje iza njega.

Središnji dio publikacije sastoji se od četiri kraća eseja koji ne nude dubinsku analizu Cvijanovićeve umjetničke intervencije nego pružaju društveno-politički kontekst u kojemu je njegoa intervencija bila moguća te služe kao četiri različita stajališta koja usmjeravaju čitatelja prema razumijevanju upravo te umjetničke geste. Slijedeći svoje najnovije istraživanje uzroka i razloga kolektivne amnezije koja se odnosi na važnost jugoslavenske partizanske borbe protiv fašizma u Drugom svjetskom ratu, i pozivajući se na Cvijanovićevu akciju, Gal Kirn dekonstruira trajnu politiku antimemorije u suvremenom trenutku, kada se čini da je fašizam ponovo u usponu. Kirnovo promišljanje nedvojbeno je vrlo srodno tekstu Michała Kozłowskog, koji izlaže mehanizme svojstvene fašizmu našeg vremena i dokazuje da se fašizam ne rehabilitira u punom smislu riječi nego se relativizira, normalizira, i što je najvažnije, apsorpira u prevladavajuće i postojeće ideologije. Dok Kirn i Kozłowski analiziraju pojedine pojave povezane s fašizmima i njihovim naslijeđem, prilog Katarine Peović definira problem revizionističkih rezolucija Europskog parlamenta i osuđuje izjednačavanje dvaju europskih totalitarizama. Njezin esej na praktičnoj razini otkriva kako današnje neofašističke skupine mogu iskoristiti dokumente koje su odobrili i izglasali i naši parlamentarci i s

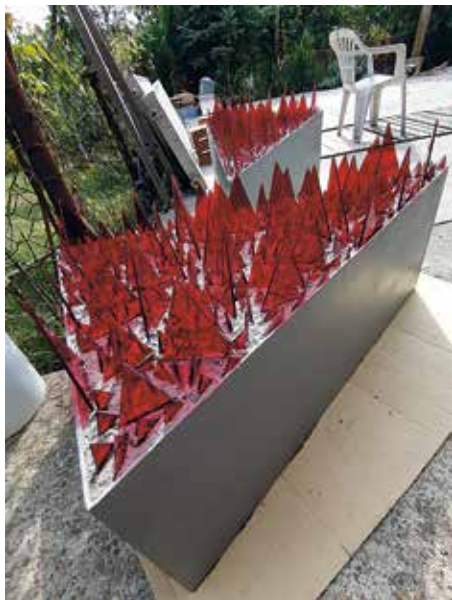

The volume continues with a text by Ivana Bago, who defines Nemanja Cvijanović's action not only as part of the anti-facist movement, but also as its synecdoche, which, in reducing its symbolizing resources to a hyperbolized sign of the red star, embodies the achievements but also the contradictions of artistic practices dealing with the historicization of Yugoslavia and its socialist past. While Dragan Markovina and Ivana Bago remain within the context of a local and regional understanding of Cvijanović's action, Stefano Taccone positions it within the context of the international system of contemporary art. This gesture highlights the excessive power of the market and its utilization of politically and socially engaged artistic practices. In the light of this problem and with the intention of elaborating upon existing mechanisms of power, he proposes the institution of the Biennale di Venezia as a case study and analyses the strategy of exhibition politics behind it.

The central part of the publication comprises four shorter essays that do not provide in-depth analysis of Cvijanović's artistic intervention but rather the socio-political context in which his intervention was made possible. As such, they serve as four different positions that direct the reader towards an understanding of this particular artistic gesture. Following his latest research into the causes and reasons for the collective amnesia which cloaks the importance of the Yugoslav partisan struggle against fascism during World War II, referring to *Cvijanović's action*, Gal Kirn deconstructs the continued politics of anti-memory in a contemporary moment when fascism seems once again ascendant. Kirn's thought relates to the texts of Michał Kozłowski, who exposes the mechanisms inherent to facism in our time and proves that fascism is not exactly being rehabilitated. Rather, it is being relativized, normalized and, most importantly, absorbed into dominant and existing ideologies. While Kirn and Kozłowski analyze particular phenomena related to facisms and their legacy, Katarina Peović's contribution defines the problem posed by revisionist Resolutions of the European Parliament, condemning the equating of two European totalitarianisms. In more practical terms, the essay discloses how today's neofascist groups can utilize documents that were approved and voted for by both our central-left and central-right

who in 61

lijevog i s desnog centra. Tekstualni dio zaključuje prilogom Srećka Puliga, koji ističe razlike i sličnosti između povijesnog fašizma i današnjeg postfašizma. Njegova analiza što je fašizacija danas i kakav je današnji antifašizam pomaže nam da odredimo smjernice za djelotvoran, ofenzivan i politički nekorektan antifašizam u budućnosti.

Kao struktura, ova monografija dizajnirana je kao vizualni esej koji omogućuje kritičko čitanje rada *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik* tako što se „temelji” na različitim teorijskim studijama slučaja. Važno je razumjeti da predstavljeno umjetničko djelo ne treba percipirati isključivo kroz čin „podizanja” spomenika nego kroz cijeli vremenski raspon i način na koji ga se percipiralo u široj javnoj sferi. Cvijanovićevu intervenciju nedvojbeno treba shvatiti i kao društvenu skulpturu koja nadilazi svoju materijalizaciju u obliku crvene zvijezde. Stoga je vizualna naracija publikacije uređena linearno i djeluje kao supostavljanje analize komentara lokalnih, regionalnih i internacionalnih medija, društvenih mreža, dokumentacije službenih najava i komentara u Hrvatskom saboru, lokalnih sjednica gradskih vijeća i stvarne vizualne dokumentacije projekta. Vizualni materijal uređen je, odabran i strukturiran kao dijalog između Davora Konjikušića, Nemanje Cvijanovića i Marija Aničića, koji je i razvio koncept za dizajn publikacije.

Introduction

parliamentarians. The textual section concludes with a reflection from Srećko Pulig, who emphasizes the differences and similarities between historical fascism and today's post-fascism. His analysis of what fascization is today and what today's anti-fascism is like, helps us in conceiving guidelines for an effective, offensive and politically incorrect anti-fascism.

As a structure this publication is designed as a visual essay that allows for a critical reading of the work *Monument to the Red Rijeka / The Self - Defensive Monument*, by being "grounded" in various theoretical case studies. It is important to understand that the presented artwork should not be perceived exclusively through the act of "erecting" the monument but rather through span surrounding the work and how it was perceived in the wider public sphere. Without a doubt, Cvijanović's intervention should be seen as a social sculpture that goes further than its materialization in the form of the red star. Consequently, the visual narrative of the publication is arranged in a linear way and functions as a juxtaposition between the analysis of: local, regional and international media; social networks; documentation of official announcements and comments from the Croatian Parliament to local sessions of city councils; and the actual visual documentation of the project. The visual material was organized, selected and structured in a dialogue between Davor Konjikušić, Nemanja Cvijanović and Mario Aničić, who also developed the design concept for the publication.

39

40

Slučaj Rijeka ili razbijanje domobranskog konsenzusa

Undoing
the Home-Guard
Consensus:
the Case of Rijeka

42

DRAGAN MARKOVINA

Nakon što je kontrarevolucija devedesetih odradila glavni udar i uglavnom promijenila društvenu stvarnost i identitet Republike Hrvatske, kad se situacija malo slegnula nakon 2000., a preživjeli džepovi otpora u vidu poštovanja partizanske tradicije ostali u pojedinim enklavama, nastupio je domobranski konsenzus, odnosno nov društveni ugovor. Po njemu je Hrvatska određena kao u suštini nacionalistička država u kojoj antifašistička tradicija ima pravo građanstva tek u onoj mjeri u kojoj je napravila nešto za nacionalnu stvar, a to su državnost i granice, pri čemu se i to tek prigodno, jednom godišnje jedva promrmlja. Dakle, ta tradicija se tek jedva tolerirala, uz potpuno prešućivanje jugoslavenskog konteksta i socijalističke revolucije. Taj konsenzus je, međutim, s protokom vremena i mimo volje mainstream politike, pa čak i bez bitne uloge SDP-a u čitavom procesu, narušen isključivo iz jednog razloga. To je da partizanska borba čini istinsku tradiciju Hrvatske i dio je aktivne kulture sjećanja dobrog dijela društva, koji je onda vlastitim akcijama, od umjetničkih do konkretnih obnova miniranih spomenika, mimo ikakvog sudjelovanja države tu tradiciju održavao prisutnom i vratio joj legitimitet. Štoviše, u toj mjeri joj je vratio pravo građanstva, da je na ovogodišnjem obilježavanju 80. godišnjice ustanka u Sisku službeni pokrovitelj bila hadezeova Vlada Republike Hrvatske, dok je Zoran Milanović u ulozi predsjednika održao upečatljiv govor u kojem je prvi put netko na toj poziciji rekao da su ustanak pokrenuli komunisti, da su se mnogi od njih izgradili u Interbrigadama za vrijeme Španjolskog građanskog rata, da je to bila zajednička borba jugoslavenskih naroda, uz izričito spominjanje Koče Popovića. Drugim riječima, obilježavanje Dana antifašističke borbe 2021. nije ni po čemu nalikovalo na prethodne. Do takvog zaokreta nije doveo jedan konkretan događaj, nego čitav niz stvari koje su malo po malo vraćale antifašističku borbu i njene vrijednosti u javnost, dok ona na koncu nije postala neupitna. Konceptualna postavka Nemanje Cvijanovića, odnosno instalacija u čast riječkih partizana koja je postavljena na riječkom neboderu, uz namjernu asocijaciju na sličnu petokraku koja

SLUČAJ

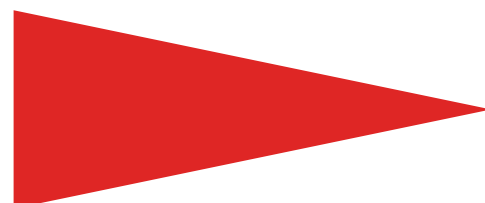
DRAGAN MARKOVINA

The 1990s counter-revolution significantly altered the social reality and identity of the Republic of Croatia. Shortly after the year 2000 when the situation eased a little – leaving only small pockets of resistance manifest in a respect for the Partisan tradition in certain enclaves – the home-guard consensus¹ was established – a new social contract. Along these lines, Croatia was defined as an essentially nationalist state in which the anti-fascist tradition has a right to citizenship only insofar as it has contributed to the national cause – i.e. its work in guaranteeing Croatia's statehood and state borders, an act that is only mentioned once a year during a public holiday (Anti-Fascist Struggle Day). Indeed, this tradition has been barely tolerated, and there has been complete silence over discussions of the Yugoslav context and socialist revolution. Nevertheless, over time and albeit against the will of mainstream politics – even without the crucial role of the SDP (Social Democratic Party) in this process – this consensus was broken for one reason alone. Namely, that the Partisan struggle is Croatia's true tradition, and it is an integral part of an active culture of memory for the majority of society. There are people who have kept that tradition alive and retrieved its legitimacy through their own actions – from artistic actions to the rebuilding of destroyed monuments, and without any state support. Moreover, the Partisan struggle has retrieved its citizenship claim over Croatia to such an extent that at this year's festivities marking the eightieth centenary of the uprising in Sisak, the majoritarian HDZ (Croatian Democratic Union) government of Croatia was the official patron. Zoran Milanović, as president of the republic, held a speech – the first by any president of the Republic of Croatia – in which he said that the uprising was started by communists, many of whom became politically active in the International Brigades during the Spanish Civil War. He also said that the uprising was a common struggle of all Yugoslav peoples, and he mentioned Koča Popović.² In other words, the main memorial event for Anti-Fascist Struggle Day in 2021 was nothing like the previous ones. Such a turn was not the result of a single actual event; rather, it was a whole series of events that gradually brought the anti-fascist struggle back into the public eye, to

¹ *Domobrani* (literally: home defenders) were the regular army of the Independent State of Croatia under the Ustashe regime during the Second World War. These armed forces were quite hesitant to unambiguously participate in the ongoing confrontations, irrespective of whether they were of a direct or ideological nature. In an ideological sense, this position corresponds to a middle-of-the-road current that sought not to step too hard on anyone's toes, but which leaned in principle towards right-wing politics.

² Koča Popović was the legendary commander of the First Proletarian Brigade. He was behind the decision that enabled Tito and the Partisan military headquarters to push through the Nazis, who had encircled them at Sutjeska. Before the war, he was a student at the Sorbonne and a participant in the Spanish Civil War. After the war he was vice-president and the second public figure after Tito, but he resigned from all these functions after seeing Tito decide to suppress purported liberals and seek to prolong his cult of personality.

je u socijalističkom razdoblju stajala na tom mjestu činila je jednu od tih nezaobilaznih stavki koje su pomalo senzibilizirale javnost za ovu temu. Ne bez osobnog rizika, naravno i uz ozbiljna pa i gruba osporavanja pa i prijetnje autoru.

Ta osporavanja i posljedični napadi su s jedne strane bili uzrokovani afirmacijom partizana i petokrake, zbog čega se umjetnik našao na udaru desnih medija, postavši čak i relativizacijski joker svaki put kad bi ljudi iz vladajućeg HDZ-a odbijali vidjeti očiti porast desnog ekstremizma u društvu. No, s druge strane i mimo samog Cvijanovića i njegove ideje, na udaru je bio i projekt Rijeke kao europske prijestolnice kulture koja je doživjela maćehinski odnos države, motiviran ponajprije ideoloških razlozima, što je sve bilo praćeno kontinuiranom kritikom riječkog programa u svim nacionalistički orijentiranim *mainstream* medijima te, naravno, onim marginalnim radikalno desne provenijencije. Istina je da se čitav projekt, još od ceremonije otvaranja, a posebno nakon što ga je pandemija gotovo zaustavila i dovela do toga da mnogi koji su na njemu radili dobiju otkaz, suočio i s kritikama s ljevice, usmjerenima prema pitanju muzealizacije i pop-kulturalizacije radništva, o čemu su najviše pisali Boris Postnikov u *Novostima* i Jurica Pavičić u *Jutarnjem listu*. Zahvaljujući svemu navedenom, s naglaskom na pandemiju i političku zapaljivost Cvijanovićeve instalacije, projekt Rijeke kao europske prijestolnice kulture 2020. godine, ostat će zapamćen uglavnom po spektakularnom otvaranju i Matanićevoj *Operi industriale*, po Cvijanovićevoj petokraki, po tome što je Rijeka dobila novu zgradu Muzeja moderne i suvremene umjetnosti i po dugoj sagi o obnovi Titovog *Galeba*. Ono što je zanimljivo jest da čak ni problematika obnove *Galeba* koja je skoro srušila gradsku vlast nije izazvala toliku temperaturu u javnosti kao Cvijanović.

Kad je autor tek objavio projekt u sklopu kompletnog programa, nije se činilo da će na kraju stvari eskalirati u smjeru u kojem jesu. Antifašizam i Rijeka, stvari su nominalno bile samorazumljive i naizgled bez naboja. Zamisao je bila originalna i promišljena. Na službenim stranica-

Rijeka

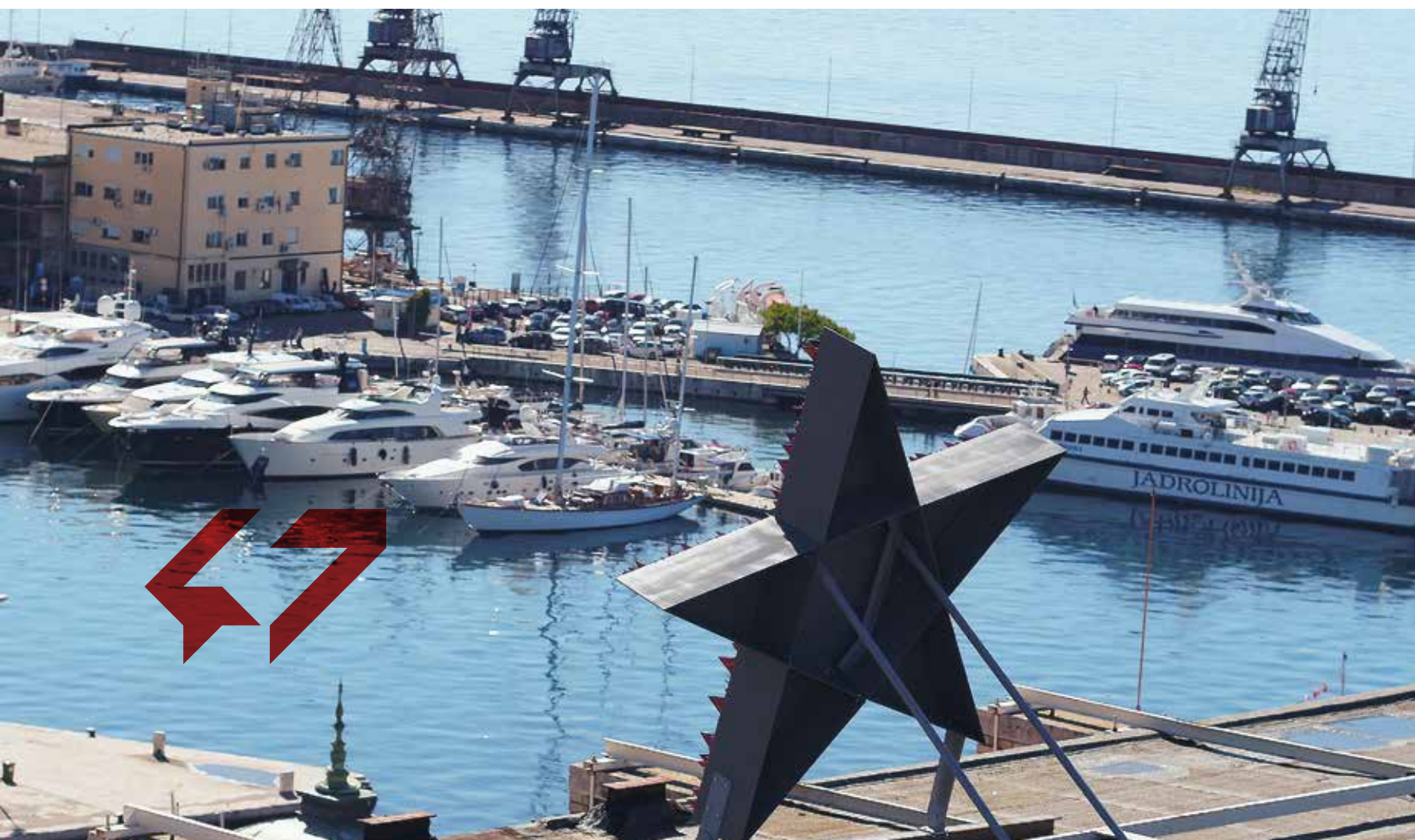
the point where it has become something indisputable. Nemanja Cvijanović's conceptual exhibit, i.e. an installation honouring Partisans from Rijeka, which was mounted on a skyscraper in Rijeka – and which made an intentional reference to a similar five-pointed star earlier placed on the same spot – was one of several unavoidable developments that progressively sensitized the public to this topic. It involved personal risk amid some serious and grave denunciations, which even included threats to the author.

On the one hand, these denunciations and threats resulted from the affirmation of the Partisans and the five-pointed star, all of which left the artist exposed to blows from the right-wing media. Cvijanović's action was even served as a trump card used to relativize social and political issues each time people from the ruling party, the HDZ, turned a blind eye to the evident rise of right-wing extremism in society. On the other hand, besides attacks both on Cvijanović personally and on his ideas, further attacks were directed against the project of Rijeka as the European Capital of Culture. This project endured a stepmotherly form of state patronage, motivated by ideological reasons, which was then followed up with continual criticism of the programme. This criticism featured in the nationalist-oriented mainstream media in addition to marginal media outlets on the radical right. The project faced criticisms from the Left from the programme's opening ceremony onwards – and especially after the pandemic almost stopped it in its tracks, resulting in the firing of many people who worked on it. The leftist critiques focused on the issues of musealization and the pop-culturalization of workers, as highlighted in newspapers by Boris Postnikov in *Novosti* and Jurica Pavčić in *Jutarnji list*. Consequently, thanks to the pandemic and the political flammability of Cvijanović's installation, the project of Rijeka 2020 – the European Capital of Culture, will be remembered mainly for its spectacular opening ceremony, for Matanić's *Opera Industriale*, for Cvijanović's installation, for Rijeka gaining a new building for the Museum of Modern and Contemporary Art, and for the long saga surrounding the rebuilding of *Galeb*, Tito's boat. Interestingly, even the issues related to *Galeb*, which almost toppled the municipal government, did not

QUALITY

ma Rijeke 2020., projekt je najavljen na sljedeći način: „Svjestan trenda selektivnog, ali i sustavnog prepuštanja povijesnih spomenika zaboravu i destrukciji, riječki umjetnik Nemanja Cvijanović izvest će *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik* na vrhu Riječkog nebodera. Riječ je o skulpturi-objektu od armiranog betona i željezne konstrukcije u obliku velike, odbačene i zaboravljene partizanske zvijezde petokrake. Staklo razbijeno u 2800 krhotina uronjenih u lice petokrake preduhitruje očekivani vandalizam u kojem petokraka potencijalno stradava, istodobno ukazujući na objekt koji trpi i mogućnost spomenika da se sam brani od opasnosti uništenja ili zaborava. Umjetnikovim riječima, 2800 krhotina stakla može podsjećati i na 2800 poginulih boraca u bitki za Rijeku, premda je primarna simbolika spomenika izražena upravo kroz paradoks odbačenog, ali još uvijek opasnog antifašističkog, revolucionarnog naslijeđa. Spomenik postavljen na vrh Riječkog nebodera reminiscira crvenu zvijezdu koja je na isto mjesto bila postavljena 1945. godine. Izvan dohvata i uperen k nebu, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spome-*

lead to heated public confrontations to the extent that Cvijanović's installation did.

When Cvijanović launched his project as part of the Rijeka 2020 programme, he did not expect things to escalate to the extent they did. The topics of anti-fascism and Rijeka seemed self-explanatory, with little real political charge. The idea was original and well thought through. On the official website for Rijeka 2020, the project was described as follows: "Aware of the trend towards the selective but systematic abandonment of historical monuments to oblivion and destruction, the Rijeka artist Nemanja Cvijanović has erected a *Red Rijeka Monument – A Self-Defense Monument* at the top of a Rijeka skyscraper. The sculpture is made of reinforced concrete and iron, in the form of a large discarded and forgotten five-pointed Partisan star. Glass broken into 2,800 pieces has been set into the face of the five-pointed star to prevent anticipated vandalism; the glass symbolizes a structure that endures and the monument's ability to defend itself against the dangers of destruction or of being abandoned. In the artist's words, the 2,800 shards of glass are also a reminder of the 2,800 fallen fighters in the Battle of Rijeka,

WIRAZ

nik otvara pitanje pozivanja (ne)željenoga gosta u tkivo grada, defanzivnosti kao vječnog pratitelja napada i začaranog kruga koji takva dinamika stvara. Je li moguće prihvatiti nakrivljeni i okrnjeni simbol kao dio našega kulturnog naslijeđa, koji će, neovisno o stavu koji uz njega vežemo, ostati dijelom onoga što čini identitet ovoga grada?"

Da stvari možda neće završiti miroljubivo moglo se naslutiti već iz iskustva iz doba Frljićeve intendanture u riječkom Hrvatskom narodnom kazalištu, kada je svaki projekt ili predstava kojim su se propitivali općeprihvaćeni mitovi i nacionalističke vrijednosti rezultirao protestima, pa i nasiljem, što je posebno došlo do izražaja za vrijeme predstave o *Oluji*, kada su navijačke skupine došle pred kazalište s namjerom da fizički napadnu izvođače i publiku. U tome su kasnije, nakon predstave, i uspjeli.

No, unatoč tim signalima upozorenja, ono s čim se na kraju suočio Cvijanović, nadmašilo je očekivanja i najvećih pesimista. Sve je počelo saborskim govorom radikalno desnog političara, Zlatka Hasanbegovića, koji je upitao ministricu kulture zašto će dopustiti postavljanje te insta-

KIJEVA

although the monument's primary symbolism lies in the paradox of the now rejected but still dangerous anti-fascist, revolutionary legacy. The monument erected on the top of a Rijeka skyscraper resembles the red star erected in 1945 in the very same place. Out of reach and pointing skywards, the monument opens up the question of inviting an (un)desired guest into the fabric of the city. Its features reference defensiveness as the eternal companion of attack, and the vicious circle that such dynamics create. Can a crooked and chipped symbol be accepted as part of the city's cultural heritage? Regardless of the views inscribed in the material form of a red star, does it not partly constitute the city's identity?³

One might have sensed that things wouldn't unfold peacefully, if we think back to Oliver Frlijić's experiences as head of the Croatian National Theater in Rijeka. Every project or play of his that questioned widely accepted myths and Croatian nationalist values resulted in protests and violence. This was clear when a theatre play based on themes linked to *Operation Storm*⁴ (a military action in 1995 that resulted in the forced relocation of many Serbian identified people from the territory of present-day Croatia), resulted in football hooligans gathering at the front of the theatre, seeking to physically attack performers and the audience. After the play had ended, they succeeded in their intentions. Nevertheless, despite such warning signs, what Cvijanović had to ultimately face exceeded even the most pessimistic expectations. It all began with a speech in Croatian parliament by a radically right-wing politician, Zlatko Hasanbegović, in which he asked the minister of culture, Nina Obuljen Koržinek, why she had permitted this installation. Her reply repeated the mantra of how in the democratic society established after 1990, matters of culture cannot be decided solely by political cadres.⁵ This exchange was motivated by Hasanbegović's personal animosity toward Obuljen Koržinek, as she had succeeded him in office. It is also relevant that despite her formal refusal to intervene in the matter, she still regarded Cvijanović's idea negatively. All this perfectly matched clear government efforts to completely distance itself from the events in Rijeka – there were no government officials at the opening ceremony, for example. In September 2020

- 3 <https://rijekaz2020.eu/en/program/times-of-power/artistic-interventions-in-public-space/the-turned-out-pocket/the-monument-of-red-rijeka-the-self-defensive-monument-nemanja-cvijanovic-hr/> Cvijanović's project aimed to show the repressed anti-fascist history of the town by re-erecting a five-point star earlier removed from a Rijeka skyscraper, but in its new incarnation the star included shards of glass. This gesture was made in honor of fallen Partisans and as a commentary of how the Croatian state treats this heritage.
- 4 *Oluja (Operation Storm)* was a military action by the Croatian army that liberated most of the country that was controlled up until then by Serbian paramilitary forces under the auspices of the self-proclaimed Republic of Serbian Krajina. From its inception as a legitimate military action, it aroused strong emotions and antagonistic attitudes because it resulted in the exodus of most of the Serbian population, as well as the murder of several hundred Serbs who were left behind, followed by the burning of around 20,000 houses owned by Serbs and by institutional discouragement of their return. On the one hand, it was the moment of Croatian victory and, on the other, of traumatic defeat.
- 5 She used the phrase "decision-making in a commissary manner". This refers to the usual cadre selection in line with the interests of the ruling party by disregarding any kind of professional criteria. It has its roots in the period of Partisan struggle. However, the state capture of public functions by the ruling party continued to be perpetuated well after the socialist period.

lacije, na što mu je ona odgovorila mantrom o tome da se u demokratskom društvu nastalom nakon 1990. ne može komesarski odlučivati o kulturi. Ovdje nije nebitno naglasiti Hasanbegovićev osobni animozitet prema Nini Obuljen Koržinek, koja ga je naslijedila na toj funkciji, ali i to da je ovo ministričino formalno odbijanje intervencije praćeno njenim negativnim stavom prema Cvijanovićevoj ideji. Što se savršeno uklopilo u upadljivo nastojanje Vlade da nema ništa s manifestacijom u Rijeci, zbog čega nitko iz Vlade nije bio ni na otvaranju projekta. Sama Obuljen Koržinek je u rujnu 2020. kad je petokraka konačno postavljena na neborder, javno istupila sa zaključkom da je podignuta mimo odobrenja stana i konzervatora i bez propisane procedure, iz čega slijedi da je riječ o nečemu što potiče ideološke sukobe, a ona misli da kultura tome ne bi trebala služiti. Ta proceduralna pitanja preusmjerila je na grad i tako postigla cilj. Javno se ogradila od Cvijanovića, a posredno i od čitavog riječkog projekta i izvukla se iz svega.

Što nas dovodi do reakcija i ponašanja medija u tom razdoblju od siječnja pa do početka listopada 2020., kada je skulptura i uklonjena. Ono što prvo upada u oči jest izbjegavanje svih liberalnih i *mainstream* medija da zauzmu nekakav stav o ovom pitanju. Jasno je da se iz poneke rečenice autora članaka ili priloga moglo iščitati što oni generalno misle o slučaju, ali sve je ostalo na razini aluzija. *Televizija N1* napravila je tako prilog o slučaju, odmah nakon Hasanbegovićevog istupa, na način da je riječka ekipa dala prostor svima, od ljudi iz projekta, preko umjetnika, gradonačelnika Rijeke, do opozicije iz HDZ-a i ministrice kulture. Zagrebački *Jutarnji list*, kao i *Tportal*, objavili su velike tekstove o Nemanji Cvijanoviću i njegovom dotadašnjem radu, korektne preglede profesionalne biografije, ali ništa više od toga. Sličan tekst objavio je i Denis Romac u *Večernjem listu*. S druge pak strane, čitav niz desnih i radikalno desnih portala, od kojih neki životare na rubu medijskog prostora, ali su neki i prilično čitani, poput portala *direktno.hr*, putem senzacionalističkih naslova, podizali su temperaturu vlastitim čitateljima, mantrali o simbolu totalitarizma i također objavljivali biografiju Nemanje Cvijanovića, koja je od izbora

DMSKOQ

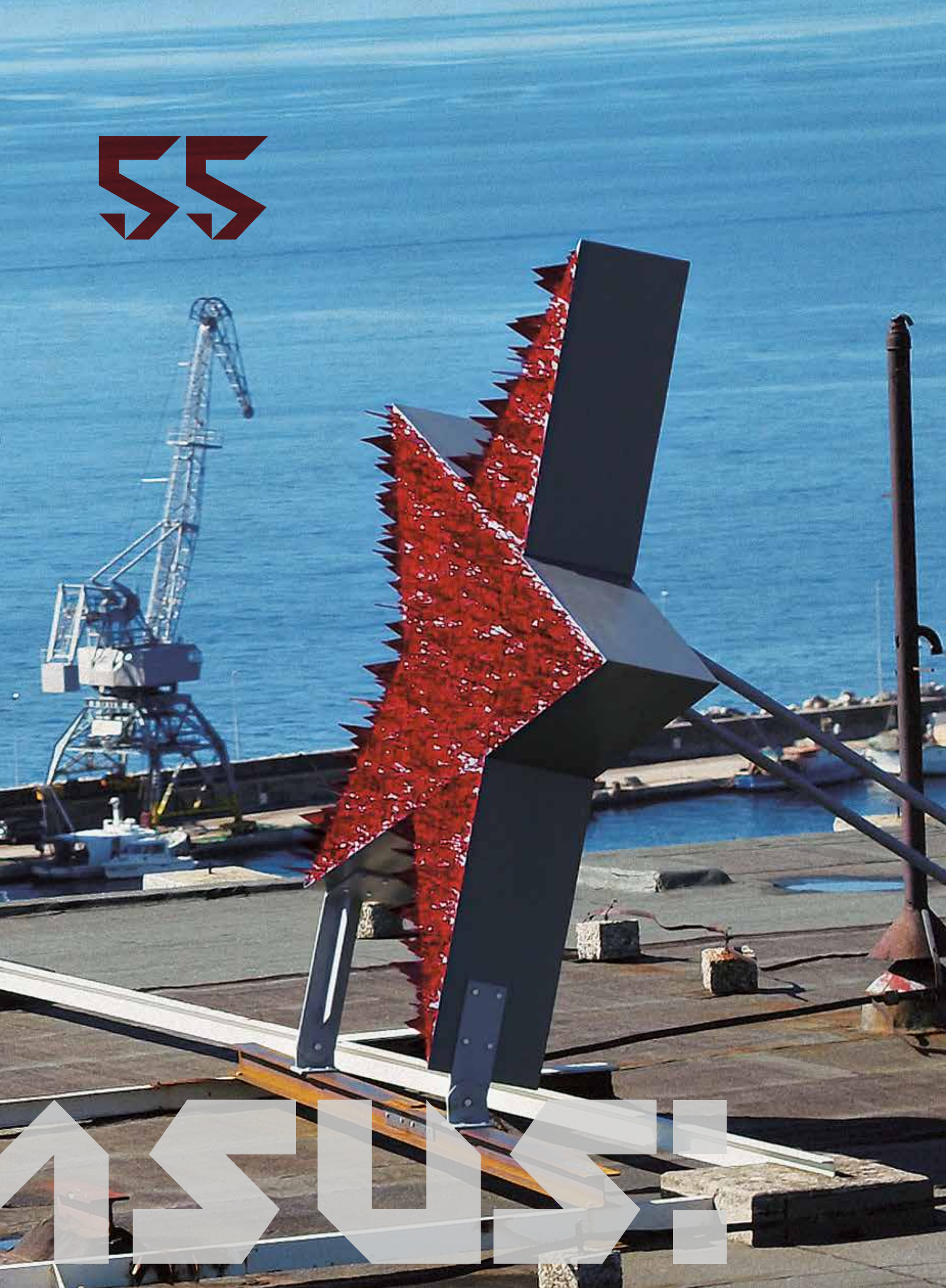
when the five-pointed star was mounted on the Rijeka skyscraper, Obuljen Koržinek made a public appearance in which she concluded that the installation was erected without the consent of the tenants and of urban conservators, and that the process had not followed due procedure. Her statement implied that the installation is a gesture that incites ideological clashes, and her conviction is that culture should not serve such interventions. She delegated the procedural issues surrounding it to the municipal level and thus achieved her goal – she publicly distanced herself from Cvijanović – and implicitly from the whole project in Rijeka – thus completely removing herself from the entire event.

This brings us to the reactions and the behaviour of the media during that period, i.e. from January to the beginning of November 2020 when the sculpture was removed. What is most striking is how the liberal and mainstream media avoided exhibiting any kind of definite attitude toward the issue at all. General sentiments could be gleaned by reading between the lines of a newspaper opinion piece, or by judging the tone of a television report, but all references remained at the level of allusions. Immediately after Hasanbegović's speech in the parliament, the television channel *N1* broadcast a report concluding that the Rijeka team had made space for everyone involved, from the people working on the project, through to artists and the mayor of Rijeka, amid opposition from the HDZ and the minister of culture. The national newspaper *Jutarnji list* and the online news site *tportal.hr* published texts on Nemanja Cvijanović and his previous artwork, and accurate summaries of his professional biography, but nothing more. A text in a similar vein was published by Denis Romac in the newspaper *Večernji list*. Equally, however, a series of right-wing and radical-right websites –including both those on the margins and those that are widely read (e.g. *direktno.hr*) used sensationalist headlines that incited their readers. They repeated mantras describing the star as an accursed symbol of totalitarianism. They also published Nemanja Cvijanović's biography in a vein closer to a Wanted! Dead or Alive poster (judging from the headlines) than to a facts-based discussion of his achievements to date. In mentioning that Cvijanović was running in

55

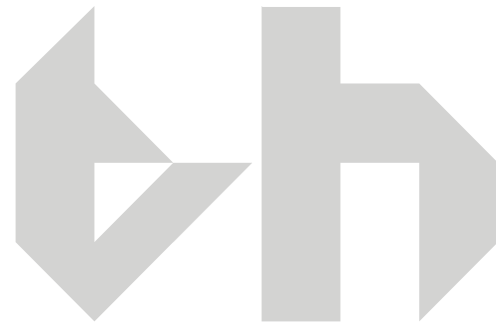
ASUS

local elections and illustrating the article with a photograph of a prominent Rijeka-based socialist politician (Katarina Peović from the Workers' Front), the web portal *direktno.hr* concluded that Cvijanović is more of a politician than an artist. Such media exposure has further propagated the idea that the entire episode is more about political provocation than art. The right-wing web portal *narod.hr* published a whole series of texts in the same vein, which proves that the installation has provoked more reactions within the right-wing media scene than elsewhere. Echoes of the entire story also reached media outlets in Serbia. They followed this case with passion, but once again at the sensationalist level of headlines and illustrations. Thus, *Večernje novosti*, a newspaper from Belgrade, accompanied a short feature on their correspondent from Zagreb, Jurica Kerbler, with the title *They Don't Want a Five-Pointed Star: Croatian Right-Wingers are Furious*. On the well-known web portal *peščanik.net*, I published a text on the issue. Unlike the left-liberal columnists who have mainly avoided this topic, right-wing columnists in the mainstream media have conveyed their sense of outrage, typically in poorly written texts full of bad humor and meaningless comparisons. One example is Ivica Šola's article in the Split-based newspaper *Slobodna Dalmacija*, which he concluded as follows: "This is not a text about the people of Rijeka, but about their artists and commissaries, and that is why I am pronouncing Rijeka to be the Chinese Capital of Culture".

Interestingly, many more texts that dealt with the specific accusations of right-wingers and tried to counter them were published in Bosnia and Herzegovina than in Croatia. Similar texts were published on the Mostar-based web portal *tačno.net*, where Vedran Sršen and Nenad Bunjac launched a polemic that resulted in objections from the right. One of the most extensive texts on the topic was published on the web portal *nomad.ba* by Hajrudin Hromadžić, a university professor in Rijeka. In his text, *Rijeka's Five-Pointed Star and Troubles with the Right*, he described the recent history of street-level right-wing organization in Rijeka. He also criticized the programme of the European Capital of Culture from a leftist position, and the reduction of the Left to mere symbolism. A similar attitude is present in Marko Kostanić's

naslova do opreme teksta izgledala puno više kao ispisana potjernica, nego kao taksativno navođenje osnovnih biografskih podataka. Portal *direktno.hr* je tako, navodeći Cvijanovićevo sudjelovanje na izborima, uz fotografiju pokraj Katarine Peović, zapravo zaključio da je riječ o političaru, puno prije nego umjetniku. Što se općenito uklopilo u tezu da je riječ o bespotrebnoj političkoj provokaciji, a ne o umjetnosti. Portal *narod.hr* je također imao čitav niz tekstova u istom tonu, dokazujući to kako je instalacija puno više reakcija izazvala na desnoj medijskoj sceni. Odjek čitave priče došao je i do medija u Srbiji, koji su s izvjesnom strašću pratili čitav slučaj, opet ponajprije na razini naslova i opreme teksta. Beogradske *Večernje novosti* su tako kratku, skoro agencijsku vijest svog zagrebačkog dopisnika Jurice Kerblera, opremili naslovom *Neće petokraku: naljutili se hrvatski desničari*. U medijima u Srbiji, točnije na portalu *Peščanik.net*, objavljen je i moj tekst o slučaju, no za razliku od lijevo-liberalnih koji su uglavnom izbjegavali temu, desni kolumnisti u *mainstream* medijima su, uobičajeno lošim tekstovima, punim neuspješnog humora i još besmislenijih usporedbi, izražavali sablazan, poput Ivice Šole u splitskoj *Slobodnoj Dalmaciji*. On je svoj tekst zaključio na sljedeći način: „Ovo nije tekst o Riječanima, već o njihovim umjetnicima i komesarima zbog kojih Rijeku, slijedom rečenog, svečano proglašavam Kineskom prijestolnicom kulture.”

Zanimljivo je da je puno više tekstova koji su se pozabavili konkretnim optužbama desničara i pobijanjem istih objavljeno u medijima u Bosni i Hercegovini nego u Hrvatskoj. Tako su na mostarskom portalu *tačno.net* objavljeni tekstovi Vedrana Sršena i Nenada Bunjca koji su polemizirali sa zamjerkama s desnice. Jedan od opsežnijih tekstova o temi objavio je na sarajevskom portalu *Nomad.ba* sveučilišni profesor Hajrudin Hromadžić, inače Riječanin. On je u tekstu pod naslovom *Riječka zvižda petokraka i nevolje s desnicom* opisao noviju povijest aktivnosti ulične desnice u Rijeci, koju sam naveo na početku teksta, ali i slijeva kritizirao program europske prijestolnice kulture i svođenje ljevice tek na simboličku. Na sličnom tragu bio je i Marko Kostanić na portalu *Bilten.org*, koji je

R

SR

Riječka

text, published on the web portal *bilten.org*, in which he analysed protests against Cvijanović's art and the statements of all political actors. He concluded that this kind of installation essentially represents a defeat for the Left, and not for the Right, albeit not blaming the artist for this. In short, Kostanić finds the fact that the five-pointed star's meaning has transformed from a political programme to an artistic installation dubious. The Zagreb weekly *Novosti* also covered the entire story, from the first confrontations to the later protests, through texts by Boris Postnikov and Goran Borković, but again, these lacked more substantial analyses.

Finally, perhaps the grimmest role in the whole story was played by the local Rijeka newspaper *Novi list*. This newspaper, once very famous, became a right-wing bulletin dedicated to the topic. Tihana Tomčić concluded in her column, *Who Needs a Five-Pointed Star?* that the entire issue was an unnecessary everyday form of political provocation devised to stir up emotions in the city. This is an interpretation similar to those made by people from the political center who were bothered by Frlijić's theatre plays and his actions during his time as head of the Croatian National Theatre in Rijeka. Furthermore, the installation's removal happened without the artist being made aware. Rijeka's daily newspapers accused the city government of non-transparent decision-making, while the most problematic text of all was written by Jakov Kršovnik after its removal, in which he asked whether the five-pointed star should have been installed at all. He described Cvijanović's artwork as unoriginal, artistically unnecessary, and unjustified – an assessment that largely repeats the attitudes expressed by Nina Obuljen Koržinek.

Ultimately, it became obvious to everyone following this case that Cvijanović's installation served as an incentive motivating the repetition of tiresome right-wing theses. This occurred amid the political centre's all-encompassing relativization of social reality, a now traditional silence by the left-liberal mainstream media on the topic of Yugoslav heritage, and a cheap sensationalism widespread throughout the Yugoslav area. All in all, it is yet further proof of the absence of serious discussions over the relativization of anti-fascism and the position of the Left today. ★

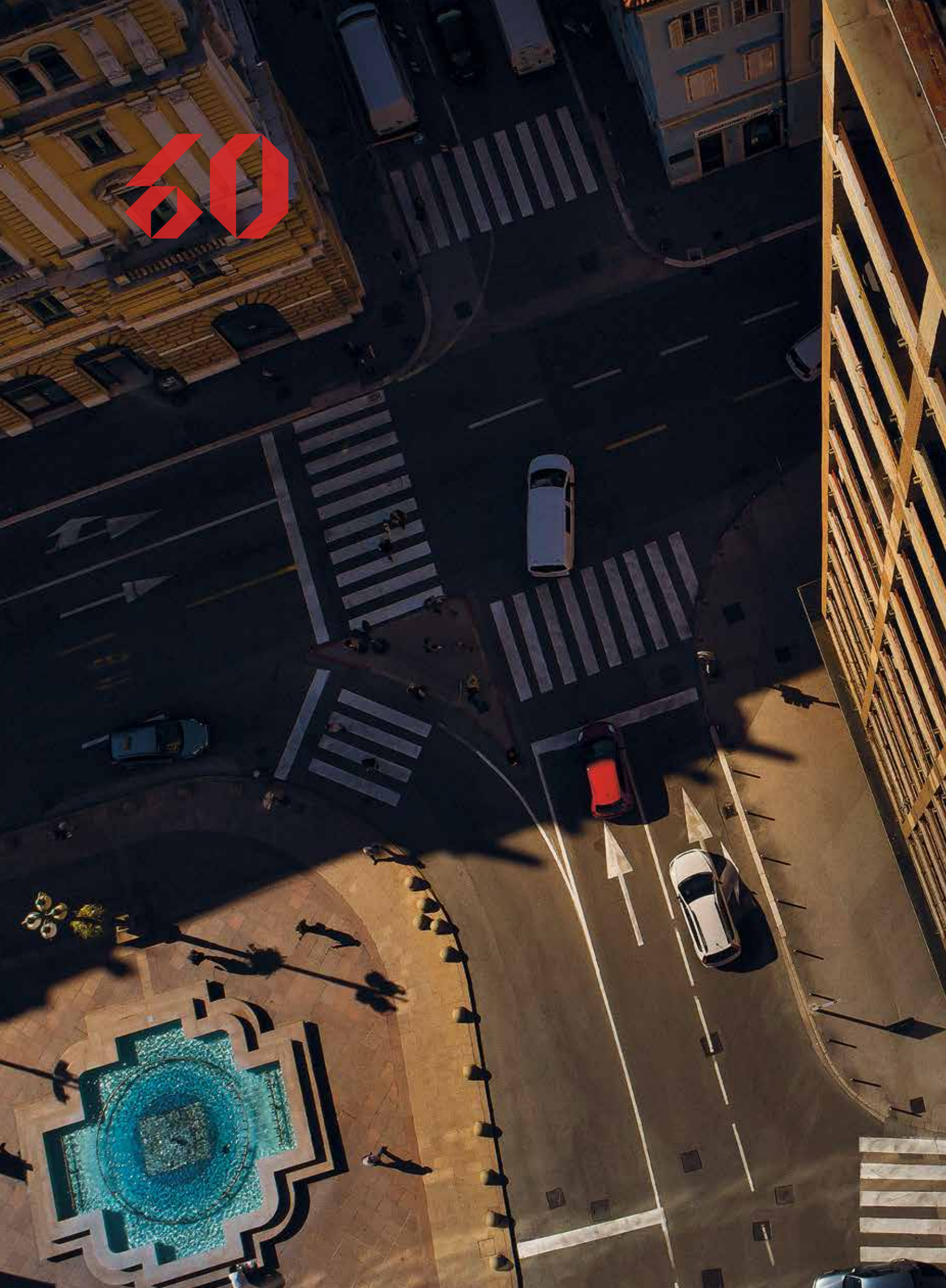
analizirao prosvjede protiv Cvijanovićeve umjetnosti i izjave svih političkih aktera, zaključivši to da je ovakva instalacija suštinski poraz ljevice, a ne desnice, iako bez krivnje samog autora. Kostaniću je, ukratko sporno to što se petokraka od političkog programa pretvorila u umjetničku instalaciju. Zagrebački tjednik *Novosti* je također pratio čitavu priču, od prvih prijepora do kasnijih prosvjeda, kroz tekstove Borisa Postnikova i Gorana Borkovića, ali opet bez nekih sadržajnih analiza.

Na koncu, možda i najmračniju ulogu u čitavoj priči odigrao je domaći, riječki *Novi list*. Te, nekoć slavne dnevne novine, pretvorile su se gotovo u bilten desnice po ovom pitanju. Tihana Tomičić je tako u svojoj kolumni pod naslovom *Kome treba zvijezda* u suštini zaključila kako je riječ o bespotrebnoj dnevno-političkoj provokaciji smišljenoj da uznemiri duhove u gradu, što je interpretacija slična onoj koju su koristili oni ljudi s centra kojima su smetale Frljićeve predstave i akcije za vrijeme mandata na čelu HNK. Čak i samo skidanje instalacije proteklo je u nerazumijevanju autora i riječkih dnevnih novina koje su grad optužili za netransparentnost, dok je uvjerljivo najproblematičniji tekst nakon svega ispisao Jakov Kršovnik, pitajući se je li petokraka uopće trebala biti postavljena. Upuštajući se u ocjenjivanje Cvijanovićevog rada kao neoriginalnog i umjetnički nepotrebnog, on je zaključio da je samim time i neopravdan, što je u biti tek modificirano ponavljanje stava Nine Obuljen Koržinek.

Na kraju možemo reći da je svakome tko je pratio ovaj slučaj, a što ovaj kratki pregled potvrđuje, postalo očito kako je Cvijanovićeve instalacija poslužila kao povod za ispaljivanje zamornih i uvijek istih teza desnice, sveopću relativizaciju društvene stvarnosti s centra, za sad već tradicionalnu šutnju lijevo-liberalnih *mainstream* medija o temi jugoslavenske baštine, jeftini senzacionalizam diljem jugoslavenskog prostora i kao još jedan dokaz izostanka ozbiljnih rasprava o relativizaciji antifašizma i današnjoj poziciji ljevice. ★

60

Što je u zvijezdi? Jugoslavenska povijest kroz krhotine stakla

What's in a Star?
Yugoslav History
through the Shards
of Glass

62

IVANA
BAGO

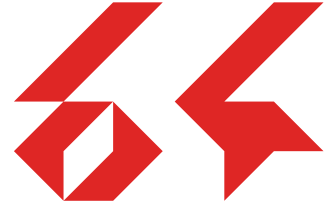

Nakon što su jugoslavenski partizani 3. svibnja 1945. godine oslobodili Rijeku, iskoristili su fasadu tada jedinog gradskog nebodera kao ekran. Na četrdeset četiri balkona, čiji pravokutni okviri čine strog geometrijski raster koji dominira pročeljem modernističke zgrade, postavljene su četrdeset četiri identične zastave sa znakom srpa i čekića, a na vrh nebodera postavljena je crvena zvijezda petokraka ispod koje je bijelim slovima pisalo: TITO. Sedamdeset pet godina kasnije, 20. rujna 2020. godine, umjetnik Nemanja Cvijanović ponovio je tu gestu, s izmjenama koje su sugerirale i radikalno izmijenjen karakter vremena u kojem se to ponavljanje izvodi. Balkoni su sada stajali netaknuti, u skladu s principom nedodirljivosti privatnog vlasništva koji je, kroz tranzicijske procese od devedesetih nadalje, potpuno potisnuo ideal društvenog vlasništva jugoslavenskog samoupravnog socijalizma. Za razliku od one idealne, savršeno ujednačene i simetrične kompozicije koja je slavila pobjedu proleterske revolucije, privatni i privatizirani balkoni sada su stajali neuravnoteženo i asimetrično, onako kakvima su ih toga dana, svjesno ili ne, svijetu prikazali njihovi vlasnici: s potpuno ili djelomično spuštenim ili podignutim roletama, s navučenim ili zadignutim zastorima, s nakalemljenim kutijama rashladnih klima-uređaja ili bez njih.

Štoviše, neki od vlasnika ili korisnika stanova balkon su iskoristili kao vlastiti ekran i na njega postavili svoje „zastave.“ Različito oblikovani transparenti – premda svi u istoj kolorističkoj, plavo-bijeloj shemi – oglašavali su tako Veleučilište u Rijeci, Radio Korzo i Polikliniku Pro Vita, specijaliziranu za medicinu rada. Te tri reklame, premda su se slučajno zatekle na istoj fasadi, predstavljaju neke od najvažnijih institucija moderne države: obrazovanje, masovne medije i zdravstvo. Jedan od rezultata ili, bolje rečeno, posljedica postsocijalističke tranzicije je sve veća privatizacija ovih institucija, koje su se u socijalizmu, barem načelno ako ne uvijek u praksi, vodile principima jednakosti i solidarnosti, dok danas poštuju načelo profita i služe onima koji ih si mogu priuštiti. Tako Poliklinika Pro Vita, kao privatna klinika posvećena afirmaciji života (*pro*

ŠTO JE

IVANA BAGO

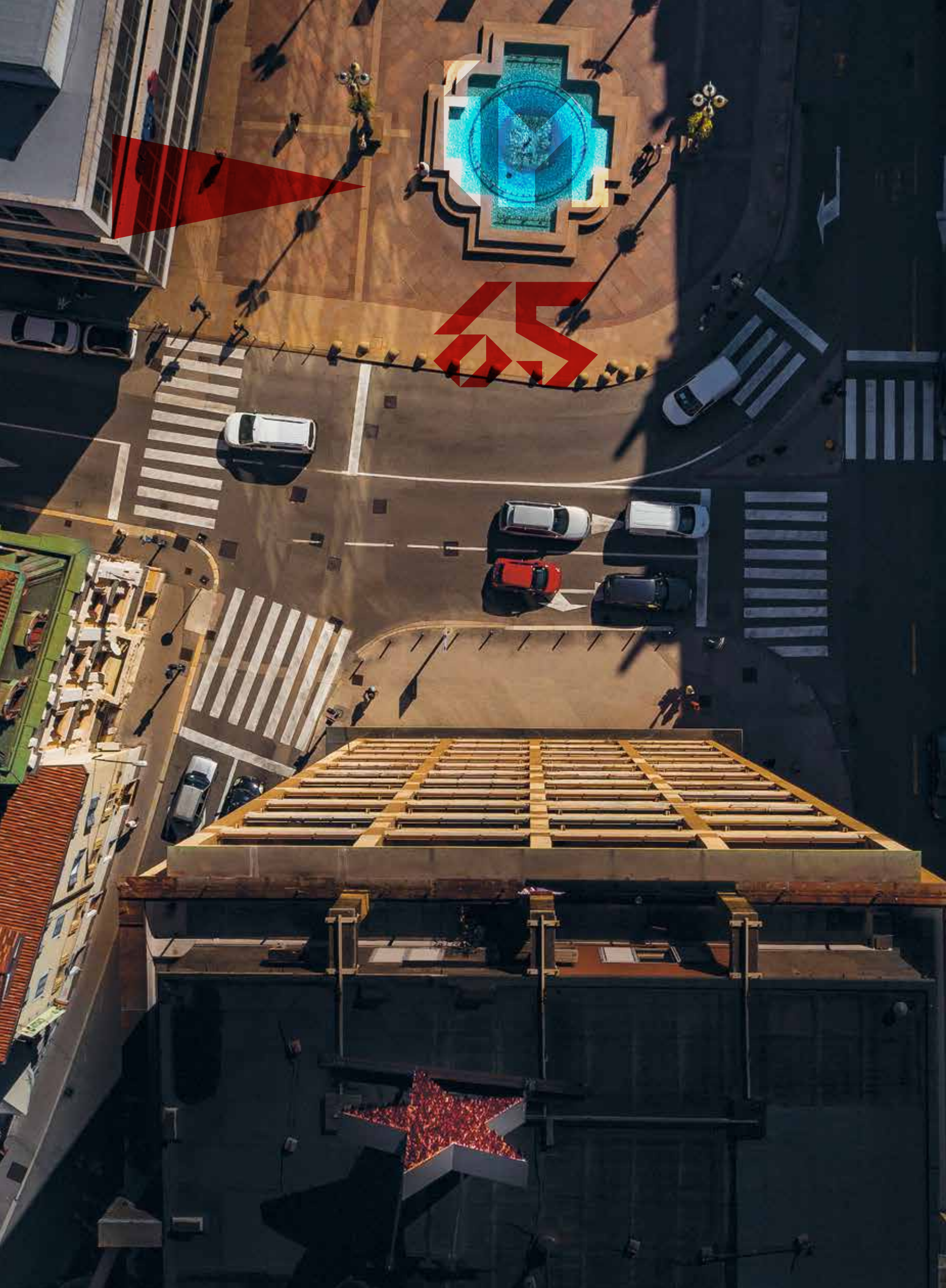

After Yugoslav partisans liberated Rijeka on May 3rd 1945, they used the façade of the only existing city skyscraper as a screen. Forty-four identical flags with hammer and sickle designs were installed on 44 balconies, whose rectangular frames formed a strict geometrical grid upon that modernist building. In addition, at the top of the building, a large red five-pointed star was erected, with the inscription "TITO" written beneath it in white letters. Seventy-five years later, on September 20th 2020, the artist Nemanja Cvijanović repeated this gesture with modifications that suggested the radically changed character of the times in which its repetition took place. This time the balconies remained as they are, in accordance with the principle of the inviolability of private property. This very principle has, through the processes of transition from the 1990s onwards, completely pushed back the ideal of social property championed by Yugoslav self-management socialism. In contrast to the ideal, perfectly even and symmetrical composition that in 1945 celebrated the victory of the proletarian revolution, the now private and privatized balconies seemed unbalanced and asymmetrical. That is how on the opening day of the installation their owners, consciously or not, presented them for the world to see – some with completely or partially rolled down blinds, some with closed or open curtains, some decorated with AC boxes.

Moreover, some of the flat owners or tenants used their balconies as their own private screens, mounting their own "flags". Various designed banners, although all in the same blue and white color scheme, advertised the Polytechnic of Rijeka, Radio Korzo, and the Pro Vita Polyclinic specializing in occupational medicine. Those three advertisements, although placed together purely by chance, represent some of the most important institutions of a modern state: education, mass media, and healthcare. One of the results or, better yet, consequences of the post-socialist transition is the growing privatization of those institutions that in socialist times used to be guided, if not always in practice then at least in theory, by the principles of equality and solidarity, while they are nowadays submitted to the princi-

what's

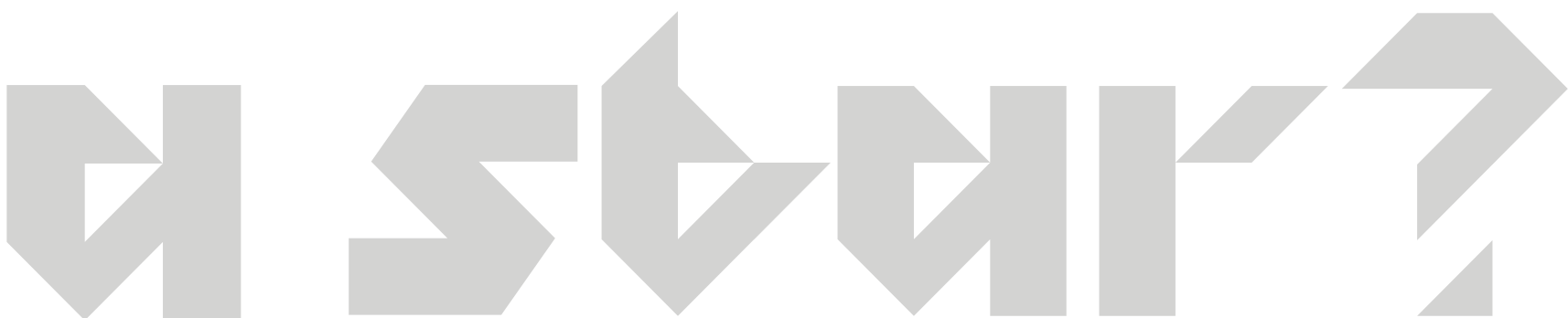

- 1 A shorthand for the World War II clash between the military forces of the pro-fascist Independent State of Croatia (the Ustasha) and the anti-fascist resistance, led by the Yugoslav communists (the partisans). (Translator's note).

ple of profit and accessible only to those who can afford them. Hence, the Pro Vita Polyclinic ad at the facade of the Rijeka skyscraper – advertising a private clinic devoted to the affirmation of life (*pro vita*) and dedicated to, ironically, labor and workers – embodies the nowadays especially acute issue of quality healthcare that is the least accessible for the working class, condemned to make do with the increasingly diminishing resources of the public healthcare system. The Polytechnic of Rijeka, although a public institution, is an index of transition in the field of education. The first polytechnics, as schools for higher learning dedicated to expert and specialized education, emerged during the late 1990s and were followed by the rise of the first private polytechnics as well as by the ever-growing commercialization and increased tuition fees in public education which is thus today no longer accessible for everyone. Radio Korzo is a private radio station largely owned by the Akter-Public company that was in charge of a smear campaign during the last elections for the right-wing Homeland Movement led by Miroslav Škoro.

It might seem nonsensical to begin a text about Cvijanović's intervention with such random information. After all, the above mentioned advertising banners were not explicitly a part of the artwork, and neither were the balconies on which they were displayed. If, however, we declare them to be an indispensable part of the work via an interpretative gesture after the fact, they become *ready-mades* of the post-socialist transition. As such, they offer new layers of reading of the artistic intervention, the public reception of which has been marked by the otherwise much more sensationalist topic of "ustasha vs. partisans".¹ It is this kind of building – in which privatized economic propaganda has replaced the collective propaganda of working class emancipation – that represents a necessary *mise-en-scène* for Cvijanović's red five-pointed star, placed on top of the Rijeka skyscraper as if to mark the endpoint of the proletarian revolution's historical defeat. Such an interpretation is substantiated by the fact that the balconies were not the only point of difference between the interventions on the skyscraper in 1945 and 2020. In the new iteration, the inscription "TITO" was missing, and the five-pointed

zvijezda?

vita) i namijenjena, ironično, radu i radnicima, na fasadi riječkog nebodera utjelovljuje danas posebno akutno pitanje kvalitetne zdravstvene zaštite, koja je najmanje dostupna upravo radničkoj klasi, osuđenoj na sve mizernije resurse javnog zdravstvenog sustava. Veleučilište u Rijeci, premda javna institucija, također je indeks tranzicije u području obrazovanja. Prva su veleučilišta nastala kasnih devedesetih, kao visoke škole namijenjene stručnom i specijaliziranom obrazovanju, a praćena su otvaranjem i prvih privatnih veleučilišta, kao i sve većom komercijalizacijom i poskupljenjem javnog obrazovanja, koje danas više nije dostupno svima. Radio Korzo je privatni radio koji je strukturom vlasništva vezan uz tvrtku Akter-Public, koja je vodila tajnu kontrapropagandnu kampanju blaćenja konkurencije za desničarski Domovinski pokret Miroslava Škore tijekom nedavnih izbora.

Možda nema smisla tim nasumičnim informacijama započinjati tekst o Cvijanovićevoj intervenciji. Uostalom, ti reklamni transparenti nisu deklarirani kao dio umjetnikova rada, kao ni balkoni na kojima su stajali izloženi. Ako ih, međutim, naknadnom interpretacijskom gestom proglasimo neizostavnim dijelom rada, oni se pretvaraju u *ready-made* postsocijalističke ekonomske tranzicije i nude nove slojeve čitanja radu čija je javna recepcija obilježena i inače puno razvikanim tematicom „ustaša i partizana.“ Upravo je ta i takva zgrada, u kojoj je privatizirana ekonomska propaganda zamijenila kolektivnu propagandu klasnog oslobođenja, nužna mizanscena za Cvijanovićevu crvenu zvijezdu petokraku postavljenu na vrh riječkog nebodera poput točke na i povijesnom krahu proleTERSKE revolucije. Naime, balkoni nisu činili jedinu razliku između intervencije na neboderu 1945. i 2020. Natpisa TITO nije više bilo, a i sama zvijezda je bila drukčija: njeno crvenilo dolazilo je od 2800 staklenih krhotina koje su joj ispunjavale površinu, i bila je nagnuta na jednu stranu, tek jednim krakom oslonjena na krov nebodera, umjesto da je stajala ravno, čvrsto oslonjena na dva kraka. U svom opisu projekta, Cvijanović je interpretirao njeno stanje kao paradoksalno: „Ova nakrivljena i okrnjena zvijezda u svojoj primarnoj simbolici komunicira paradoks

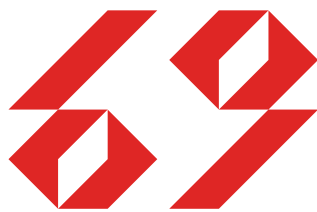

star itself was different. Its redness was made up of 2,800 glass shards attached to its surface, and it was tilted in such a manner that it rested on the roof of the skyscraper on only one of its points, while the one placed there in 1945 rested firmly on its two lower points. In the description of his project, Cvijanović interpreted its state as paradoxical: "This crooked and chipped star communicates in its primary symbolism the paradox of a cast out yet still 'dangerous' anti-fascist, but also revolutionary heritage, as the symbol of the international workers' movement and the struggle for a more just society."

The dangerous character of Cvijanović's star also follows from the fact that it is defined by the author himself as a "self-defensive monument": 2,800 sharp shards of glass are sticking out, presenting a threat for anyone who might try to smash them. After all, they are already smashed and their passive-aggressiveness is the result of their own historical shatteredness. The 2,800 partisan fighters who fell during the liberation of Rijeka no longer have their proper place in the ideological-historical order of a state that was established out of another war some 50 years later. Cvijanović's *Monument to Red Rijeka – Self-Defensive Monument* has thus embarked on an impossible mission to compensate for the thousands of damaged, torn down and destroyed Yugoslav monuments to the People's Liberation Struggle that had no such defensive spikes, and were thus unprepared to receive attacks. The feverish media attention surrounding the artistic intervention as well as the protest actions of the right-wing groups that followed it, have entirely disregarded the "chipped and crooked" character of the star, and by the same token that of thousands of monuments, memorial plaques and other public markers throughout Croatia and entire East Europe from which the red star was removed. Moreover, the vehemence of hateful reactions against the artist and, above all, against the red star, has given this symbol of the communist revolution a surreal power that is undoubtedly disproportionate to its real weakness in today's political landscape. Thus, quite ironically, the bitter and enraged haters of the five-pointed star have become its most passionate believers, who, blinded by the phantasmic and hypnotizing power of the red symbol, fail to see its "chipped" state.

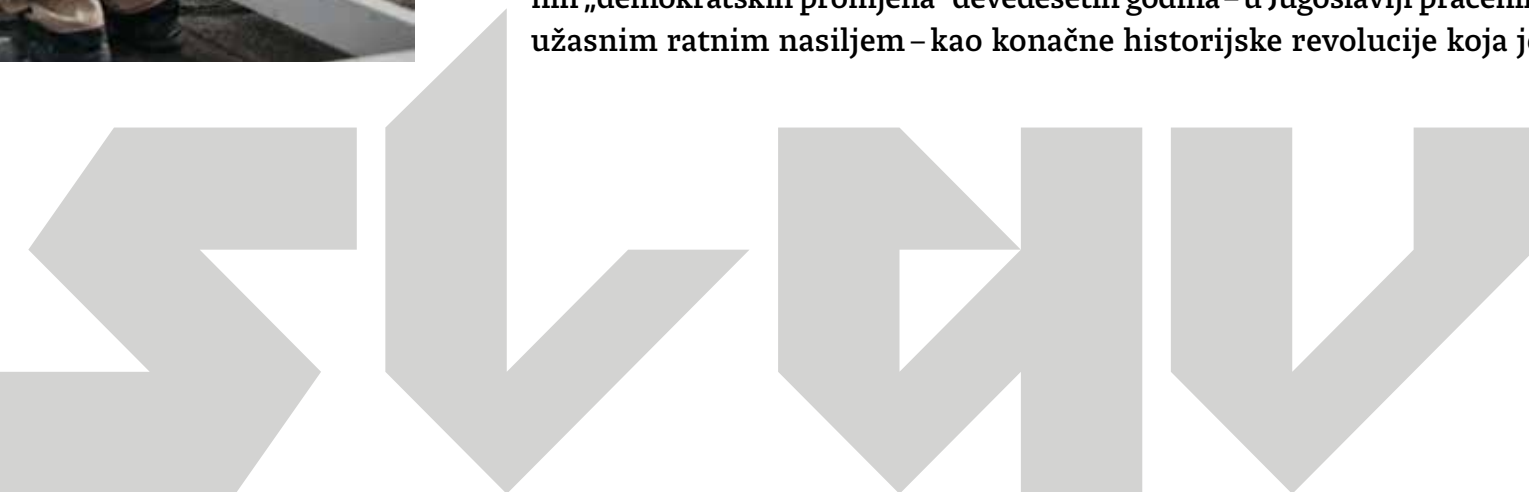

odbačenog, ali još uvijek 'opasnog' antifašističkog, ali i revolucionarnog nasljeđa, kao simbol međunarodnog radničkog pokreta i borbe za pravednije društvo”.

Opasan karakter zvijezde proizlazi i iz činjenice da je definirana kao „samoobrambeni spomenik“: oštri šiljci 2800 komada stakla stršili su prema van, prijeteći svakom pokušaju da ih se razbije. Uostalom, već su bili razbijeni, i njihova pasivna agresivnost proizlazila je upravo iz vlastite povijesne razbijenosti, činjenice da 2800 partizanskih boraca, poginulih u bitci oslobađanja Rijeke, više nemaju svoje mjesto u ideološko-historijskom poretku države nastale u nekom drugom ratu, pedeset godina kasnije. Cvijanovićev se *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, otisnuo u nemoguću misiju kompenzacije za tisuće oštećenih, srušenih i uništenih jugoslavenskih spomenika Narodno-oslobodilačkoj borbi, koji nisu imali obrambene šiljke i nisu bili spremni na napad. Medijska buka koja se digla oko ove umjetničke intervencije kao i protestne reakcije desničarskih skupina koje su uslijedile, u potpunosti su zanemarili „okrnjeni i nakrivljeni“ karakter zvijezde, a samim time i tisuće spomenika, spomen-ploča i javnih obilježja diljem Hrvatske i čitave istočne Evrope, s kojih je ona uklonjena. Štoviše, žestina mrzilačkih reakcija, usmjerenih na umjetnika ali prije svega na samu crvenu zvijezdu, dala je ovom simbolu komunističke revolucije nadrealnu moć, svakako nesrazmjernu onoj koju ima u današnjoj realpolitičkoj slici svijeta. Tako su, ironično, ogorčeni i bijesni mrzitelji zvijezde petokrake postali njeni najstrastveniji vjernici koji, zaslijepljeni fantazmatikom i hipnotizirajućom moći crvenog simbola, nisu vidjeli njegovu „okrnjenost.“

S druge strane, ovi branitelji „svega što je hrvatsko“ – što se onda proteže i na sve što je antikomunističko, pa tako i europsko, svega što pripada jednako fantazmagoričnom tzv. civiliziranom, demokratskom svijetu – nisu tek zalučeni paranoici, nego im je jasno da je i njihova vizija svijeta u najmanju ruku okrnjena. Trijumfalističko poimanje takozvanih „demokratskih promjena“ devedesetih godina – u Jugoslaviji praćenih užasnim ratnim nasiljem – kao konačne historijske revolucije koja je

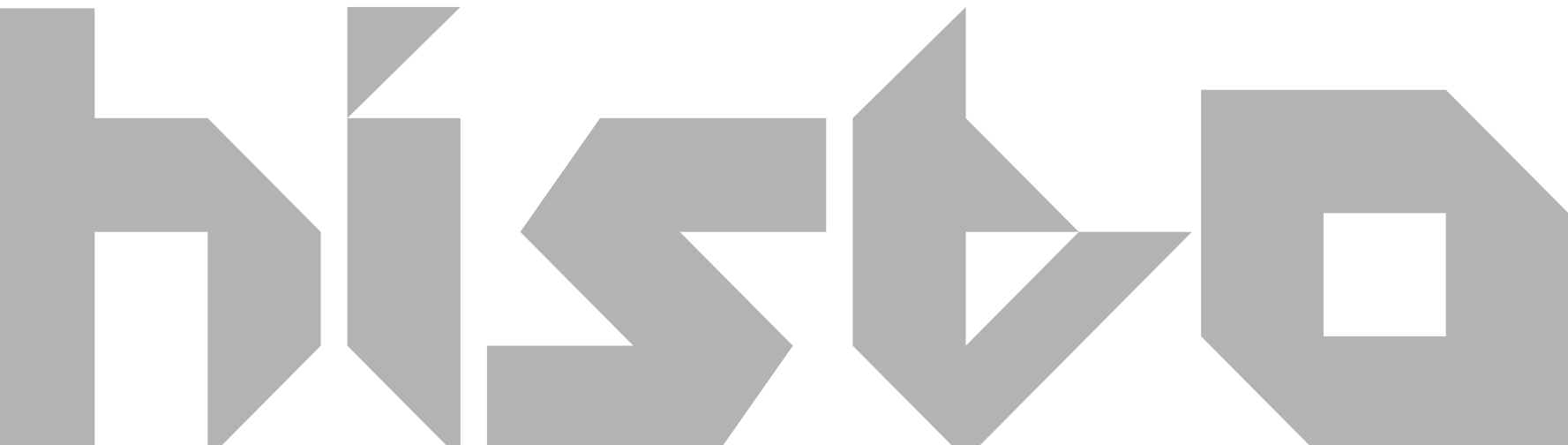

70

On the other hand, those defenders of “everything that is Croatian” – which is then also extended to everything that is anti-communist and, thus, European, i.e. everything that belongs to an equally phantasmic “civilized and democratic world” – are not just some deranged paranoiacs, but pretty aware of the fact that their own worldview is at least likewise chipped. A triumphalist understanding of the so-called democratic changes during the 1990s – that in Yugoslavia took place through the horrific violence of war – as the final historical revolution that liberated peoples of East Europe from the Stalinist cage of Communism, has lost its original radiance. The global financial crisis of 2008, followed by protests against growing social and economic inequalities as well as against an increasingly imminent ecological catastrophe, has reawakened consciousness about the destructiveness of the extractive, colonizing and competitive logic of capitalism. The Marxist critique of the political economy has become relevant once again, and socialism has again started being regarded as a viable political alternative – or, at least, as a genie released out of its bottle and posing another threat to the established order.

The Yugoslav model of socialist self-management is especially suitable for the present-day re-actualization of socialism because of its connections with the principles of direct democracy and because of its negation of Stalinism as a widely accepted horror-variant of actually existing socialism. Yugoslav third-way politics and its leading role in the Non-Aligned Movement provide another bridge between the past and the contemporary politics of epistemological, cultural and political decolonization. Self-management, nonalignment, and the partisan movement, i.e. the People’s Liberation Struggle during WW2, make up the Holy Trinity of a new belief in the potential of Yugoslavia’s revolutionary past to illuminate the road for new contemporary struggles, a belief that manifests itself, above all, in the fields of art and the humanities and social sciences. This is not a radical novelty, because already in the 1960s, Yugoslav self-management began to attract the attention of historians and philosophers such as Henri Lefebvre or Fred Singleton, the latter having founded a research platform and, later, a

postgraduate program entitled *Yugoslav Studies* at the University of Bradford in 1967. Today, when the epistemological as well as the political object under the common name of *Yugoslav Studies* has been once again established, the novelty consists above all in the fact that its research takes a form of self-exploration. Those that embark on such research are those who sense the history in question as their own past, which, despite this sense of belonging, they are yet to get to know as their own.

This kind of research – which thus takes the form of a collective, although not necessarily coordinated, (self-)historicizing, (psycho-)analytical séance – is principally conducted by the members of a generation who were born in Yugoslavia, but who reached their adulthood, like some unfulfilled promise, outside of it. They bore witness to the disappearance of the country of their birth, as they were being born again in some other countries with new personal documents, and without being asked about these matters by anyone. They are really the last witnesses of Yugoslavia, but they are unreliable witnesses since they lived through their Yugoslav-ness as children. Now, they are returning to it as researchers equipped with artistic and scientific tools in order to transform their unspeakable experiences into historical documents, and in order to stand up against the attempt to reduce the whole of 20th-century Yugoslav history to an error that is to be covered up with Tipp-Ex.

It is in this context that Cvijanović's intervention on the Rijeka skyscraper should be situated, as part of an already considerable corpus of artistic and scientific works produced over the past decade in all former Yugoslav republics, autonomous regions and their diaspora. These works are concerned with the effort to re-activate the heritage of Yugoslav socialism, as well as its prehistory since the establishment of the Communist Party of Yugoslavia in 1919. Utilizing the archives of the former Museum of the Revolution in Rijeka, Cvijanović's works such as *Za mnog drugovi, ura!* [Follow me Comrades, Hooray!] (2002) and *Jedna i tri stolice* [One and Three Chairs] (2003) represent some of the earliest artistic thematizations of the erasure of the memory of the People's Liberation Struggle in Croatia, together with

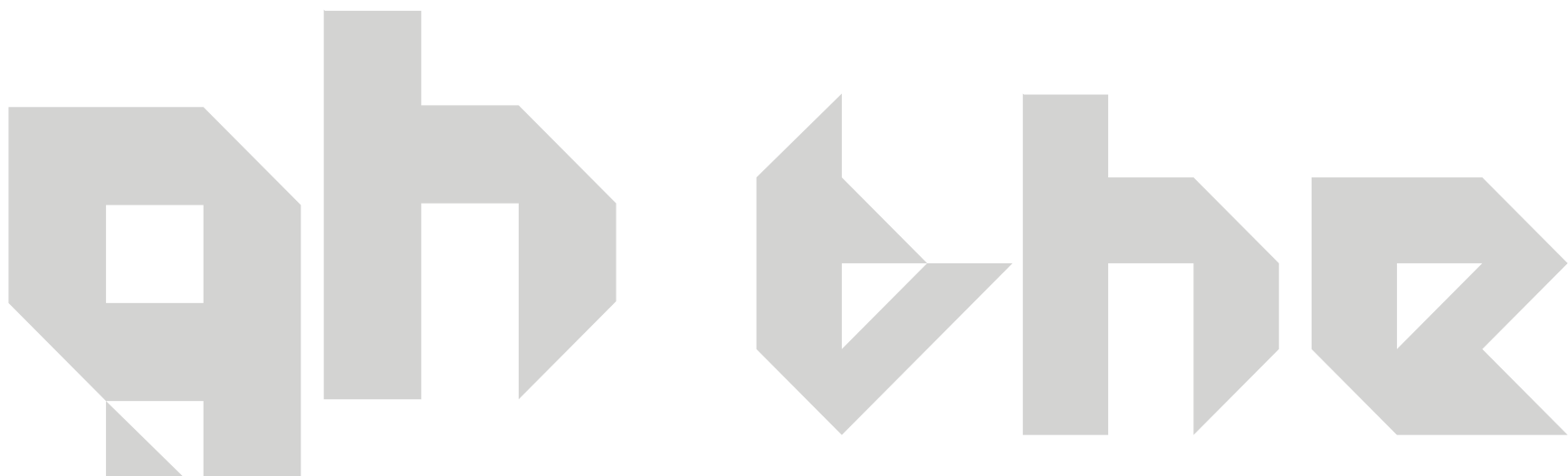

istočnoeuropske narode izvela iz staljinističkog kaveza komunizma, izgubilo je svoj prvotni sjaj. Globalna financijska kriza 2008. godine, praćena prosvjedima protiv sve većih društvenih i ekonomskih nejednakosti i sve očitije ekološke katastrofe, iznova je probudila svijest o destruktivnosti ekstraktivne, kolonizirajuće i kompetitivne logike kapitalizma. Marksistička kritika političke ekonomije opet je postala aktualna, a socijalizam se iznova počeo razmatrati kao politička alternativa, ili barem kao duh koji je pušten iz boce i koji iznova prijeti.

Jugoslavenski model socijalističkog samoupravljanja naročito je podoban za suvremenu reaktualizaciju, zbog svojih poveznica s direktnom demokracijom, i zbog svoje negacije staljinizma kao općeprihvaćene horror-varijante realsocijalizma. Jugoslavenska politika trećeg puta i vodeća pozicija u Pokretu nesvrstanih također nude most između prošlosti i danas aktualnih politika epistemološke, kulturne i političke dekolonizacije. Samoupravljanje, nesvrstanost, te partizanski pokret / Narodnooslobodilačka borba u Drugom svjetskom ratu, čine tako sveto trojstvo nove vjere u potencijal jugoslavenske revolucionarne prošlosti da osvijetli put novim borbama u sadašnjosti, koja se prije svega manifestira u polju umjetnosti i društveno-humanističkih znanosti. To nije radikalna novost, jer je jugoslavensko samoupravljanje još od šezdesetih godina tema koja je privlačila povjesničare i filozofe, od Henrija Lefebvrea do Freda Singletona, koji je na Sveučilištu u Bradfordu u Engleskoj 1967. osnovao istraživački, a kasnije i postdiplomski program pod nazivom *Jugoslavenski studiji* (*Yugoslav Studies*). Ono što je novo, danas kada se iznova formirao epistemološki ali i politički objekt pod zajedničkim nazivnikom jugoslavenskih studija, jest to da istraživanje prije svega poprima vid samoistraživanja, odnosno oni koji ga provode su oni koji tu povijest osjećaju kao vlastitu prošlost koju, unatoč toj vlastitosti, tek trebaju upoznati kao svoju.

U tom istraživanju, koje tako ima vid udružene, iako ne nužno i koordinirane, (samo)historizacijske analitičke seanse, sudjeluju u velikom broju pripadnici generacije koji su rođeni u Jugoslaviji, ali su svoju

those such as Sanja Iveković's *Gen XX* [Gene XX] (1997-2001) and *SOS Nada Dimić* (2000) or *Scene za novo naslijeđe* [Scenes for a New Heritage] (2004) by David Maljković. In the meantime, the modernist monuments to the People's Liberation Struggle were rediscovered and became hallmarks of the entire history of Yugoslav socialism and its geopolitical position "between the East and the West". This position is also embodied in the oxymoronic aesthetic determination of socialist modernism – as a socialist, thus endogenous and not exogenous, opposition to socialist realism (which has itself recently become an object of lively research interest). In addition, a whole series of artworks came about, as well as entire artistic opuses, dedicated to researching and re-activating the history of self-management, of non-aligned politics, of the People's Liberation Struggle. Alongside all that has been mentioned so far, new political parties are being formed that explicitly refer to leftist politics and the heritage of Yugoslav self-management socialism.

The protestors that railed against Cvijanović's red glass-shard star by burning red paper stars, thus executing their self-proclaimed artistic performance, have therefore not lacked reasons for recognizing a newly awakened red danger. *Monument to Red Rijeka – Self-Defensive Monument* can be interpreted as a synecdoche for those new awakenings, especially in the field of art. By the virtue of reducing its symbolic resources to a hyperbolized symbol of the red five-pointed star, *Monument to Red Rijeka* embodies the achievements as well as the contradictions of contemporary art practices that are concerned with the historization and re-activation of the Yugoslav and, more generally, socialist past. Their achievements are more or less obvious – such practices articulate a form of resistance to the nationalist and neoliberal teleology of individual freedom, nation and the free market, they affirm the revolutionary undertakings of the past and encourage new struggles, they formulate a new aesthetic in dialogue with 20th-century traditions of engaged and avant-garde art, etc. Though what are the contradictions?

One of the most obvious and most frequently mentioned is nostalgia – or in its expanded East European variant, *ostalga* (derived from the

punoljetnost, poput neispunjena obećanja, dočekali izvan nje, svjedočeci gubitku svoje zemlje rođenja, i rađajući se iznova, u nekim drugim zemljama, s novim dokumentima, a da ih nitko ništa nije pitao. Oni su, zapravo, posljednji svjedoci Jugoslavije, ali oni su njeni nepouzdana svjedoci, budući da su svoje jugoslavenstvo proživjeli kao djeca. Sada mu se vraćaju kao istraživači, opremljeni umjetničkim i znanstvenim alatima, kako bi svoje neizrecivo svjedočanstvo preveli u historijski dokument, i suprotstavili se pokušaju svođenja čitave dvadesetostoljetne jugoslavenske povijesti na korektorom premazanu grešku.

U taj kontekst treba staviti i Cvijanovićevu intervenciju na Riječkom neboderu, koja je dio sada već nemalog korpusa umjetničkih i znanstvenih radova proizvedenih tijekom posljednjeg desetljeća u nekadašnjim jugoslavenskim republikama, autonomnim pokrajinama i njihovoj dijaspori, koji se bave reaktivacijom naslijeđa jugoslavenskog socijalizma, i njegove pretpovijesti od osnivanja Komunističke partije Jugoslavije 1919. godine. Cvijanovićevi radovi iz ranih 2000-tih, s predmetima iz fundusa nekadašnjeg Muzeja revolucije u Rijeci (*Za mnoom drugovi, ura!*, 2002., *Jedna i tri stolice*, 2003.), zapravo spadaju među najranije umjetničke tematizacije brisanja sjećanja na Narodno-oslobodilačku borbu u Hrvatskoj, uz radove *Gen XX* (1997.–2001.) i *SOS Nada Dimić* (2000.) Sanje Iveković i *Scene za novo naslijeđe* (2004.) Davida Maljkovića. U međuvremenu su iznova otkriveni modernistički spomenici NOB-u postali svojevrsnim zaštitnim znakom čitave povijesti jugoslavenskog socijalizma i njegove pozicije „između Istoka i Zapada“, koja je utjelovljena i u oksimoronskoj estetičkoj odrednici socijalističkog modernizma (kao socijalističke, dakle endogene a ne egzogene, suprotnosti socijalističkom realizmu, koji je i sam u novije vrijeme postao predmetom živog istraživačkog interesa). Također, nastao je čitav niz radova, pa i umjetničkih opusa usmjerenih na istraživanje i reaktivaciju povijesti samoupravljanja, politike nesvrstanosti, narodnooslobodilačke borbe, a formirane su i nove političke stranke koje se eksplicitno nadovezuju na lijeve politike i naslijeđe jugoslavenskog samoupravnog socijalizma.

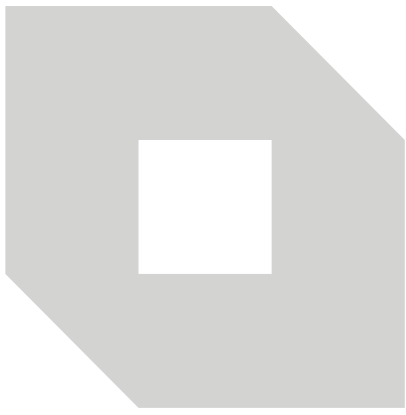

JUGOSLAV POVIJEST

VERNSKE

- 2 *Ostalija* was the title of an exhibition curated by Massimiliano Gioni in the New Museum in New York in 2011
- 3 Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*, Basic Books, New York, 2001.
- 4 Wendy Brown, "Resisting Left Melancholy", *boundary 2*, Vol. 26, no. 3, 1999, pp. 19-27.
- 5 Tatjana Jukić, *Revolucija i melankolija. Granice pamćenja hrvatske književnosti [Revolution and Melancholy. The Limits of Memory in Croatian Literature]*, Ljevak, Zagreb, 2011, p. 44.
- 6 Wendy Brown, "Wounded Attachments." *Political Theory* 21, no. 3 (1993): 390-410. According to Brown, the politics of identity that is based on sexuality, gender and race addresses, on the one hand, real social inequalities and injustices, but, on the other, reveals systemically produces powerlessness in bringing to consciousness and consequently questioning the class structure of the society as well as the bourgeois political ideals of the middle class.

German compound term *Ostalgie*)². It represents a particular petrification of the past into an imaginary format of a sentimental picture postcard, thus becoming yet another reified and commodified object in the consumerist cabinet of curiosities. In the meantime, some alternative interpretations of nostalgia have been offered, such as the idea of prospective nostalgia (oriented towards the future) by Svetlana Boym.³ Nevertheless, most of the artists and researchers more or less explicitly distance themselves from this aspect, by articulating their work as an alternative to both the discourses and practices that demonize (Yugoslav) socialism, as well as to those that approach it with nostalgia, thus once again taking the already proverbial Yugoslav third way. In practice, the existence of such an anti-nostalgic distancing is often dubious, but even then, it is still usually less a matter of nostalgia and more of what Wendy Brown, following Walter Benjamin, terms *left melancholy* – a certain infatuation with the fervor, ideas and methods of struggles from the past, which incapacitates the contemporary left from take part in contemporary struggles in a truly efficient way.⁴

However, maybe melancholy and revolution do not stand in contradiction of one another – they are both, as Tatjana Jukić suggested, driven by a non-economic, and thus anti-capitalist, logic in which a subject gives her/himself to something that is outside her/himself. In other words, according to Jukić, melancholy is not a consequence of revolution, but its precondition.⁵ Cvijanović's star encompasses this relationship by literally building the star out of the symbolic bodies of 2,800 partisan fighters who have given their lives for social revolution. Those bodies are still today, in their glass and petrified form, prepared to defend the ideals for which they sacrificed their lives. At the same time, it is in this very place that the contradiction rises, one that is more important than the potential objection for nostalgia. It is articulated in another text by Wendy Brown where she speaks of wounded attachments as the foundation of the contemporary politics of identity in neoliberal capitalism.⁶ Although Cvijanović in his description of the project explicitly designates the red star as the universal symbol of a workers' movement and the struggle for a more just society, the artwork is above all

- 1 Tako se zvala izložba koju je Massimiliano Gioni kurirao u New Museum u New Yorku 2011. godine.
- 2 Svetlana Boym, *Budućnost nostalgije* (Beograd: Geopoetika, 2005.)
- 3 Wendy Brown, "Resisting Left Melancholy", *boundary 2*, Vol. 26, No. 3 (1999), 19-27..

Prosvjednici koji su, buneći se protiv Cvijanovićeve ostakljene crvene zvijezde, u vlastitom samoproglašenom performansu palili papirnatu crvenu zvijezdu, nisu dakle bez razloga prepoznali novoprobudenu crvenu opasnost. *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik* može se čitati i kao sinegdoha tih obnovljenih buđenja, naročito u polju umjetnosti. Svodeći svoje simboličke resurse na hiberbolizirani znak crvene zvijezde petokrake, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik* utjelovljuje postignuća ali i kontradikcije suvremenih umjetničkih praksi koje se bave historizacijom i reaktivacijom jugoslavenske i, općenito, socijalističke prošlosti. Postignuća su manje-više očita – suprotstavljanje nacionalističkoj i neoliberalnoj teleologiji slobode individue, nacije, i tržišta, afirmacija revolucionarnih težnji iz prošlosti i poticanje novih borbi, formiranje nove estetike u dijalogu s dvadesetstoljetnim tradicijama angažirane i avangardne umjetnosti itd. Što su kontradikcije?

Jedna od najočitijih i najčešće spominjanih je nostalgija – u proširenoj, istočnoeuropskoj varijanti, *ostalgiya* (iz njemačke kovanice *Ostalgie*)¹ – svojevrsno zamrzavanje prošlosti u imaginarni format sentimentalne razglednice, koja tako postaje još jednim od reificiranih i komodificiranih predmeta u konzumerističkom kabinetu čudesa. Premda su u međuvremenu ponuđene i alternativne interpretacije nostalgije, poput ideje prospektivne (u budućnost usmjerene) nostalgije Svetlane Boym,² ipak se većina umjetnika i istraživača manje ili više eksplicitno ograđuje od ovog afekta, artikulirajući svoj rad kao alternativu kako diskursima i praksama koji demoniziraju (jugoslavenski) socijalizam, tako i onima koji se nostalgичno odnose prema njemu, birajući time i u ovom slučaju već poslovično jugoslavenski treći put. U praksi je često upitno postojanje tog antinostalgijskog odmaka, ali je tada ipak najčešće manje riječ o nostalgiji, a više o onome što Wendy Brown pozivajući se na Waltera Benjamina naziva *lijevom melankolijom*, određenom zaljubljenosti u žar, ideje i metode borbi iz prošlosti koje suvremenoj ljevici onemogućavaju da se zaista i na efikasan način uključi u borbe u sadašnjosti.³

defined as a monument – the central material and discursive object of the politics of memory. In this case it is connected to the memory of the victims that were necessary for the victory over the fascist occupation during WW2, and more intermediately to the memory of the wound inflicted on the world at large that was caused by the violence of fascism. Moreover, the work is defined as a self-defensive monument, meaning that the wound it refers to is not only situated in the past but also in the future, since it literally counts on being attacked.

The precondition of the existence of a *self-defensive* monument is the existence of the adversary expected to attack it, the one with whom it is inextricably connected and with whom, in the last instance, it shares the same terrain, the same boxing ring. In that ring the enemies of the monument, according to the rules of the game, won't simply engage in direct attacks, but will also show their own wounds – Bleiburg, Goli otok, Gulag, Domovinski rat (Croatian War of Independence), etc.⁷ – for which they will blame the red star (itself chipped and wounded). The 'Croat-ness' that they are defending cannot exist without those wounds, as per the classic definition of the nation given by the French historian Ernest Renan. In order to establish a nation and the feeling of national belonging, Renan claimed, the cultivation of remembrance of common suffering is necessary, much more than the memory of victories. What is the artistic intervention that would be able to step out of this enchanted boxing ring? If the goal of engaged or even communist art is to awaken the consciousness of those that are not yet able to see clearly, what is the artistic intervention that would not count on the inherent vandalism of the radical right – which necessarily makes the artist at the same time a victim and a hero – but would count instead on the chance of their joining to another kind of struggle, the "struggle for a more just society"? An artwork that would make even its "adversaries" see in the façade of the Rijeka skyscraper the history of conflict between the common good and its privatization?

After all, one of the useful lessons taken from the heritage of the communist movement and the People's Liberation Struggle regards the tac-

7 All these places and events represent crucial points of disagreement between the left and the right, and reflect deeply divided opinions about World War II, socialist Yugoslavia, its history and the way it was dismantled (Translator's note).

4 Tatjana Jukić, *Revolucija i melankolija. Granice pamćenja hrvatske književnosti* (Zagreb: Ljevak, 2011), 44.

5 Wendy Brown, "Wounded Attachments." *Political Theory* 21, no. 3 (1993): 390–410. Prema Brown, politike identiteta koje se temelje na seksualnosti, rodu i rasi s jedne strane adresiraju realne društvene nejednakosti i nepravde, no istovremeno pokazuju sistemski proizvedenu nemoć da se osvijesti i dosljedno dovede u pitanje klasna struktura društva i buržoaski politički ideali srednje klase.

6 Ernest Renan, "What is a Nation?," u: *Nations and Identities*, ur. Vincent P. Pecora (Oxford: Blackwell, 2001), 162–76.

Međutim, melankolija i revolucija možda i nisu u kontradikciji – i jedno i drugo, kako je predložila Tatjana Jukić, vodi neekonomski, pa tako i antikapitalistička logika u kojoj se subjekt daje za nešto izvan sebe. Drugim riječima, kako tvrdi Jukić, melankolija nije posljedica revolucije, već njen preduvjet.⁴ Cvijanovićeve zvijezde objedinjuje taj odnos, doslovno gradeći zvijezdu od simboličkih tijela 2800 partizanskih boraca koji su svoj život dali za društvenu revoluciju, tijela koja su i danas, u ostakljenom i zamrznutom obliku, spremna braniti ideale za koje su se žrtvovali. Istovremeno, baš na tom mjestu počiva kontradikcija koja je važnija od mogućeg prigovora za nostalgiju, a čija se artikulacija može pronaći u jednom drugom tekstu Wendy Brown, u kojem govori o *navezanosti na povredu* (*wounded attachments*) kao temelju za suvremene politike identiteta u neoliberalnom kapitalizmu.⁵ Iako Cvijanović u opisu projekta eksplicitno govori o zvijezdi kao univerzalnom simbolu radničkog pokreta i borbe za pravednije društvo, rad je prije svega definiran kao spomenik, središnji materijalni i diskurzivni objekt politikâ sjećanja, ovdje jasno vezan uz sjećanje na ljudske žrtve kojima je plaćena pobjeda nad fašističkom okupacijom u Drugom svjetskom ratu, a posredno i sjećanje na povredu na svjetsko-historijskoj razini uzrokovanu nasiljem fašizma. Štoviše, definiran je kao samoobrambeni spomenik, što znači da povreda za koju je vezan nije smještena samo u prošlost već i budućnost – on doslovno računa na napad.

Preduvjet postojanja *samoobrambenog* spomenika je postojanje protivnika koji će ga napasti, s kojima je na taj način neraskidivo vezan i s kojima se, u konačnici, nalazi na istom terenu, unutar istog ringa. Na tom terenu, u skladu s pravilima igre, protivnici spomenika neće jednostavno napasti nego će i sami pokazati svoje rane – Bleiburg, Goli otok, Gulag, Domovinski rat, itd. – za koje će okriviti crvenu zvijezdu (također okrnjenu i ranjenu). Hrvatsvo koje brane ne postoji bez tih rana, baš prema klasičnoj definiciji nacije francuskog povjesničara Ernesta Renana, koji je tvrdio da je za formiranje nacije i osjećaja nacionalne pripadnosti ključno njegovanje sjećanja na zajedničku patnju, više nego na pobjede.⁶

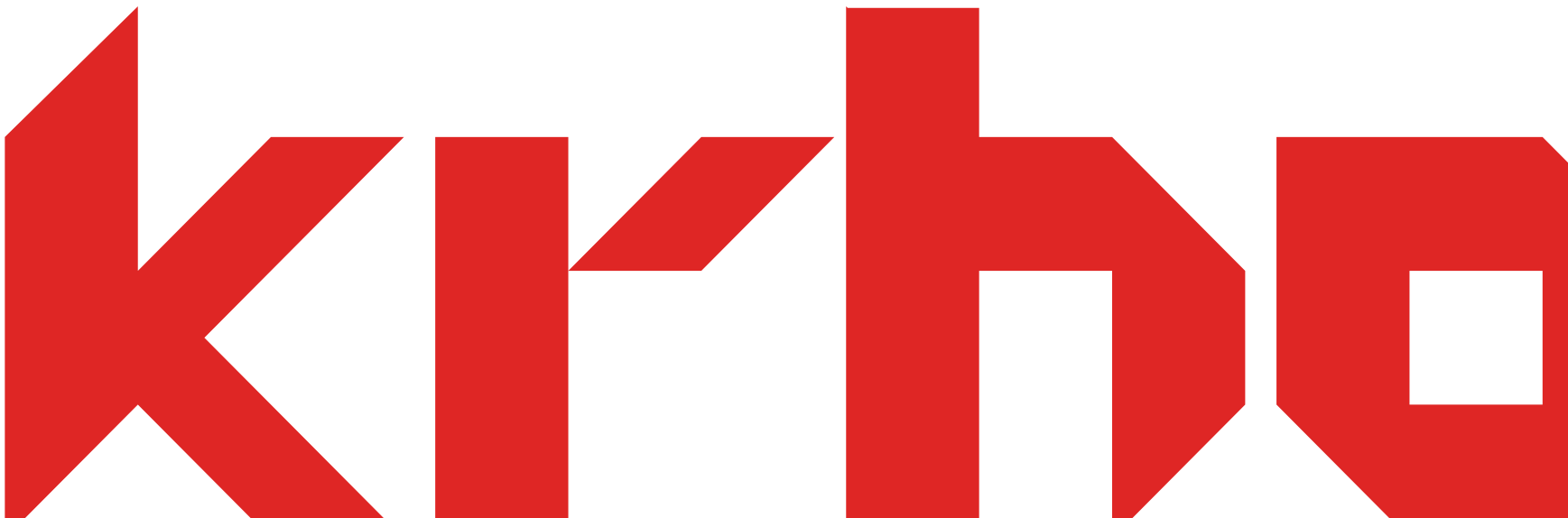
KROZ

8 See: Hilde Katrine Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia: Tito, Communist Leadership and the National Question*, I. B. Tauris, London, 2012

tical rethinking of strategies of enlargement and mobilization. Even back then the red star was not used in a lighthearted manner. In fact, during the initial stages of their struggle the zealous Yugoslav communists received warnings from Moscow because of their explicit employment of communist propaganda while they were expected to follow the line of a broad people's front in accordance with the politics of the war alliance with the West.⁸ The act of mounting the red star, together with hammer and sickle emblems, on top of Rijeka skyscraper in 1945 may also be seen as the final revelation of the fact that in the thick and thin of the anti-fascist struggle a socialist revolution was realized or, at least, started to take place, and that the struggle was not simply against the occupying fascist forces, but also for a new and more just society. One reason why the post-war triumphant usage of the tallest building in Rijeka for the purpose of the announcement of a new age was effective is the monumentality of the building, but another important one is its provenance. It was built in 1939 by Marko de Albori, who returned from the US after his family got rich during the Prohibition, and who modeled the building after the American office-residential skyscrapers. The top floor of the building was occupied by a luxurious and elitist penthouse, which was effectively topped in 1945 by the red star thus making a promise to abolish the economy of excess and social hierarchies. Although Cvijanović's artistic repetition of that gesture was – for the most part quite expectedly – co-opted by a sensationalist media narrative about the clash of high culture and the radical right, it should be read above all as a gesture that poses a question about historical destiny and today's actuality of that promise, especially in the context of the large-scale event that promoted the "cultural capital" of Europe. It also poses a question regarding the artistic and social potential of the language of symbols, and the historical dialectic that can be read from their "chipped and crooked" state, which, in the case of the red star, is the result not only of the history of violent external attacks, but also the history of its internal failures and contradictions. ★

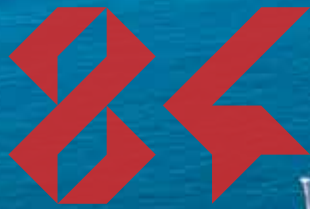

⁷ Vidi Hilde Katrine Haug, *Creating a Socialist Yugoslavia: Tito, Communist Leadership and the National Question* (London: I. B. Tauris, 2012).

Kakva bi bila umjetnička intervencija koja bi izišla iz tog začaranog ringa? Ako je cilj angažirane ili čak komunističke umjetnosti da osvijesti one koji još ne vide, kakva bi bila umjetnička intervencija koja ne bi računala na inherentni vandalizam radikalne desnice – koja nužno i samog umjetnika čini žrtvom i herojem – nego na njihovo pridruživanje drugoj vrsti borbe, „borbi za pravednije društvo“? Umjetnički rad koji bi učinio da čak i njegovi „protivnici“ u pročelju riječkog nebodera vide povijest sukoba između zajedničkog dobra i njegove privatizacije?

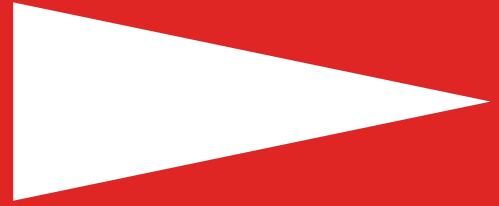
Uostalom, jedno od naslijeđa komunističkog pokreta i NOB-a je taktičko promišljanje strategija širenja i mobilizacije. Crvena zvijezda se ni tada nije olako koristila; zapravo, u početnim stadijima borbe zaneseni jugoslavenski komunisti dobivali su opomene iz Moskve zbog eksplicitnog širenja komunističke propagande umjesto držanja linije široke narodne fronte, u skladu s politikom ratnog savezništva sa Zapadom.⁷ Postavljanje zvijezde, srpa i čekića na Riječki neboder 1945. možda se tako može vidjeti i kao konačno razotkrivanje činjenice da je u jeku antifašističke borbe nastala ili barem nastajala socijalistička revolucija, da borba nije bila tek protiv, nego i za – za novo, pravednije društvo. Trijumfalna upotreba najviše zgrade u Rijeci za najavu novog doba učinkovita je ne samo zbog monumentalnosti zgrade, nego i činjenice da je zgradu 1939. godine po uzoru na američke poslovno-stambene nebodere sagradio povratnik iz Amerike Marko de Albori, čija se obitelj obogatila u Americi za vrijeme prohibicije. Na zadnjem katu nebodera izgrađen je najveći, elitni stan, i upravo je njega 1945. nadvisila crvena zvijezda, s obećanjem ukidanja ekonomije nadvisivanja i društvenih hijerarhija. Premda je – dobrim dijelom očekivano – kooptirano senzacionalnom medijskom pričom o srazu visoke kulture i radikalne desnice, umjetničko ponavljanje ove geste, i to u sklopu manifestacije koja se bavi „kulturnim kapitalom“ Europe, prije svega je postavljanje pitanja o povijesnoj sudbini i današnjoj aktualnosti tog obećanja. Ono također postavlja i pitanje o umjetničkom i društvenom potencijalu jezika simbola, te povijesnoj dijalektici koja se može iščitati iz njihove „okrnjenosti i nakrivljenosti,“ koja, u slučaju crvene zvijezde, ne proizlazi samo iz povijesti nasilnih neprijateljskih napada, već i iz povijesti njenih vlastitih neuspjeha i kontradikcija. ★

85

„Društveno angažirana“ umjetnost u slijepoj ulici

“Socially Engaged”
Art and Its Impasse

- ¹ R. Ciccarelli, *Pierre Dardot: un abbraccio mortale per la gauche*, u "Il Manifesto", Roma, 16 giugno 2021, <https://ilmanifesto.it/pierre-dardot-un-abbraccio-mortale-per-la-gauche/>
- ² https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_IT.html

„U svakoj zemlji“, ustvrdio je nedavno Pierre Dardot, „situacija je različita“. Riječ je o vrlo važnoj tvrdnji jer je ljevica sklona odnositi se prema neoliberalizmu kao prema jedinstvenoj pojavi. Postoji, međutim, različito primjenjivanje strategija na lokalnoj razini. [...] „Ono što im je pak strateški zajedničko jest naglasak na autoritarizmu u načinu vladanja i sklonost logike vladajućih da iz faze oblikovanja gospodarskih i socijalnih politika isključe javnu raspravu.“¹ Takvo iščitavanje situacije u najužoj je vezi s onim što se dogodilo 19. rujna 2019., kad je Europski parlament donio rezoluciju koja na nekoliko mjesta izjednačava nacizam i komunizam.² Ali to je samo najeklatantniji primjer očite tendencije povijesnog revizionizma koji promiče elita EU, poistovjećujući *tout court* euroatlantski kapitalizam s demokratskim režimima upravo u trenutku kad se čini da tradicionalni oblici predstavničke demokracije gube na težini kao nikada prije.

Stoga bi, drugim riječima, na uklanjanje sjećanja trebalo gledati kroz prizmu onih sredstava koja se s vremena na vrijeme sustavno i beskrupulozno rabe kako bi se europske politike uskladile s neoliberalnom ideologijom, dakle u korist njezinih dominantnih klasa. Istovremeno se čini da je upozoravanje na desničarski neofašizam ili, kako se u zadnje vrijeme govori, suverenizam – a pogotovo na odvratne aspekte onih političkih pokreta koji više-manje gravitiraju takvim idejama – naizgled jedino čime tzv. progresivne snage mogu opravdati smisao vlastitog postojanja te privući glasače „manjeg zla“ koji će inače poslužiti da se – premda na blaži i mekši način – progura vrlo slična, a ponekad čak i identična agenda protivničke desnice.

Jasnu presliku takvog političkog obrasca nalazimo u Italiji posljednjih nekoliko godina: među populistima „ni desno, ni lijevo“ koji prvo predlažu referendum za izlazak iz eura, zatim odjednom postaju uvjereni atlantisti i europeisti te se nađu među „najtvrdim suverenistima Europe“ koji, isto tako, iznenadno i istovjetno spomenutim populistima, požele biti nosivim stupovima *Pax Draghiane*.

STEFANO MACCONE

- 1 R. Ciccarelli, *Pierre Dardot: un abbraccio mortale per la gauche*, in "Il Manifesto", Rome, 16 June, 2021, <https://ilmanifesto.it/pierre-dardot-un-abbraccio-mortale-per-la-gauche/>
- 2 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_IT.html

"The situation is different in every country," Pierre Dardot recently affirmed, "This is very important to state because there is a tendency on the left to view neoliberalism as a unique phenomenon. Instead, there are different strategies adapted locally. [...] What they have in common,

however, is the accentuation of authoritarianism in the mode of governance and a tendency to impose a logic of government that takes the direction of economic and social policies away from public decision-making."¹ Such a reading should be understood in close relation to events that took place on September 19, 2019, when the European Parliament issued a resolution that, in several passages, equated Nazism and communism.² Though this is not the most emblematic episode in this clear tendency, pushed by EU elites, to rewrite history and identify *tout court* Euro-Atlantic capitalism and democratic regimes precisely at the moment in which traditional forms of representative democracy seem to have been emptied of weight like never before.

The removal of memory should be understood, in other words, in the set of means adopted from time to time, unscrupulously, so as to conform Europe's policies to neoliberal reasoning, and therefore to the advantage of its ruling classes. The same agitation of the specter of a right wing tinged with a neo-fascist regurgitation or, as we have been saying for some years now, 'sovereignism' – without wanting to underestimate the repugnant aspects of the political forces more or less linked to this area – would appear to represent, in the end, the only real foothold available to give meaning to the existence of progressive groups and to gain "useful votes" that will then invariably serve to enable – albeit with a soft hand and sweet tone – an agenda that is in fact very similar, and in some points even overlapping, with that of their opponents.

The case of Italy in recent years is emblematic: among the "neither rightist or leftist" populists who propose a referendum on exiting the euro and then all of a sudden declare themselves to be committed Atlantists and Europeans and the "hardest sovereignists of Europe" that, once again

3 E. Vannini, *Quando la fiction capitalista recita il genere*, in "Machina", Rome, 12 June 2021,

suddenly and in line with the above mentioned populists, discover themselves eager to become pillars of the *Pax Draghiana*.

In short, the immediate present seems to give us a picture in which every centrifugal push ensuing from the crisis that began in 2007-2008 – be it, as in the first years, attributable to a radical anti-liberal left, along the lines of Syriza or Podemos, or, as in the following years, based on an opposition to the eurozone in the name of the problematic concept of national sovereignty, is suddenly absorbed the moment it enters the sphere of government. This phenomenon has certainly been helped by the pandemic crisis, though it is hard to escape the feeling that the situation would have evolved in the same direction anyhow, by virtue of the mammoth apparatus of technical control whose power has been consolidated by the restrictions of the last year and a half, but which certainly did not need them to prosper.

It is not simply, or only, a matter of describing contemporary society being subjugated by a kind of Orwellian Big Brother. Though certainly that too! The most disturbing node resides, I would argue, in the illusion of the neutrality of technology, which whilst being masterfully confuted by, among others, Günther Anders with his theory of the outdatedness of human beings,³ is today more resistant to dying than ever.

Hence Draghi's success – but also that of some of his predecessors – since, although the Recovery Plan is presented in "futuristic" tones, the "optimists" can only imagine it as being all too similar to that – perhaps mythical – flourishing recent past in which restaurants were full, goods were produced and sold, jobs were plentiful and people made it to the end of the month. Only everything will be more digital, greener, and of course more global! Nothing to do, therefore, with faded memories of the "future sun to come" associated with communist symbolism.

It is not possible to understand the most typically right-wing tendencies without framing them within the discourse of the above-mentioned crisis in the paradigm of representative democracy, with – on one the one hand – the increasingly weak capacity of resistance and lack of autonomy of the politician with respect to the big lobbying interests. This is especially true of

90

DRAGHI

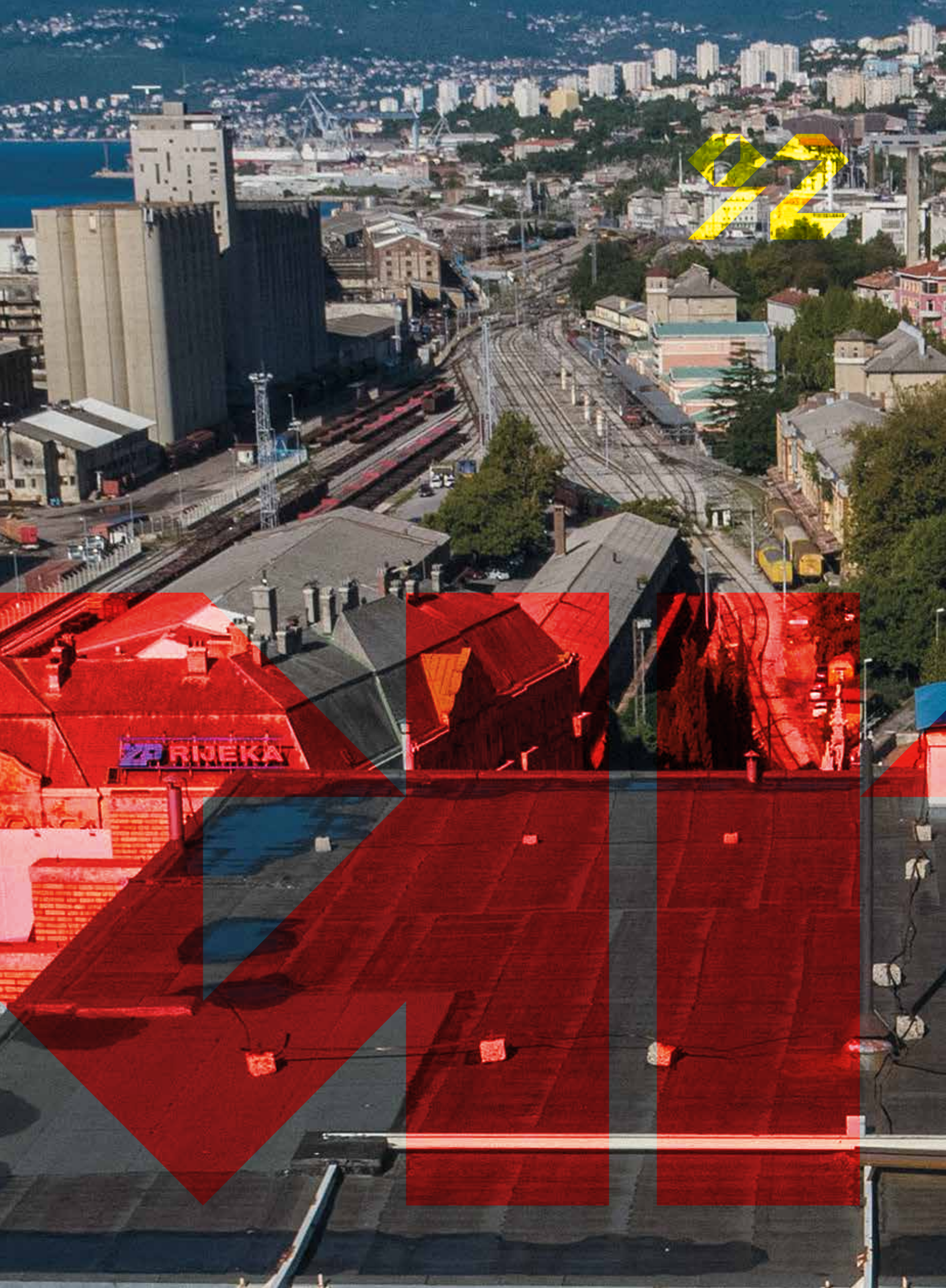

Sve u svemu, čini se da u neposrednoj sadašnjosti vidimo kako sva centrifugalna kretanja nastala uslijed recesije 2007.–2008., bilo da se vežu uz radikalnu antiliberističku ljevicu (Syriza ili Podemos) u prvom razdoblju, bilo da se nešto kasnije, u obliku protivljenja eurozoni, poistovjećuju s, blago rečeno, problematičnim konceptom „nacionalnog suvereniteta“, bivaju apsorbirana čim im se pruži prilika da uđu u sferu vladajućih. Zasiurno je tome pridonijela i velika pandemijska kriza, no teško se suzdržati od pretpostavke da bi se situacija svejedno razvila u istom smjeru, s obzirom na mastodontski aparat tehničke kontrole neprikosnovene moći, neovisno o tome što su joj restrikcije pomogle u utvrđivanju snage tijekom posljednjih godinu i pol dana.

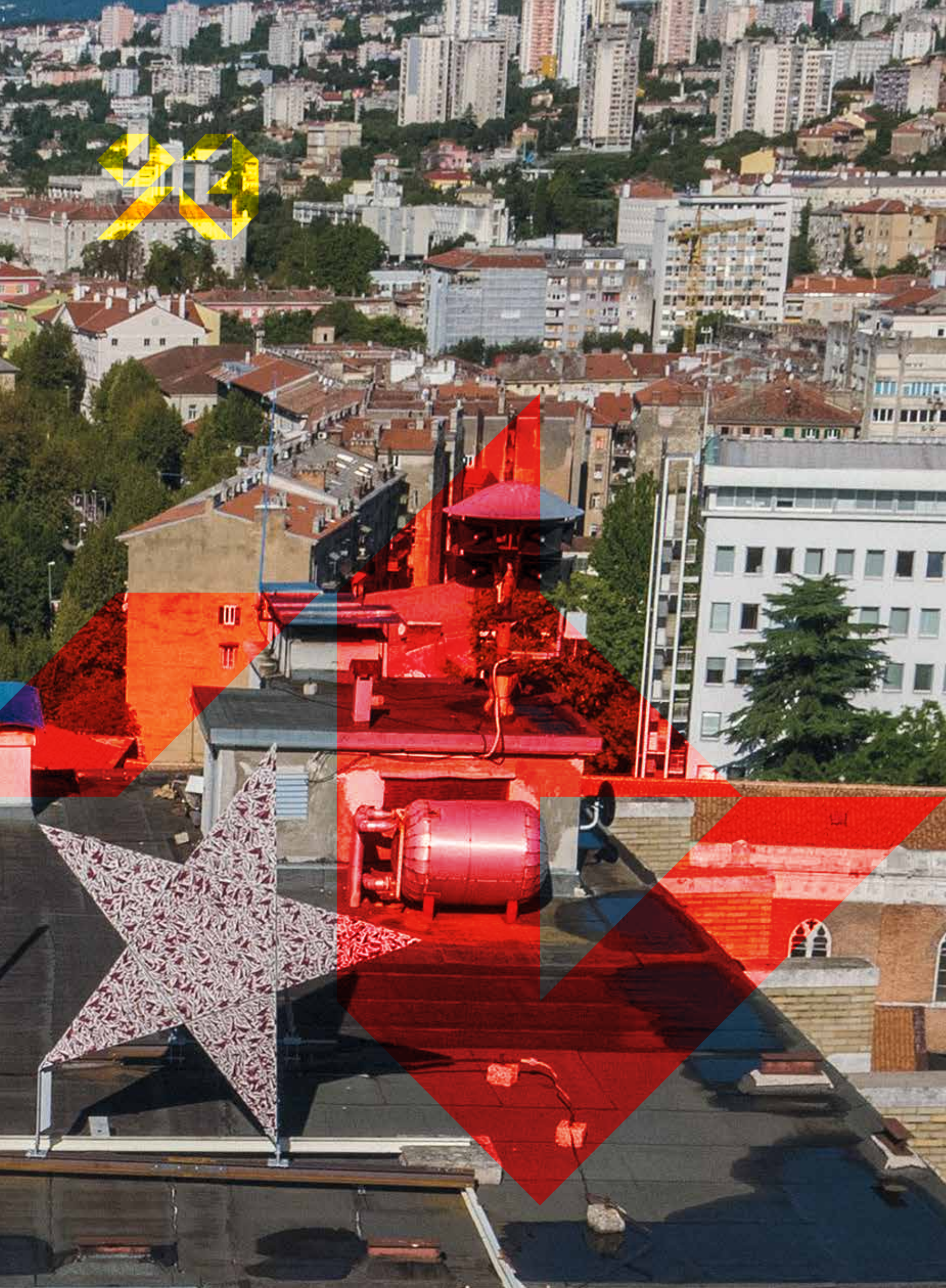
Ne radi se toliko ili samo o tome da se suvremeno društvo opiše time da je opčinjeno nekom vrstom orvelovskog Velikog Brata. Nema sumnje da je i o tome riječ. Međutim, mislim da je ono što u suštini najviše uznemiruje, iluzija o neutralnosti tehnike koju je – među ostalima – svojevremeno maestralno odbacio Günther Anders u svojoj teoriji o zastarjelosti čovjeka,³ i koja je danas jača nego ikada. Zar je išta drugo osim tehnike tako jednolično oblikovalo naše mišljenje i naše želje, do te mjere da na promjenu ne gledamo kao na prijelaz u bolje razdoblje koje nosi kvalitativnu razliku, već kao na povratak u vrijeme „kad je bilo bolje“, što nas je i potaklo da vjerujemo da je „spasitelj“ ujedno i nositelj te promjene? Otuda i Draghijev uspjeh – ali i onaj nekolicine njegovih prethodnika -- jer koliko god Recovery Plan bio predstavljen „futuristički“, „optimistima“ je opipljiv samo u poistovjećivanju s nedavnom prosperitetnom prošlošću – možda pomalo i mitiziranom – kada su restorani bili krcati, proizvođila se i prodavala roba, bilo je posla i nije se spajalo kraj s krajem. Eto, sve će dakle biti više digitalno i više „green“, i naravno više globalno! Nikakve veze, dakle, s gotovo izbljedjelim sjećanjima na „Da nam živi, živi rad“!

Tipično desničarenje ne može se ispravno shvatiti ako ga se ne smjesti u gorenavedenu krizu paradigme predstavničke demokracije u kojoj je, s jedne strane, sve slabija sposobnost otpora i autonomije politike u odnosu na velike lobije, pogotovo na velike kompanije koje su zahvaljujući

³ Cfr. G. Anders, *Die Antiquiertheit des Menschen Bd. II: Über die Zerstörung des Lebens im Zeitalter der dritten industriellen Revolution*, 1979, tal. prijev. *L'uomo è antiquato II. Sulla distruzione della vita nell'epoca della terza rivoluzione industriale*, Bollati Boringhieri, Torino, 2007, pp. 113-114.

RJEKA

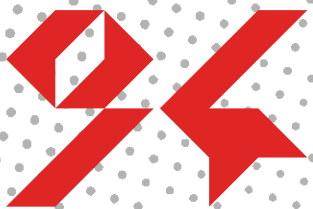

UMJET

STEFANO TACCONE
"DRUŠTVENO ANGAŽIRANA", UMIJETNOST U SUJEROJ ULCI
"SOCIAALLY ENGAGED" ART AND ITS IMPASSE

big companies that have consolidated profits via the pandemic, or those related to electronics, and – on the other hand, though closely related – the increasingly worrying eclipse of the real possibility and ability of developing a relatively independent judgment based on the concrete facts of the world around us and in the spirit, therefore, of citizenship. The other side of this crisis of democracy is nothing less than the social and economic authoritarianism that Dardot perceives as the true soul of contemporary neoliberalism.

This situation does not escape the need for a specific discourse in the field of cultural and artistic production, including the question of "socially engaged" art, which can no longer be posed under the same terms that were still possible just a decade ago. Certainly, events that took place around Nemanja Cvijanović's *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument* suggest that the contemporary visual arts can still be politically incisive, when its languages are skillfully mastered. They can, in other words, still be, in the manner of Picasso, "an offensive and defensive instrument of war against the enemy" rather than decorative objects – and the trouble is that the greatest elements of decoration, as we will consider in a moment, are becoming weapons in precisely the battles that were once the prerogative of radical political struggle. The work of the Croatian artist reminds us of the dynamics triggered by Hans Haacke through several of his pieces between the eighties and the first years of the new century – except, of course, for the fact that social networks did not exist at the time. The work that most bears a resemblance is *Und ihr habt doch gesiegt* [And finally you were victorious], installed in 1988 as a public artwork in Graz. This piece refreshes the memory regarding the consensus that Anschluss received in the city at the time, as well as memorializing the victims of Nazism among the inhabitants of the region of Styria – of which Graz is the capital. As such, it caused considerable discontent among the most "nostalgic" elements of the population, so much so that it was vandalized at night. However, my conviction is that today the heart of the question over the relationship between artistic practice and political commitment is no longer played out – at least for the moment – in terms of art that intervenes explicitly in de facto political

MOST

4 Za rekonstrukciju događaja glede ovog Haackeovog djela cfr. H. Haacke, *La generazione delle immagini. Public art*, <http://1995-2015.undo.net/cgi-bin/openframe.pl?x=/Pinto/haacke.htm>, no također vidi i moj *Hans Haacke. Il contesto politico come materiale*, Plectica, Salerno, 2010, pp. 110-114.

pandemiji povećale profit – mislim na one u sektoru elektronike – a s druge strane, što je usko povezano, sve alarmantnije pomračenje autentične mogućnosti i sposobnosti relativno neovisnog rasuđivanja utemeljenog na činjeničnom stanju, a samim time i nazadovanje građanskog duha. Druga strana krize demokracije stoga nije ništa drugo nego društvena i ekonomska autoritarnost, u kojoj Dardot primjećuje pravi duh suvremenog neoliberalizma.

U takvoj situaciji neizbježna je potreba za posebnim diskursom na polju kulturne i umjetničke produkcije, gdje se javlja i pitanje o „društveno angažiranoj” umjetnosti koja se više ne može sagledavati s istih pozicija s kojih je to bilo izvedivo prije deset godina. Istina je da nam zbivanja koja su se dogodila oko *Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika* Nemanje Gvijanovića govore o tome kako suvremene vizualne umjetnosti, ako se njihovim jezicima vješto ovlada, mogu biti politički itekako prodorne; mogu, drugim riječima, postati pikasovska „napadačka i obrambena sredstva za borbu protiv neprijatelja” više nego li ukrasni predmeti – a velika je nevolja u tome što neke bitke koje su nekoć bile sastavni dio radikalnih političkih borbi postaju najveći dekorativni elementi, kao što ćemo uskoro vidjeti. Intervencija hrvatskog umjetnika neodoljivo podsjeća na dinamike koje je, nekim svojim djelima između osamdesetih godina i prvih godina novog stoljeća pokrenuo Hans Haacke – s tim da u ono doba nije bilo društvenih mreža – a najviše od svih instalacijom *Und ihr habt doch gesiegt* [I napokon postadoste pobjednici], koja je postavljena 1988. u javnom prostoru Graza. Obnavljajući sjećanje na konsenzus koji je u tom gradu svojevremeno ispratio *Anschluss*, te na sve žrtve nacizma u Štajerskoj – regiji čiji je Graz glavni grad – ona je izazvala poprilično negodovanje kod najvećih „nostalgičara”, toliko izraženo da je svojedobno vandalizirana.⁴ Međutim, uvjeren sam kako se srž pitanja odnosa između umjetničke prakse i političkog angažmana danas ne vidi – bar ne trenutačno – u eksplicitnom uplitanju umjetnosti u politička pitanja, a sve to iz razloga što bi takve intervencije počele nalikovati „kreativnom dnevniku”. No ipak, postoji važna potreba za „oživljavanjem”

issues. And this not so much because such work ends up looking more and more like a "creative newscast". Rather, the crux is to be found in the "recovery" of certain motifs that the mainstream has been utilizing for several years now in an increasingly refined manner.

In Italy, the criticism of the excessive power of the market, and of its ability to absorb even the most radically adverse political messages of art, is most famously embodied by figures such as Marco Scotini, or by other critics and curators close to him. Foremost among these, Elvira Vannini recently intervened in this sense with an article that focuses in particular on the capitalist capture of discourses on gender.

Vannini starts from the assumption that there was a time when culture also knew how to place itself, within the class conflict, on the side of the oppressed, and evoking examples linked to 1968 and the protest at that year's Venice Biennale. Immediately afterwards, however, she clarifies that "The strategies with which the cultural system has ousted and assimilated these surpluses [...] are clear: depower them and reintroduce them into the rich and perverse economic machinery of art, to neutralize the subversive value and the instances of struggle from which they derive. In the furrow opened along this road, capital has performatively donned the mask of gender or color, intensifying, depending on the context, the mechanisms for the capture of conflict within a fictional reality where there is no longer any place for any verification, let alone for overturning the relations of force."⁴

Continuing her analysis, Vannini focuses on another Venice Biennale, that to come in 2022 – and therefore by necessity only on the curatorial statement and the title – arguing that its layout is not at all a novelty limited to the cultural sector, since "one cannot count the many narrations and productions (from gentrification, the fashion shows of luxury maisons such as Dior, the queer commercials of Gucci, the countless sponsorships of exhibitions and art projects, up to finding Black Lives Matter in first place in the Power 100 – the annual ranking of the most influential people in art of the magazine *Art Review* together with collectors, gallerists and other powerful extras of the system). Feminism, political radicalism, and ecology are

4 E. Vannini, *Quando la fiction capitalista recita il genere*, in "Machina", Rome, 12 June 2021, <https://www.machina-deriveapprodi.com/post/quando-la-fiction-capitalista-recita-il-genere>

- 5 E. Vannini, *Quando la fiction capitalista recita il genere*, in "Machina", Roma, 18 giugno 2021, <https://www.machina-deriveapprodi.com/post/quando-la-fiction-capitalista-recita-il-genere>
- 6 Ibidem.

nekim motiva, što je u *mainstreamu* prisutno već nekoliko godina, a predstavlja se na sve profinjeniji način.

Kritiku prekomjerne moći tržišta i njegove sposobnosti fagocitacije čak i onih političkih poruka iz sfere umjetnosti koje se najradikalnije suprostavljaju njegovoj logici, u Italiji utjelovljuju личности poput Marca Scotinija i drugih, njemu bliskih, kritičara i urednika. Najvažnija među njima Elvira Vannini, u jednom se je od svojih članaka baš nedavno posebno osvrnula na kapitalističko posezanje za takvom vrstom diskursa. Vannini kreće od pretpostavke da je uistinu postojalo vrijeme kada je kultura, unutar klasne borbe, znala stati na stranu obespravljenih i prisjeća se nekoliko primjera vezanih uz 1968. i prosvjed protiv Biennalea u Veneciji. No odmah zatim pojašnjava kako „Strategije kojima je sustav kulture izopćio i asimilirao te viškove [...] su jasne: lišiti ih moći i usmjeriti ih u prebogati i perverzni ekonomski mehanizam umjetnosti, kako bi se neutraliziralo subverzivnu vrijednost i zahtjeve borbe od koje one dolaze. U brazdi otvorenoj duž tog puta, kapital je performativno stavljao maske žanra ili boje. pojačavajući, ovisno o kontekstu, mehanizme zahvaćanja konfliktualnosti u *fikcionalnu* stvarnost u kojoj nema više mjesta ni za kakvo propitkivanje, a još manje za promjenu u njihovom odnosu snaga”⁵

Potom se Vannini osvrće na jedan drugi Biennale, onaj nadolazeći u 2022. – fokusirajući se dakle samo na urednički *statement* i naslov – imajući u vidu kako njegova struktura nije nikakav novitet pogleda li se kulturni sektor, budući da se količina naracija i produkcija ne da ni izbrojiti (od vertikalnih vrtova, *fashion showa* luksuznih modnih kuća poput Diora, Guccijevih *queer* spotova, neprojenih sponzorstava izložbama i umjetničkim projektima, sve do toga da se Black Lives Matter nalazi na prvom mjestu u poretku *Power 100 – The annual ranking of the most influential people in art* u časopisu *Art Review* zajedno s kolekcionarima, voditeljima galerija i drugim sporednim moćnicima tog sustava): obrađuju se dakako feminizam, politički radikalizam i ekologija, no osim površinske tematizacije – možda ju je bolje nazvati dekorativnim dodatkom – proizvodni alati, ekonomije, standardi i funkcije ostaju nepromijenjeni”⁶

5 Ibidem.

introduced as subject matter, but beyond a superficial thematization – or perhaps better to call it a decorative appendage – the devices of productions, economies, canons, and functions remain unchanged.”⁵

Proceeding in the vein of Vannini’s discourse, we can identify the fundamental point from which it is necessary to start in order to eventually conduct a battle that might impact upon the “present state of affairs” – as Engels and Marx would say – and regardless of whether it involves artistic languages – what I would call a sort of political literacy. And one doesn’t get very far before becoming aware of how contemporary capitalism tends to function.

Capitalism’s arrogance is no longer so easily associated with the notion of “white power”; on the contrary, it uses the image of a multi-ethnic society, however non-existent its Eden-like aura is, to better sell its products. This fact should have been clear from the time of Oliviero Toscani’s Benetton advertisements in the early 1990s, although contemporary news does not cease to provide examples of the instrumentalization of anti-racism. Just think of the uproar that continues even as I write over the Italian national football team because its players refuse to show solidarity with the Black Lives Matter movement, not kneeling, or kneeling only partially before Euro 2021 football matches. Matches in which all who participate, kneeling or not, collect large annual salaries, while Camara Fantamadi, a 27-year-old laborer originally from Mali, died in the countryside of Brindisi exhausted from work under the hot sun.

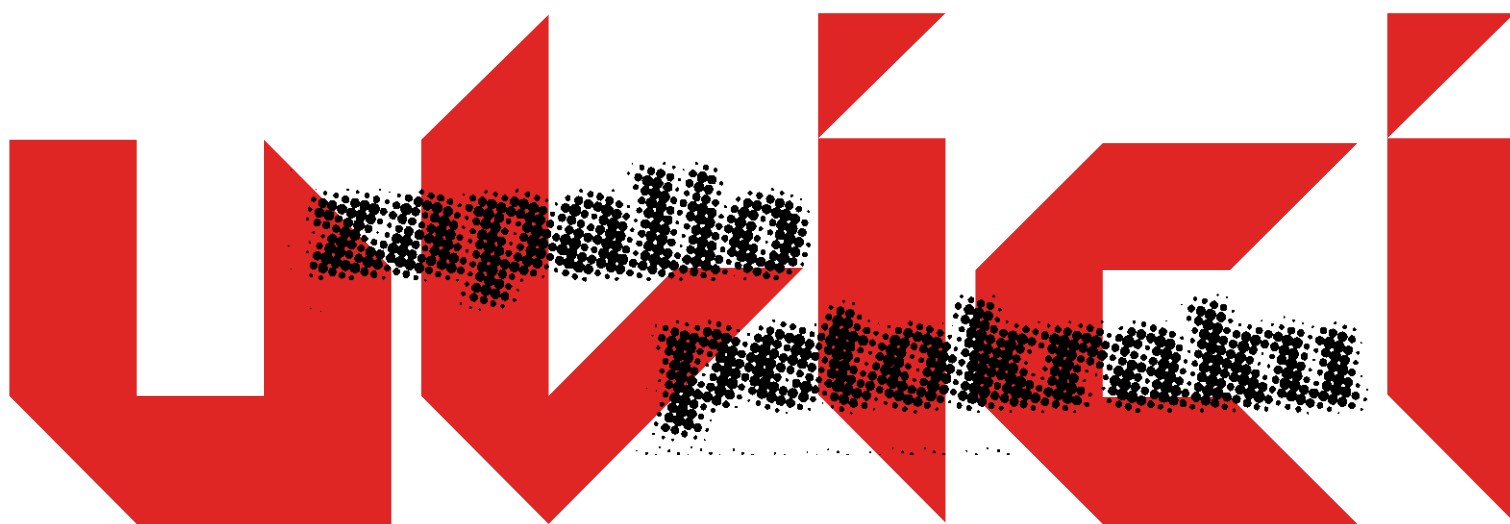
If we move from anti-racism to ecology, the discourse becomes even more perverse – not to mention complex – but also here, unfortunately, the substance is unchanged. Contemporary capitalism – albeit since relatively recently – has now almost completely abandoned the denialist position on climate change and has instead thrown itself headlong into propaganda aimed at making the prospect of a green capitalism appear not only possible but even idyllic. In Italy in particular we have witnessed the farce of the Ministry of Ecological Transition, that too many – far too many – fell in love with upon hearing the name, without considering that this ministry has done

Krećući se u skladu s onim što Vannini izlaže, možemo dakle uočiti temeljnu polaznu točku za početak borbe koja bi doista imala neki učinak na „postojeće stanje stvari” – kako bi rekli Engels i Marx – a bez obzira na to govori li ona jezikom umjetnosti ili ne, riječ je o novom političkom opismenjavanju. Nećemo daleko dospjeti ne budemo li osvijestili na koji način funkcionira suvremeni kapitalizam.

Njegov bahati nastup nije više toliko lako poveziv s pojmom „bjelačke moći”, već se on naprotiv služi slikom multietničkog društva; premda ono u njegovoj edenskoj auri faktički ni ne postoji, služi mu za bolju prodaju njegovih proizvoda. Takva je pojava trebala biti jasna još od vremena Benettonovih reklama koje je početkom devedesetih osmišljavao Oliviero Toscani, premda nam je i suvremena kronika neiscrpan izvor dokaza na koje se sve načine eksploatira antirasizam. Dovoljno je prisjetiti se koliko se prašine podiglo oko talijanske nogometne reprezentacije jer Azzurri, ne kleknuvši ili kleknuvši samo djelomično prije početka utakmica na Europskom prvenstvu 2021., nisu iskazali solidarnost s pokretom Black Lives Matter – u natjecanju na kojem, u klečećem ili neklečećem položaju sudjeluju basnoslovno plaćeni likovi, a da istovremeno netko poput Camare Fantamadija, poljoprivrednog radnika podrijetlom iz Malija, umire od iscrpljenosti i nesnosne vrućine na radu na poljima u okolici Brindisija.

Ako od antirasizma krenemo prema ekologiji, priča postaje još perverzija – i kompleksnija – no suština se ustvari ne mijenja. Suvremeni kapitalizam – premda ne baš nedavno – gotovo je sasvim odbacio negacionističke stavove o globalnom zagrijavanju i prebacio se u propagandu koja „zeleni” kapitalizam prikazuje ne samo kao moguće, već gotovo kao idilično rješenje. U Italiji smo posebice svjedočili farsu u Ministarstvu ekološke tranzicije u koje se prevelik broj njih zaljubio samo na njegov spomen, ne uzevši u obzir da je ono samo zamijenilo prethodno Ministarstvo okoliša ili da onaj koji je izabran da ga vodi nije nitko drugi nego Roberto Cingolani, nekadašnji voditelj Technologie e Innovazione [Odjel za Tehnologiju i inovaciju op. prev.] pri Leonardu [bivša Finmeccanica], koji je odmah

100

nothing more than replace the previous Ministry of the Environment or that the man chosen to lead it is none other than Roberto Cingolani, formerly Head of Technology and Innovation at Leonardo [formerly Finmeccanica], who soon declared himself in favor of a return to nuclear power and gas-fueled hydrogen.

These are just a few examples, yet they are sufficient enough to illustrate a generally valid maxim. Twenty-first century capitalism not only fails to impede, but even promotes the expression of a whole series of social and civil instances that would have received hostility not too long ago. Capitalism is probably even willing to sustain, to a certain extent and under certain conditions, a critique of itself, as long as it remains on a theoretical level and does not translate theory into practice. A multinational arms manufacturer, to give the most immediate example, would maybe even be ready to sponsor an exhibition with works criticizing the very wars it makes possible, provided it could continue to sell its goods.

A multinational corporation responsible for environmental disasters, to formulate another similar example, would perhaps also be ready to sponsor an exhibition featuring works that point to ecological catastrophes, as long as it can continue its practices leading to environmental depredation undisturbed. A bank linked to unconstrained speculative operations, to be even clearer, would perhaps also be ready to sponsor an exhibition with works that stigmatize what is called toxic or parasitic capitalism, as long as no one thinks of really getting in the way of its management strategies. Today, more than ever, the "political artist" is hereby faced with an impasse!

Naples, June 2021.

★

101

- 7 M. Bertorello, D. Corradi, *Capitalismo tossico. Crisi della competizione e modelli alternativi*, Edizioni Alegre, Roma, 2011.
- 8 Z. Bauman, *Capitalismo parassitario*, Laterza, Roma-Bari, 2009.

izjavio da podržava povratak nuklearnoj energiji i vodiku koji se proizvodi od plina.

Navedeno je tek nekoliko primjera, no sasvim su dovoljni za izricanje općevrijedne maksime. Kapitalizam XXI. stoljeća ne samo da ne sprječava, nego se i zalaže za provedbu mnogih društvenih i civilnih mjera kojima se ne tako davno protivio. On je vjerojatno i voljan, u određenim uvjetima i u određenoj mjeri, zastupati i vlastitu autokritiku, ukoliko sve ostane na teorijskoj razini, a teorija se ne pretoči u praksu. Na primjer, multinacionalna kompanija koja proizvodi oružje možda bi bila spremna biti pokroviteljem izložbe djela koja kritiziraju one iste ratove koje ta kompanija čini mogućima, uz uvjet da i dalje može prodavati vlastite proizvode. Multinacionalna kompanija odgovorna za ekološku katastrofu bi isto tako možda bila spremna sponzorirati izložbu s djelima koja ukazuju na uništavanje okoliša, uz uvjet da i dalje može nesmetano nastaviti devastaciju prirode. I na kraju, najjasniji mogući primjer: banka povezana sa špekulacijama upitne etičnosti bi možda i bila pokroviteljica izložbe sa djelima koja stigmatiziraju ono što se naziva toksičnim⁷ ili parazitskim kapitalizmom,⁸ uz uvjet da nikome ne padne na pamet opstruirati njezinu upravljačku strategiju. Tako se danas, više nego ikad prije, „politički umjetnik“ nalazi u pravoj slijepoj ulici!

Napulj, lipnja 2021.

102

103

**Protiv prvobitne
akumulacije
nacionalističkog
pamćenja: *Ceci n'est
pas une étoile rouge***

Dismantling the
Primitive Accumulation
of Nationalist Memory:
*Ceci n'est pas une étoile
rouge*

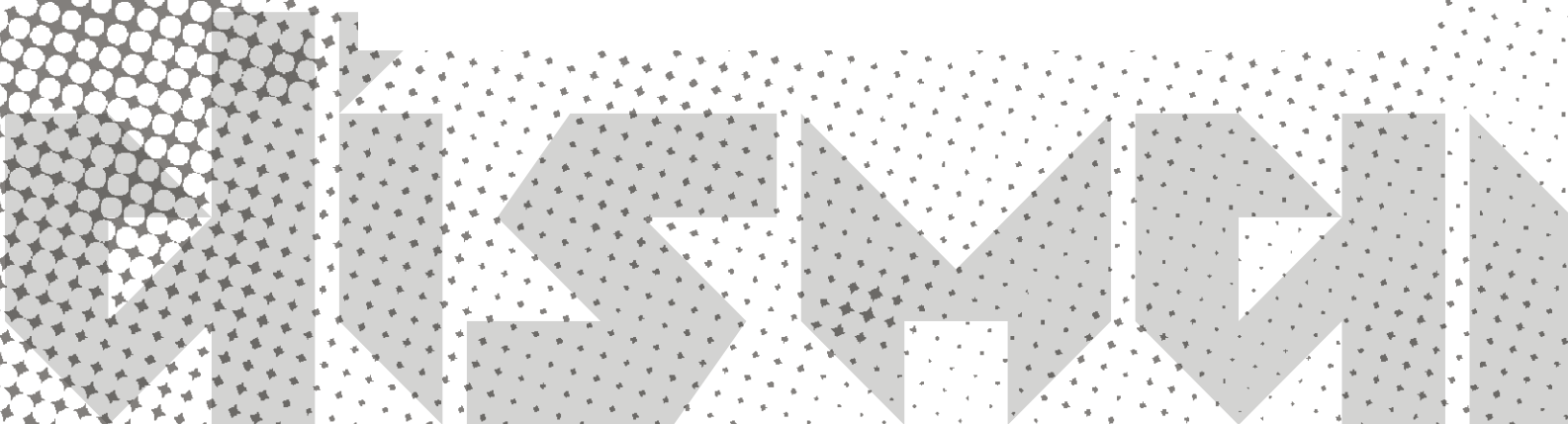
Nije pretjerano reći da u postjugoslavenskom i bivšem istočnoeuropskom kontekstu izazivamo najžučnije reakcije u trenutku kad skrenemo pozornost na dva simbola novije (jugoslavenske) prošlosti: Tita (Lenjina) i crvenu zvijezdu. Očito je da postoji pozitivnija supkulturna reakcija, povezana s (jugo)nostalgičnom opsesijom, koja bi htjela zamrznuti prošlost i komodificirati njezine simbole kako bi spriječila njezinu reaktualizaciju i našla utočište u prošlosti, ali prevladavajuća reakcija – koja je pravi protivnik – upisana je u tekući medijsko-politički krajolik, koji obuhvaća pedeset nijansi smeđe, od ekstremnog centra, preko konzervativnih, do krajnje desnih reakcija. Prevladavajuća ideologija zahtijeva ili zaborav ili brisanje svega što nosi simboličku vrijednost bilo čega što je povezano sa socijalizmom i Jugoslavijom. Trebali bismo pokopati ne samo fizičke nego i simboličke mrtvace socijalističke Jugoslavije. Oni koji najglasnije viču ponašaju se poput pasa u Pavlovljevu eksperimentu i unose niz asocijacija iz totalitarne povijesti: od gula-ga (Goli otok) i poslijeratnih ubojstava lokalnih kolaboracionista i fašista do vala represije u Jugoslaviji, „umjetnoj tvorevini“, pri čemu se čak paradoksalno Jugoslavija pozicionira kao glavni uzrok raspada Jugoslavije. Crvena zvijezda i navodni jugoslavenski centralizam, njezina obrana svojih granica, prenesena je s Tita na Miloševića. Glavni kohezivni element te mutne i paranoidne strukture može se pripisati ne samo posljedicama ratova 1990-ih i nacionalističkoj hegemonizaciji u središtu društva, nego i još dugotrajnijem procesu povijesnog revizionizma koji je započeo još 1980-ih i prema kojemu je komunizam, relativno gledano, još veće zlo od fašizma, a i „bliži“ u prošlosti od njega. U takvoj diskurzivnoj konstelaciji vrlo je teško raditi s antifašističkim i partizanskim naslijeđem a da se ne zapadne u nostalgiju za baštinom.

Neki akteri zahtijevali su više moralne uljudnosti i povijesne objektivnosti u vezi s prošlošću kad je postalo jasno da je desničarski revizionizam zavladao ideološkom pozornicom. Taj je diskurs često samo defenzivan i prošlost vidi kroz prizmu baštine. Dopustite da budem

It is no exaggeration to say that in the post-Yugoslav and former Eastern context the symbols capable of provoking the most unsettling responses are Tito (Lenin) and the red star. There is obviously a more positive subcultural response related to a (Yugo)nostalgic obsession that would love to freeze the past and commodify its symbols in order to take refuge in it, thus preventing its re-actualization. The more dominant response – representing the real adversary – is inscribed in the ongoing media-political landscape that sees 50 shades of brown spanning the political spectrum that ranges from what Tariq Ali called the “extreme center” to far right responses. The dominant ideology demands the obliteration of everything that conveys symbolic value upon socialism and Yugoslavia. We ought not only bury the physical but also the symbolic dead of socialist Yugoslavia. Those that cry out loudest behave like dogs in Pavlov’s famous experiment: getting overexcited (and heavily salivating) by a string of associations from totalitarian history: from gulags (Goli Otok) and the postwar executions of local collaborators and fascists to a wave of repressive events in the “artificial entity” of socialist Yugoslavia, even paradoxically positing Yugoslavia as the central cause for its own dissolution. The scourge of the red star and alleged Yugoslav centralism, represented by its fierce defense of its borders, was transferred from Tito to Milošević. The major cohesive element of such an obscurantist and paranoid structure can be attributed not only to the consequences of the 1990s civil wars and to nationalist hegemonization of the center strata of society, but to an even longer process of historical revisionism that started taking hold during the 1980s and that presented communism, relatively, as an even greater evil and allegedly a “less distant” past than fascism. In such a discursive constellation it is a great challenge to work with the antifascist and partisan legacy beyond the enclosed binary of (nationalist) heritage and (socialist) nostalgia.

There have been some voices that have asked for more moral decency and greater historical objectivism towards the past after it became obvious that rightwing revisionism was taking over the ideological stage. This

PRVO KIBNE

107

the primitive

108

NIKUMU

109

jasan: kad partizansku prošlost promatramo kao naslijeđe, kroz prizmu nostalgije, već unaprijed gubimo glavnu pouku koju nam nudi partizanska borba u Jugoslaviji – kao i sve borbe za oslobođenje, antifašističko i antikolonijalističko, borbe u dvadesetom stoljeću koje su povezane sa simbolom crvene zvijezde. Crvena zvijezda stoga predstavlja razne crvene nijanse emancipacije i oslobođenja; ona ne predstavlja samo antifašizam nego i socijalnu revoluciju. Stoga nije slučajno što interpretacija partizanskog naslijeđa i isticanje te pouke na način koji je Nemanja tako odvažno artikulirao nailazi na glasnu osudu javnosti. Cvijanovićev rad i njegova trajna političko-estetska praksa ne bježi od povijesne odgovornosti koju se nekoć zahtijevalo od umjetnosti: pokazati onamo kamo nitko više ne želi pogledati i potkopati uredno uspostavljenu metaforu domovine i njezine mitologije koje su preosmislile nacionalističku tradiciju tako što su zaobišle razdoblje od 1941. do 1991. ili ga jednostavno demonizirale.

Simptomatično je što je jedna od glavnih kontroverzija, trideset godina nakon raspada Jugoslavije, koja je obilježila javni krajolik Rijeke 2020., umjetnička konstelacija i intervencija pod naslovom *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*. Netko bi se mogao uznemiriti zbog očitog isticanja riječi spomenik u naslovu (i to dva puta!), a netko drugi bi mogao razmišljati je li umjetnikova nakana bila zaštititi umjetničko djelo tako što će ga odmah smjestiti u žanr „spomenika“. No, kad poblizje pogledamo Cvijanovićevu trajnu praksu koja se bavi partizanskim predmetima (ili predmetima fašističkog terora), izloženi-ma na pomalo nov način, postaje mnogo jasnije da je on, ili bolje rečeno da su njegovi radovi, uključujući i ovaj spomenik, uspješno proizveli učinak, i vješto parafrazirali René Magritteovu *Ceci n'est pas une pipe* (1929.), poznatu i pod naslovom *Izdaja slika*. Cvijanovićeva gesta može se shvatiti kao da djeluje na razini čvrstih, materijalnih predmeta koji ipak imaju jaku vizualnu i imaginarijsku vrijednost. Njegovo najnovije djelo moglo bi se preimenovati u *Ceci n'est pas une etoile rouge*, ili politički, *Ceci n'est pas encore l' antifascisme*. Unatoč tome što taj projekt polazi

109

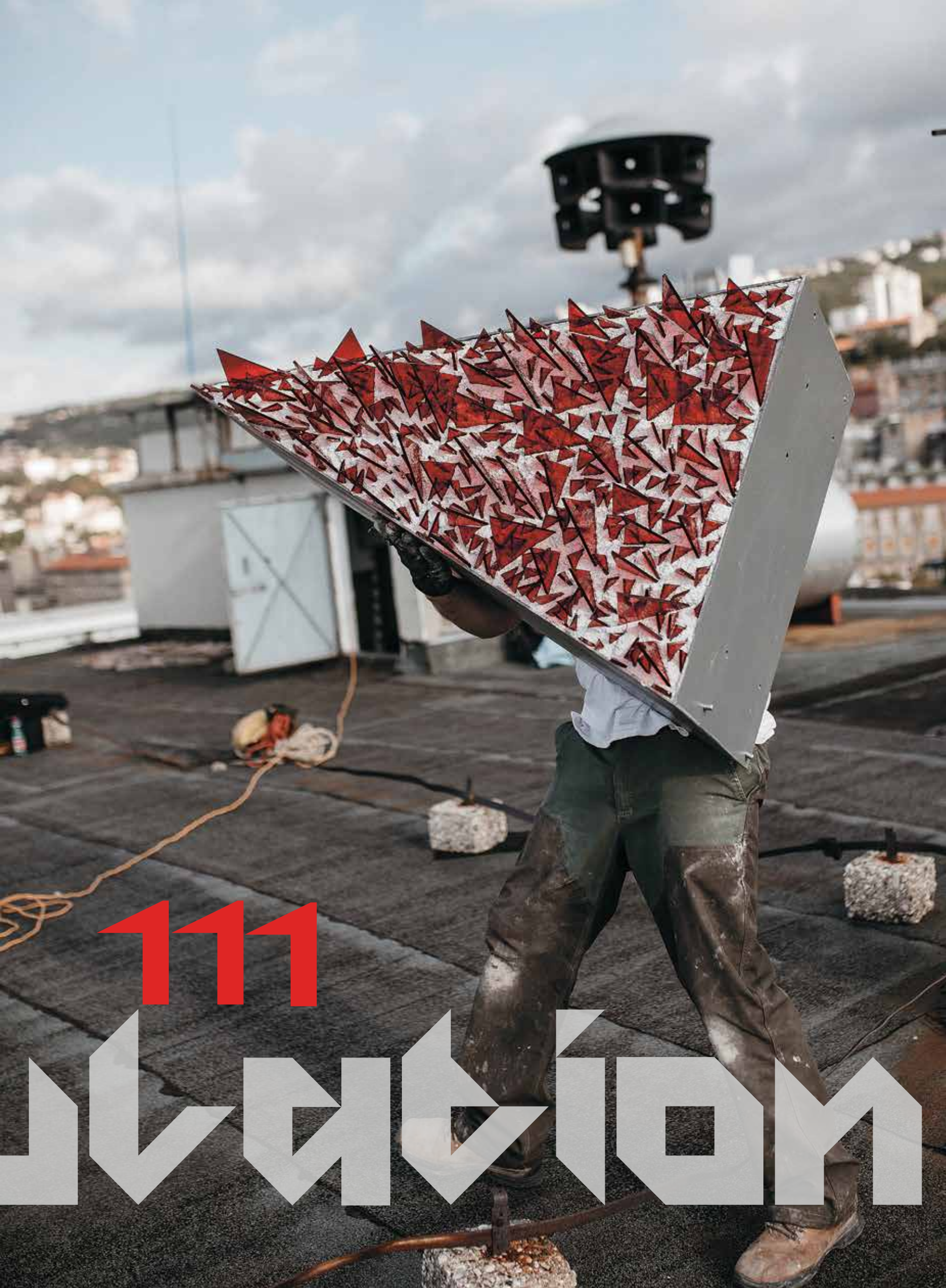
discourse is often purely defensive and frames the past through the lens of heritage. Let me be clear that I think once we frame the partisan past within the discourse of heritage together with nostalgia, we already lose in advance the major lesson provided by the partisan struggle in Yugoslavia, and more generally by the antifascist and anticolonial struggles for liberation, and of multiple twentieth century struggles in connection with the symbol of the red star. The red star stands for various red grades of emancipation and liberation, as it does not stand for antifascism only but also for social revolution. Thus, it is not a coincidence that once we interpret the partisan legacy and put its lessons on display, as Nemanja did so articulately, we will receive a major public outcry. Cvijanović's work and his ongoing politico-aesthetical praxis does not shy away from the historic responsibility that was once demanded from various avant-garde art practices: to point in a direction that nobody wants to look any more, to undermine the neatly constituted trope of tradition and homeland and its mythologies that reinvented nationalist tradition bypassing, or simply demonizing the 1941-1991 period.

It is symptomatic that one of the major controversies that marked the public landscape of Rijeka in 2020, 30 years after the break up, was over the artistic installation and intervention entitled *Monument to the Red Rijeka - The Self-Defensive Monument*. One might be first disturbed by the obvious emphasis on monument in the title (used twice!). One ponders whether the artist's intention was to protect the artwork by placing it in the "monumental" genre from the outset. Looking more closely into Cvijanović's ongoing praxis dealing with the partisan past, we see how he works with concrete partisan objects (or objects of fascist terror), e.g. a real partisan chessboard and figures from WWII, which are then exhibited in a slightly different light, or highlighted in a different way, evoking a "ready-made" praxis. Then, it becomes much clearer that Cvijanović's works, and this particular monument, successfully produced an effect, through a skillful paraphrase of Rene Magritte's: *Ceci n'est pas une pipe* (1929), which was often translated as *The Treachery of Images*. Cvijanović's gesture can be perceived as operating on the level of hard material objects, which however have a strong visual.

110

110

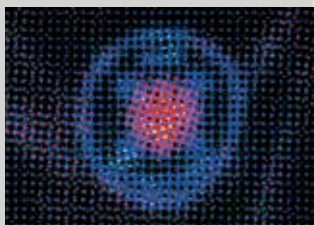
111

ALCANTARA

112

His recent work might be accordingly rephrased into *Ceci n'est pas juste une étoile rouge*, or politically, *Ceci n'est pas encore l'antifascisme*. While this project departs from a monument in the shape of the "red star", leading it to be read as a monument to Rijeka's red and partisan past, I would argue, rather, that its shattered glass is oriented to the present and future, into what actually needs to be done. This is also not only a monument: remember quite often monuments need public defense, they need to be recognized, they are in need of financial and heritage management, and Cvijanović encountered a plethora of obstructions and problems on the way to exhibiting the red star in a temporary limited frame. At the same time, this is consciously a monument of *self-defense*, meaning that its shattered glass provides for a very difficult encounter with potential future vandals and politicians. Literally speaking, *blood will be on their hands, again*. This Magritian reversal not only calls into question the representative regime of old and new monuments in the Croatian, and broader post-Yugoslav context, but also invites us to give the red star a new meaning. What used to be a red star on top of a skyscraper watching proudly over the workers' shipyards of Rijeka in socialist Yugoslavia is now juxtaposed upon the deteriorating industrial and social infrastructure coupled with nationalist assaults on those connected to its legacy. Cvijanović's work and gesture to establish a mobile, temporary red star incorporating shattered glass undoubtedly throws some light on the existing state of affairs, and might even scatter similar pieces of shrapnel across the wider region of the failed transition.

od spomenika „crvenoj zvijezdi“ i spomenika crvenoj Rijeci, što se može pročitati kao gesta monumentaliziranja i komemoriranja, ustvrdio bih da to razbijeno staklo nije usmjereno prema prošlosti nego prema sadašnjosti i budućnosti, prema onome što bi zapravo trebalo učiniti – i da se to čini tom akcijom. Osim toga, to nije samo spomenik: sjetimo se da je spomenicima često potrebna javna zaštita, mora ih se prepoznati, potrebno ih je financirati i upravljati njihovim naslijeđem, i Cvijanović nailazi na mnoštvo prepreka i problema u nakani da izloži crvenu zvijezdu u vremenski ograničenom okviru. Istovremeno, ona se svjesno naziva spomenikom *samoobrane*, što znači da razbijeno staklo upućuje na vrlo težak susret s potencijalnim budućim vandalima i političarima. Doslovno – *oni će opet okrvaviti ruke*. Taj magritteovski obrat ne samo da dovodi u pitanje reprezentacijski režim starih i novih spomenika u hrvatskom, a i postjugoslavenskom kontekstu, nego nas i navodi da crvenoj zvijezdi damo novo značenje. Ono što je prvotno bila crvena zvijezda na vrhu nebodera koja je u socijalističkoj Jugoslaviji ponosno gledala na radničko brodogradilište u Rijeci danas je supostavljeno propadajućoj industrijskoj i društvenoj infrastrukturi, sparenoj s nacionalističkim napadima na one koji su povezani s tim naslijeđem. Cvijanovićev rad i gesta da postavi pokretnu, privremenu i od razbijena stakla načinjenu formu crvene zvijezde nedvojbeno baca novo svjetlo, a slične šrapnele mogao bi razasuti i na šire područje neuspjele tranzicije.

Against Transition: Economic Dispossession and Memorial Repossession

Cvijanović's work thus strikes a chord because it intervenes at the heart of the transitional process that former Yugoslavian countries entered into three decades ago: the more it established capitalist pillage, neoliberalisation and *economic dispossession*, the more there was a need for the ruling class to participate in the reinvention of the nation, tradition and in a *memorial re-possession* of the nationalist past. If the future is now being sold to foreign direct investment operations and financial speculations at large, the new nation-states can now focus their speculation on inventing their glorious past. This political hypothesis can be supported by a revised concept taken from Karl Marx, namely the "primitive accumulation of capital" that he introduced in the very last chapters of the first volume of *Capital*. Here, Marx dismantles the bourgeois myth of capitalist origins depicted by the entrepreneurial figure of Robinson Crusoe or Adam Smith's "invisible hand" of the market. In contrast, Marx discusses a set of historical preconditions that enable the rise of the capitalist mode of production. Thus, what he prompts us to think is that critical research should be less concerned with a "pure economic genesis," and more with an analysis of non-economic constraints including legal policies (e.g. the expropriation of communal land), forms of state violence, and colonialism (e.g. the expansion of the market and the guaranteed supply of resources). If all of this is subsumed under the term "primitive accumulation of capital," then this concept is useful not only for the historical evaluation of the "origins" of the capitalist mode of production. It also enables us to observe repetitive "primitive" patterns of the accumulation of capital in the context of very violent policies within each cycle of systemic crises.

In the post-Yugoslav context one can observe the following: while the "primitive accumulation" of capital is reloading, a process that I call "primitive accumulation of memory" by the state is taking shape and acquiring strong mobilizing power. The "accumulation of memory" by the state can be defined as the deployment of various degrees of symbolic violence with respect to the past. This is tied, for instance, to the physical destruction of

NACIONALIZAM

115

Protiv tranzicije: ekonomsko razvlaštenje i memorijsko prisvajanje

Cvijanovićev rad stoga udara u živac jer intervenira u srce tranzicijskog procesa u koji su ušle bivše jugoslavenske zemlje: što su više provodile kapitalističku pljačku, neoliberalizaciju i *ekonomsko razvlaštenje*, to je bilo više potrebe da vladajuća klasa sudjeluje u preosmišljanju nacionalne tradicije i *memorijskom prisvajanju* nacionalističke prošlosti. Dok je budućnost bila prodana stranim izravnim investicijama i neobuzdanim finansijskim špekulacijama, nove nacionalne države mogle su svoje špekulacije usmjeriti na izmišljanje svoje slavne prošlosti. Tu političku hipotezu može se potkrijepiti revidiranim pojmom koji je uveo Karl Marx, naime njegovim pojmom „prvobitne akumulacije kapitala” koji je uveo u posljednjim poglavljima prvog sveska *Kapitala*. Tu Marx rasklapa buržoaski mit o tome da porijeklo kapitalizma počiva na poduzetničkom liku Robinsona Crusoea ili na „nevidljivoj ruci tržišta” Adama Smitha. Umjesto toga, sklop povijesnih okolnosti omogućuje uspon kapitalističkog načina proizvodnje. Tako nas Marx potiče da promislimo ne treba li se kritičko istraživanje manje baviti „čisto ekonomskom genezom”, a više analizom ne-ekonomskih ograničenja, uključujući i pravne politike (npr. eksproprijaciju zajedničke zemlje), oblike državnog nasilja i kolonijalizam (npr. širenje tržišta i jamčenje resursa). Ako se sve to supsumira pod pojam „prvobitne akumulacije kapitala”, onda taj pojam nije koristan samo za povijesno vrednovanje kapitalističkog načina proizvodnje, nego nam omogućuje i da uočimo ponavljajuće “prvobitne” uzorke akumulacije kapitala upravo u kontekstu nasilnih politika u svakom ciklusu sistemskih kriza.

U postjugoslavenskom kontekstu možemo uočiti sljedeće: dok se ponavlja „prvobitna akumulacija kapitala”, oblikuje se proces koji nazivam „prvobitnom akumulacijom memorije” od strane države i stječe jaku mobilizacijsku moć. „Akumulacija memorije” koju provodi država može se definirati kao primjena simboličkog nasilja u raznim stupnjevima, čija meta je prošlost. To se odnosi, na primjer, na fizičko uništavanje

Historičkog

MEMORY:

partisan monuments and books published in times of socialism, the renaming of streets and schools as well as the erasing of ideas that evoke the non-aligned, modernist, partisan and socialist figures and times. This process has been intensified through the ethnic and legal cleansing of people who failed to comply with the dominant orientation of the newly imagined nation-states – a major conservative backlash that was not unique but rested on a more general wave of historical revisionism after 1989 in Europe.

One of the major paradoxes of the transitional process is that the memory-related accumulation by the state has intensified feelings of national pride and ethnic hatred, while at the same time the primitive accumulation of capital in the new nation states has expropriated people of their social ownership. In short: denationalization (as catalyzed by global capital) robbed people of their material base, and hence of their national pride. At the same time, it was precisely the comprador elites that had been helping to accommodate strategic foreign capital investments who were loudest when it came to defense of the national interest and true patriotism.

Affirming Partisan Legacy Beyond Nostalgia

Across the entire spectrum of the former Yugoslavia there is an impressive urban struggle in many big cities, as well as engagement in and production of critical theory, and even the first political parties who have not been afraid of embracing socialism, and are entering municipal or national levels. New generations – unburdened by the totalitarian ghosts and demonization of socialism – are emerging, and for many people the mobilization of aspects of the partisan legacy is providing an important anchor and base for intervention in present struggles. Despite the slippery field of *Yugonostalgia*, as Walter Benjamin pointed out, the oppressed need to reconstruct and cultivate their histories, both of their defeats and victories. To resurrect past figures is to not petrify and idealize them in marble, but make them our partisan contemporaries, our imaginary partners in constructing a better world. Nemanja Cvijanović's monument participates actively in such changes and invites us to revisit the past, present and future... of the red star. ★

PAMĆENJE:

partizanskih spomenika i knjiga objavljenih u vrijeme socijalizma, na preimenovanje ulica i škola, kao i na brisanje ideja koje su uključivale nesvrstane, modernističke, partizanske i socijalističke likove i doba. Taj proces pojačalo je i etničko i pravno čišćenje ljudi koji se nisu pokorili prevladavajućem usmjerenju iznova zamišljenih nacionalnih država – velikoj konzervativnoj reakciji koja nije bila jedinstvena nego je počivala na širokom valu povijesnog revizionizma u Europi 1980-ih.

Jedan od glavnih paradoksa procesa tranzicije u tome je što je akumulacija memorije koju provodi država pojačala osjećaje nacionalnog ponosa i etničke mržnje, dok je istovremeno prvobitna akumulacija kapitala u novim nacionalnim državama ekspropirala ljude od njihova društvenog vlasništva. Ukratko: denacionalizacija (koju je katalizirao globalni kapital) otela je ljudima materijalnu bazu, a time i njihov nacionalni ponos. Istovremeno, upravo te kompradorske elite koje su olakšavale strateška ulaganja stranoga kapitala bile su najglasnije u obrani nacionalnih interesa i istinskog domoljublja.

Potvrđivanje partizanskog naslijeđa onkraj nostalgije

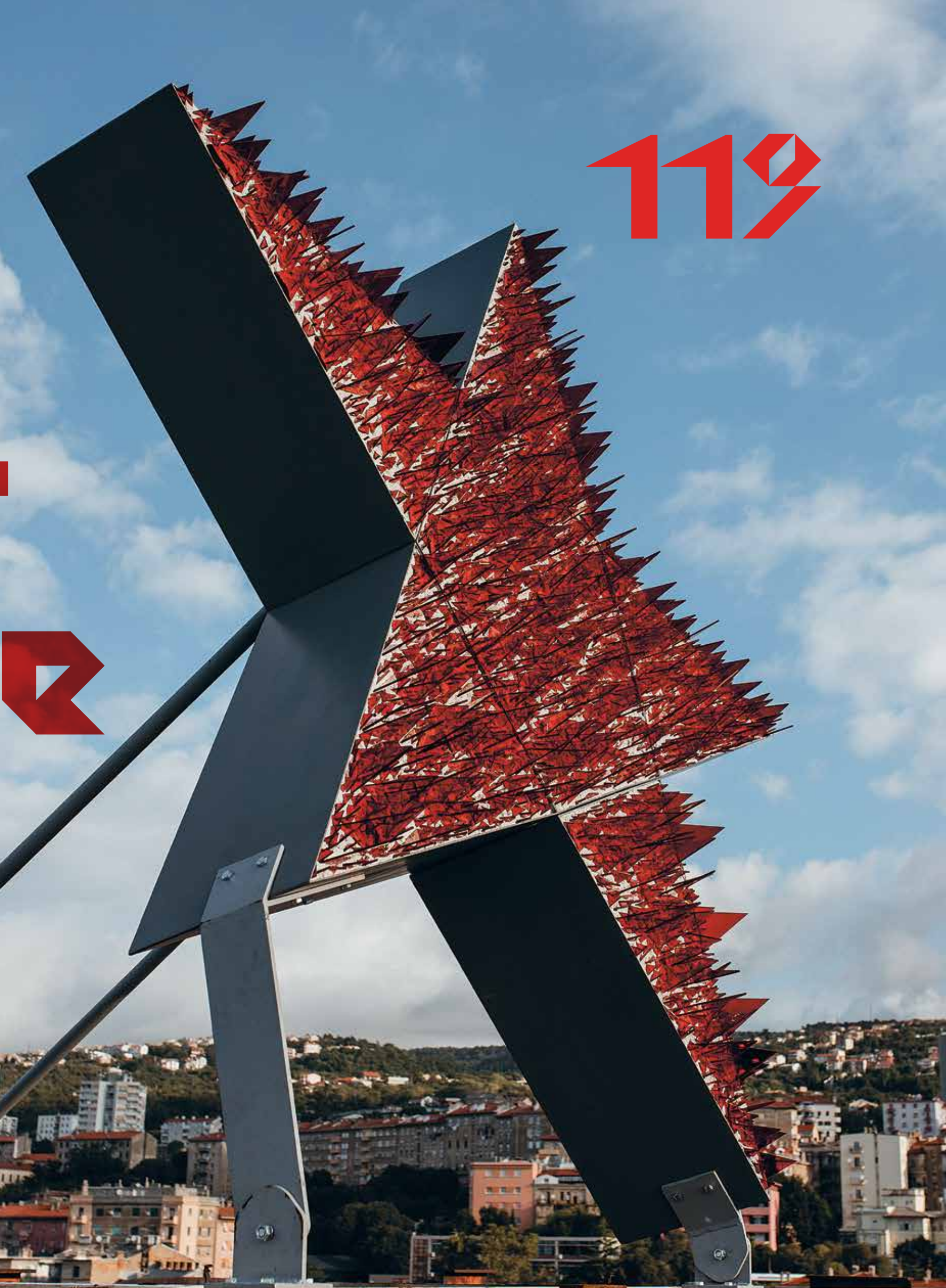
Duž cijelog spektra bivše Jugoslavije odvija se impresivna urbana borba u mnogim velikim gradovima, u kritičkoj teoriji, tako da na općinskoj ili čak i državnoj razini nastupaju i prve političke stranke koje se ne boje prigrliti socijalizam. Pojavljuju se nove generacije – neopterećene sablastima totalitarizma i demonizacijom socijalizma – i za mnoge ljude mobiliziranje partizanske prošlosti postaje važan oslonac za sudjelovanje u sadašnjim borbama. Unatoč skliskom području *jugonostalgije*, kao što je dobro istaknuo Walter Benjamin, potlačeni moraju rekonstruirati i njegovati svoju povijest – i povijest poraza i povijest pobjeda. Uskrsnuti likove iz prošlosti ne znači zamrznuti ih i idealizirati u mramoru nego to znači učiniti ih našim – partizanskim – suvremenicima, imaginarnim partnerima u gradnji boljega svijeta. Spomenik Nemanje Cvijanovića aktivno sudjeluje u tim promjenama i poziva nas da iznova sagledamo prošlost, sadašnjost i budućnost... crvene zvijezde. ★

"Ceci
n'est pas
une boîte
rouge"

118

119

Preispitivanje fašizma ili novi revizionizam

Reconsidering Fascism
or a New Revisionism

120

PREISPI

Kad bi Hitler napao pakao, ja bih u Donjem domu barem jednom s naklonošću govorio o vragu.—Winston Churchill

Nekoć davno Poljska se hvalila da je ona prva članica velikog antifašističkog saveza. Sve do 3. rujna 1939., kad su joj se pridružile Britanija i Francuska, Poljska se jedina suprotstavljala nacističkoj Njemačkoj. Krajem 1945. koalicija je brojala pedesetak zemalja. Što je još važnije, kad je rat završio, tih pedesetak zemalja postale su temelj Ujedinjenih naroda, a time i još obvezujućeg pravnog svjetskog poretka. Taj poredak imao je posve nov aksiološki temelj, izražen u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima. Kako je istaknula Eleanor Roosevelt, koja je imala važnu ulogu u pisanju deklaracije: „Spoznaja da je flagrantno kršenje ljudskih prava koje su provodile nacističke i fašističke zemlje posijalo sjeme posljednjeg svjetskog rata dala je poticaj za rad koji nas ovdje danas dovodi do trenutka ostvarenja”.¹ Taj prijelomni dokument bio je eksplicitno antifašistički, ali je usto i okončao mnogo stariju ideju zapadne rasne nadmoći. Iako su trebala još dva desetljeća da se razmontira svjetski kolonijalistički sustav, moralni temelji tog poretka službeno su se urušili 1948. Deklaracija je uspostavila osnovna prava i temeljne slobode te potvrdila njihov univerzalni karakter kao inherentnih, neotuđivih i primjenjivih na sva ljudska bića bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, imovinu, rođenje ili drugi status.² Fašističke države nisu mogle biti članice organizacije.³

Aura Poljske kao predvodnice svjetskog antifašizma bila je itekako upotrebljiva. Omogućila je da se prikrije neke neugodne istine: onu da je Poljska 1938. izvršila invaziju dijela Čehoslovačke zajedno s Njemačkom i Mađarskom, onu da je Herman Göring lovio u poljskim šumama u pratnji najviših poljskih dužnosnika, ali što je najvažnije, onu o državnom antisemitizmu koji je divljao u predratnoj Poljskoj. A prije svega, omogućila je da se stvori slika poljske nacionalne zajednice kao posve suprotstavljene fašizmu. To je služilo i strateškoj svrsi pamćenja: izbrišati iz sjećanja čudovišnu stvarnost denuncijacija, pljački i ubijanja, koju

¹ Iz Eleanor Roosevelt, "On the Adoption of the Universal Declaration of Human Rights", u *Great Speeches by American Women*, ur. James Daley (Mineola, NY: Dover, 2008), 128-29.

² Opća deklaracija o ljudskim pravima, članak 2.

³ Åshild Samnøy, *Human Rights as International Consensus. The Making of the Universal Declaration of Human Rights 1945-1948*, str. 13.

***If Hitler invaded hell I would make at least a favorable reference to the devil in the House of Commons.*—Winston Churchill**

Once upon a time Poland praised itself for being the first member of the Grand Antifascist Alliance. Until September the 3rd 1939 when Britain and France joined in, the story went, Poland stood alone against Nazi Germany. By the end of 1945 the coalition counted some 50 countries. More importantly when the war ended those fifty countries became the basis of the United Nations and thus the still binding legal world order. This order had brand new axiological foundations expressed in the Universal Declaration of Human Rights. As Eleanor Roosevelt, an important player in making the declaration pointed out: “The realization that the flagrant violation of human rights by Nazi and Fascist countries sowed the seeds of the last world war has supplied the impetus for the work which brings us to the moment of achievement here today.”¹ This milestone document was explicitly antifascist but it also put an end to the much older idea of western racial supremacy. Even if it took another two decades for the world colonial system to be dismantled, the moral grounds of that order officially went bankrupt in 1948. The declaration stipulated basic rights and fundamental freedoms and affirmed their universal character as inherent, inalienable, and applicable to all human being regardless of *race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.*² Fascist states could not be members of the organization.³

Poland’s aura as the forerunner of worldwide antifascism was all too convenient. It allowed for some troublesome truths to be hidden: not least, the one about Poland invading part of Czechoslovakia alongside Germany and Hungary in 1938, as well as the one about Herman Göring hunting in Polish woodlands accompanied by the highest Polish officials, but most importantly the one about state antisemitism ravaging pre-war Poland. Above all, it permitted the creation of an image of the Polish national community as purely antithetical to fascism. This served a strategic purpose in the creation of memory: erasing the monstrous reality of denunciations, looting and killing which so many Jews suffered from their Polish neighbors in the backyard of the Final

1 From Eleanor Roosevelt, “On the Adoption of the Universal Declaration of Human Rights,” in *Great Speeches by American Women*, ed. James Daley (Mineola, NY: Dover, 2008), 128–29.

2 *Universal Declaration of Human Rights*, Article 2

3 Åshild Samnøy, *Human Rights as International Consensus. The Making of the Universal Declaration of Human Rights 1945-1948*, p. 13.

- 4 Usprkos vladinom zastrašivanju, u današnjoj Poljskoj provode se važna istraživanja na tom polju. Vidi J. Grabowski, B. Engelking (ur.) *Dalej jest noc: losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski* [Noć bez kraja: sudbina Židova u nekim grofovijama okupirane Poljske], Centrum Badań i Zagłada Żydów, Varšava, 2018.
- 5 Suvremeni povjesničari potvrđuju broj od blizu tri milijuna mrtvih poljskih Židova. Među 2,7 milijuna nežidovskih žrtava su etnički Poljaci, ali i poljski Bjelorusi i Ukrajinci, koji su također strašno patili pod nacističkom okupacijom. Vidi Wojciech Materski i Tomasz Szarota. *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*. Institut za nacionalno sjećanje (IPN), Varšava, 2009.
- 6 <https://oko.press/polowa-polakow-usprawiedliwiawspoludzial-w-zagladzie/> retrieved Sept 11, 2021
- 7 J. Gross, *Eastern Europe Crisis of Shame*, Project Syndicate, 15. rujna 2015., <https://www.project-syndicate.org/commentary/eastern-europe-refugee-crisis-xenophobia-by-jan-gross-2015-09?barrier=accesspaylog>

je tako mnogo Židova pretrpjelo od svojih poljskih susjeda, u stražnjem dvorištu konačnog rješenja⁴. No, imalo je i ofenzivnu funkciju. Golemost nacističkih zločina počinjenih nad civilnim stanovništvom predratne Poljske nije upitna, ali precizni brojevi nisu poznati. U šoi je ubijeno devedeset posto poljskih Židova, njih tri milijuna. Vođa poljskih komunističara Jakub Berman (i sam poljski Židov, bio je dobro svjestan i jednoga i drugoga: opsega uništenja svoje zajednice i intenziteta poljskog antisemitizma) predložio je povijesni kompromis žrtava: trima milijunima Židova pribrojio je tri milijuna Poljaka. Tako je nastao impresivan i okrugao broj od šest milijuna, čime je Poljska postala razmjerno najveća žrtva rata⁵. Židovi su napokon inkorporirani u poljsku nacionalnu zajednicu, ali tek kad su svi bili mrtvi, i samo u svrhu jačanja nacionalne martirologije. To imaginarno natjecanje u žrtvama daleko je od toga da bude završeno. Danas, 2021. godine, polovina Poljaka vjeruje da su Židovi i Poljaci podjednako patili u Drugom svjetskom ratu, a jedna petina tvrdi da su Poljaci patili više⁶.

Međutim, poljski antifašizam ipak nije puka izmišljotina. Etnički Poljaci bili su porobljeni, deportirani, opljačkani, izgladnjivani i ubijeni u masovnim kaznenim pogubljenjima. Njihov nekoć raskošan glavni grad doslovno je bio izbrisan s lica zemlje. Poljska vojska od nekoliko stotina tisuća vojnika borila se protiv nacista rame uz rame sa saveznicima tijekom cijelog rata, na svim mogućim bojištima, od Norveške do Libije. Oslobađali su i Berlin zajedno sa Sovjetima. U svibnju 1945. na Brandenburškim vratima zavijorila se poljska zastava. U nekim vremenima Poljaci su se jako ponosili time. Ali, ta su vremena prošla. Poljski antifašizam uvijek je bio plitak i pokazalo se da je kratka vijeka. Uzrok te kratkovječnosti nisu izbljedjela sjećanja na užasnu prošlost. U toj priči nešto se ne slaže od samoga početka. Kao što je istaknuo jedan dobro obaviješten povjesničar: unatoč impresivnom otporu nacističkoj Njemačkoj, vjerojatno je da su etnički Poljaci ubili više Židova nego Nijemaca⁷.

Ta priča je poljska, i kao takva, ona je jedinstvena. Isto kao što su i druge srednjoeuropske priče o fašizmu jedinstvene, ili se međusobno

- 4 Despite government efforts at intimidation, substantial research in this field being carried out in Poland today. Look at J. Grabowski, B. Engelking (eds.) *Dalej jest noc: losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski* ("Night without End: The Fate of Jews in Selected Counties of Occupied Poland"), Centrum Badań and Zagładą Żydów, Warsaw 2018.
- 5 Contemporary historians confirm close to 3 million deaths of Polish Jews. The non-Jewish 2.7 million includes not only ethnic Poles but also Polish Belarusians and Ukrainians who also suffered immensely under Nazi occupation. See: Wojciech Materski and Tomasz Szarota. *Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami*, Institute of National Remembrance (IPN), Warszawa 2009.
- 6 <https://oko.press/polowa-polakow-usprawiedliwia-wspoludzial-w-zagladzie/> retrieved Sept 11, 2021
- 7 J. Gross, *Eastern Europe Crisis of Shame, Project Syndicate*, 15th of September 2015, <https://www.project-syndicate.org/commentary/eastern-europe-refugee-crisis-xenophobia-by-jan-gross-2015-09?barrier=accesspaylog>

Solution.⁴ But it had an offensive function as well. The enormity of Nazi crimes committed against the civilian populations of pre-war Poland is beyond question yet the exact numbers are unknown. Three million, amounting to ninety percent of Polish Jews, were murdered in the Shoah. A Polish communist leader, Jakub Berman (himself aware as a Polish Jew of both the magnitude of destruction to his community, and the intensity of Polish antisemitism), proposed a historical compromise of victimhood: to the 3 million of Jews he added 3 million Poles. That gave an impressive round number of 6 million, making the state Poland proportionally the biggest victim of war.⁵ Jews finally were incorporated into the Polish national community but only after they were all dead and solely in order to boost the nation's martyrology. This imaginary competition for victimhood is far from over. As of 2021 nearly half of all Poles believe that Jews and Poles suffered to the same degree during WWII, while one fifth claim Poles suffered more.⁶

Polish antifascism, however, was not a mere fabrication. Ethnic Poles were enslaved, deported, robbed, starved and killed in summary punitive executions. Their once flamboyant capital was literally wiped out. Polish armies counting several hundred thousand fought the Nazis alongside the Allies throughout the war and on all possible fronts from Norway to Libya. They accompanied the Soviets during the conquest of Berlin. The Polish flag was raised over Brandenburger Tor in May 1945. At times, Poles have taken great pride in this event. But these times are gone. Polish antifascism was always shallow and short lived. Though this was not due to fading memories of a horrendous past. From the very beginning there was a mismatch in this story. As one well-informed historian pointed out: despite impressive resistance to Nazi Germany it is likely that ethnic Poles have killed more Jews than they did Germans.⁷

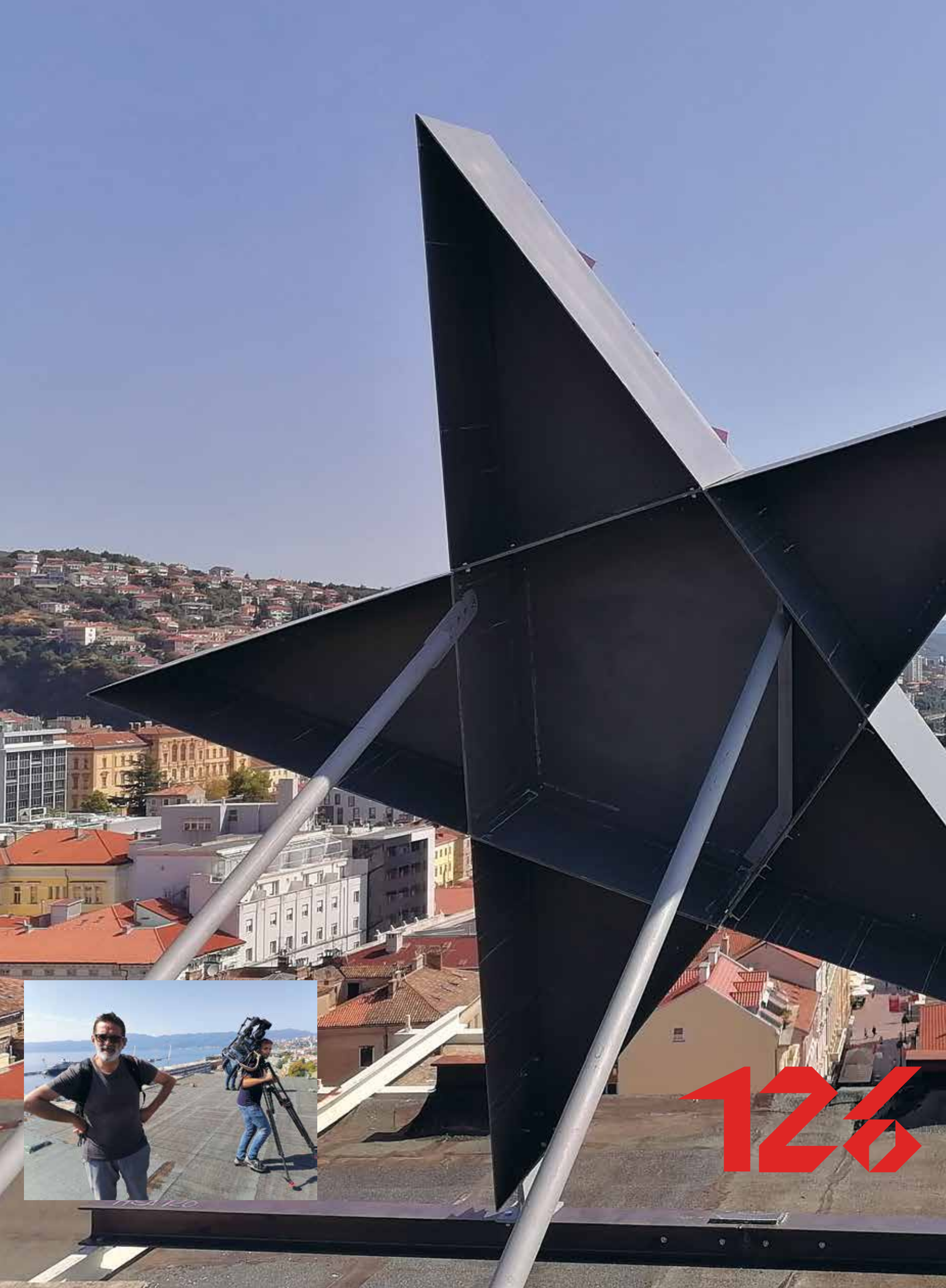
The story above is Polish and as such it is unique. In the same way other central European stories of fascism are also unique: Croatian, Hungarian, Lithuanian, Romanian or Slovak. But what unites them is a certain unease, a mixture of guilty conscience and bad faith. The memory of fascism had to be revisited. The collapse of official state-socialist ideologies provided a splendid

znatno razlikuju: hrvatska, mađarska, litavska, rumunjska ili slovačka. No, ujedinjuje ih stanovita nelagoda, mješavina loše savjesti i loše vjere. Sjećanje na fašizam moralo se preraditi. Kolaps službenih etatičko-socijalističkih ideologija ponudio je sjajnu priliku za to – posebno zato što, usprkos svim iskrivljenjima povijesti koja su ti režimi počinili, fašizam su vidjeli kao političko utjelovljenje zla. Stoga je prvi korak bio degradirati antifašizam kao ništa više nego oruđe komunističke propagande. Drugi korak bio je intelektualno mnogo razrađeniji – uključivao je znatnu količinu pomodnih, uvezenih ideja, a uglavnom onu o totalitarizmu. No ideja „totalitarizma” nije bila tako privlačna zbog filozofskih istančanosti Hanne Arendt niti zbog šarma Popperovog „otvorenog društva”. Ta prilično nejasna ideja omogućit će Srednjoeuroljanima da

FAŠIZAM

126

127

NOVI 128

8 V. Behr (et. Al) "An Anti-Communist Consensus: The Black Book of Communism in Pan-European Perspective", in *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 2020/2-3 (N° 2-3), pages 55 to 88

opportunity for that. This occurred because, despite all the distortions of history that these regimes have committed, they all regarded fascism as a political incarnation of evil. So the first step was to relegate antifascism as nothing more than a tool of communist propaganda. The second step was far more refined intellectually – it engaged a considerable amount of fashionable imported ideas – principally that of totalitarianism. Yet these were not the philosophical niceties of Arendt, nor the charms of Popperian "open society" which made the idea of "totalitarianism" so appealing as a critique of fascism. This rather elusive concept would let central Europeans kill two birds with one stone. The first was diluting fascism, which no longer stood out as the ultimate political evil, given that there was now the double evil of fascism and communism. Accordingly, it boosted the sense of victimhood of central European nations (Jews and Romani excluded since their experience looked suspiciously one-sided) as victims of two totalitarianisms, giving them the moral high ground over western Europe who only experienced one of them. The second reason why the "totalitarian interpretation" was so cherished was that totalitarianisms were considered essentially exterior to our lands. They came from abroad or were imposed. After all, totalitarianism does not have any localised history. It always comes from outside metaphysically, ethnically and culturally.

The endeavour of identifying fascism with communism under the totalitarian banner was only half of the process. Communism was to be singled out as an absolute evil. *The Black Book of Communism* edited by a repentant Maoist became a corner stone of the "anti-communist consensus" for the entire eastern European right but was influential well beyond it.⁸ The trajectory leading from antifascism through anti-totalitarianism to anticommunism is one of the most crucial ideological transformations defining contemporary post-communist Europe. And the road covered is long. While antifascism incarnated the universalism of human rights stipulated in the 1948 declaration, anticommunism lacks any comparable foundation. In other words, when we speak of anticommunism we do not know whether we're addressing the question of Vaclav Havel or rather of Augusto Pinochet. Yet recent years dissipate the doubt. The new anticommunists of central Europe are certainly not admir-

NOVI 128

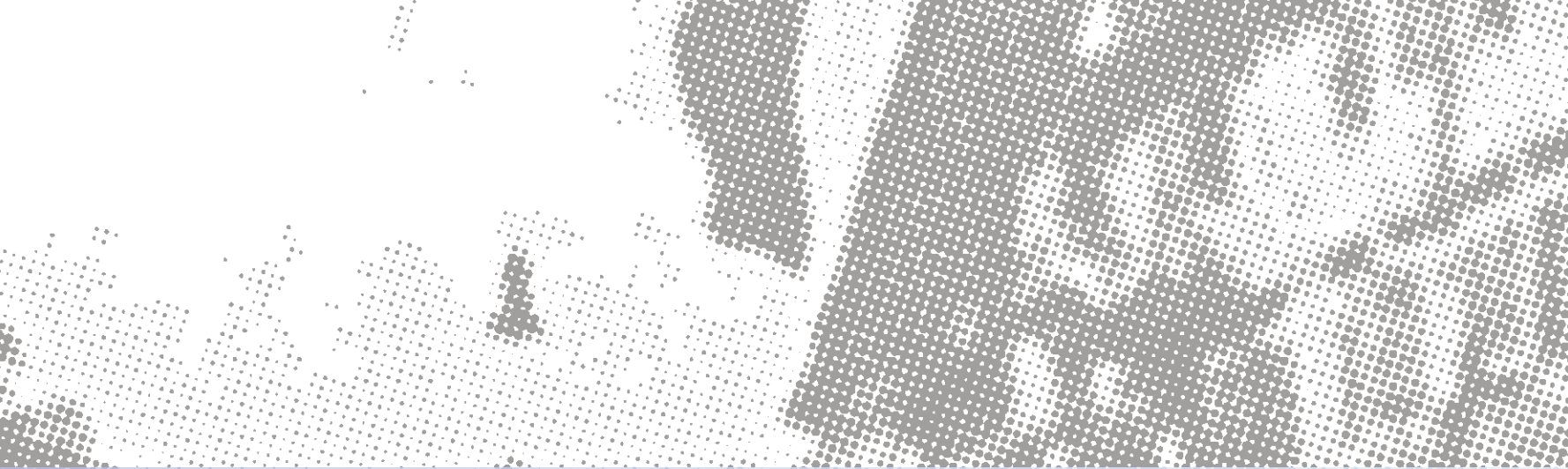
8 V. Behr (et al) „An anti-communist Consensus: The Black Book of Communism in Pan-European Perspective”, u *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 2020/2-3 (N° 2-3), str. 55-88.

ubiju dvije muhe jednim udarcem. Prvo su razvodnili fašizam tako da se više nije isticao kao najveće političko zlo. Sad je postojalo dvostruko zlo fašizma i komunizma. Pojačali su osjećaj žrtve kod srednjoeuropskih nacija (uz isključivanje Židova i Roma jer se njihovo iskustvo doimalo sumnjivo jednostranim) kao žrtava dvaju totalitarizama, što im je dalo moralnu nadmoć nad zapadnom Europom, koja je iskusila samo jedan od njih. Drugi razlog zašto se „totalitarna interpretacija” tako njegovala bio je to što su totalitarizmi u biti bili izvan naših zemalja. Došli su iz inozemstva ili su nam bili nametnuti. Uostalom, totalitarizam nema nikakvu lokaliziranu povijest. On uvijek dolazi izvana, u metaforičkom, etničkom i kulturalnom smislu.

Potez izjednačavanja fašizma i komunizma pod totalitarnom kapom tek je pola puta. Trebalo je označiti samo komunizam kao apsolutno zlo. *Crna knjiga komunizma*, koju je uredio pokajani maoist, postala je ugaonim kamenom „antikomunističkog konsenzusa” obaveznog za cijelu istočnoeuropsku desnicu, ali prilično utjecajnog i izvan nje.⁸ Putanja koja vodi od antifašizma preko antitotalitarizma do antikomunizma jedna je od najvažnijih ideoloških transformacija koje definiraju postkomunističku Europu. Bio je to dug put. Dok je antifašizam utjelovljivao univerzalizam ljudskih prava uspostavljenih u deklaraciji iz 1948., antikomunizam je lišen svakog sličnog utemeljenja. Drugim riječima, kad govorimo o antikomunizmu, ne znamo mislimo li na Vaclava Havela ili na Augusta Pinocheta. No, posljednjih godina ta se sumnja raspršila. Novi antikomunisti središnje Europe zasigurno nisu Havelovi obožavatelji, niti ikoga od njegove vrste. Rubni antikomunizam odvija se u skladu sa svojom vlastitom logikom. Postavljanje komunizma kao apsolutnog zla vrlo je prikladno za brisanje jedinstvenosti šoe i *porajmosa*. No, ide se i dalje od toga. Ako je uistinu komunizam bio apsolutno zlo, onda moramo iznova razmotriti tko je bio njegov smrtni neprijatelj: Roosevelt i Churchill koji ga potiskuju u Jalti ili Adolf Hitler koji je protiv njega vodio svoj *Totaler Krieg*? To pitanje visi u zraku: je li Hitlerov rat (i njegovih brojnih saveznika) protiv Sovjetskog saveza bio legitimna

129

ANTIZAM

130

- ⁹ U siječnju 1945. nakon tri godine zatočeništva, Zofia Żołądek, autorova baka, oslobođena je iz nacističkog koncentracijskog logora Potulice, u naletu Crvene armije. Njezino dijete umrlo je od gladi dvije godine prije toga.
- ¹⁰ *Times of Israel*, 18. veljače 2018., <https://www.timesofisrael.com/polish-pm-visits-grave-of-nazi-collaborators-drawing-fresh-ire/>
- ¹¹ *Polityczna poprawność, a prawda historyczna, wywiad z profesorem Pawłem Piotrem Wiczorkiewiczem z Uniwersytetu Warszawskiego*, Bogdan Reszka, „Templum Novum” 2006, br 3.
- ¹² Roman na temu alternativne povijesti poljskog novinara i pisca Piotra Zychowicza *Pakt Ribbentrop – Beck, ili kako su Poljaci mogli pobijediti Sovjetski savez boreći se uz Treći Reich* bio je velik bestseller 2012. a o njemu su pisali i ozbiljni kritičari.

obrana „zapadne civilizacije”? Na to je na mnogim mjestima već odgovoreno. *Nije dobra '45*. Marka Perkovića možda se više ne emitira na radiju ali ona ipak odražava duh vremena – 1945. nije bila dobra godina. No upravo te godine zaustavljen je genocid u istočnoj Europi.⁹

U veljači 2018., tijekom svog službenog posjeta Münchenu, poljski premijer Mateusz Morawiecki odao je počast na grobovima postrojbe *Brygada Świętokrzyska* – vjerojatno jedine poljske vojne jedinice koja je otvoreno surađivala s SS-om protiv komunista. Usto su i ubijali Židove. Isti taj Morawiecki javno je izrekao da su i neki Židovi „bili uključeni u provođenje holokausta”.¹⁰ Premijeru se cijela ta kontroverzija zapravo i nije baš svidjela. U današnjem poljskom establišmentu ubrajaju ga među umjerenjake, ali osjećao je obavezu prilagoditi se novoj političkoj korektnosti. Napokon, doba kad su liberali izjednačavali fašizam s komunizmom već je bilo davno prošlo.

Taj novi konsenzus gradio se polako. Pavel Wiczorkiewicz, utjecajan sveučilišni povjesničar koji često nastupa u medijima, 2002. godine napisao je zanesen uvod u poljsko izdanje *Istočne fronte* Leona Degrellea – svojevrstne nacističke Biblije. Isti je autor 2006. nazvao glavnog poricatelja holokausta Davida Irvinga „najboljim i najtemeljitijim povjesničarom Drugog svjetskog rata” i njegovo suđenje usporedio s proganjanjem Giordana Bruna.¹¹ Otprilike u to vrijeme Wiczorkiewicz je započeo svoje bavljenje alternativnom poviješću tvrdeći da se Poljska trebala pridružiti nacističkoj Njemačkoj i zajedno s njom izvršiti invaziju na Sovjetski savez 1939. Ta imaginarna poljsko-njemačka alijansa i dalje pobuđuje emocije i žudnje u desničarskoj javnosti.¹² Poljski predsjednik Lech Kaczyński 2009. godine dodijelio je Wiczorkiewiczu orden *Polonia Restituta* – državno odlikovanje koje je drugo po rangu.

Iste godine su dvije neofašističke grupice, Nacionalni radikalni tabor i Svepoljska mladež osjetile da vjetar puše u njihova jedra. Organizirale su miting krajnje desnice na ulicama Varšave kako bi komemorirale dan nacionalne nezavisnosti. U samo nekoliko godina takozvani marš za nezavisnost prerastao je u najveći skup europske ekstremne desnice, na

9 In January 1945 after three years of detention, Zofia Żołądek, grandmother of the author, was liberated from a Nazi concentration camp at Potulice by the Red Army. Her baby died of starvation 2 years before.

10 Times of Israel, 18th February 2018, <https://www.timesofisrael.com/polish-pm-visits-grave-of-nazi-collaborators-drawing-fresh-ire/>

11 *Polityczna poprawność, a prawda historyczna, wywiad z profesorem Pawłem Piotrem Wiczorkiewiczem z Uniwersytetu Warszawskiego*, Bogdan Reszka, „Templum Novum” 2006, nr 3.

12 An alternative history novel by the Polish journalist and writer Piotr Zychowicz. *Pact Ribbentrop – Beck, or How the Poles Could Have Defeated the Soviet Union alongside the Third Reich* was a big editorial success in 2012 and received serious critical coverage.

ers of Havel or anyone of his kind. The fringes of anticommunism unfold according to their proper logic. Positing communism as an absolute evil very conveniently erases the unity of the Shoah and the Porajmos. But it goes further than that. If communism really was an absolute evil then we must reconsider who really was its mortal enemy: Roosevelt and Churchill curtailing it in Yalta or Adolf Hitler who waged *Totaler Krieg against it*? The question is hanging in the air: was Hitler’s (and his numerous allies) war against the Soviet Union a legitimate defense of “western civilisation”? In many places the answer has already been given. Marko Perović’s *Nije dobra '45* may be off air but it still reflects the spirit of our time – 1945 was not a good year. Yet this is precisely the year when the genocide in eastern Europe was stopped.⁹

In February 2018 during his official visit to Munich Polish premier Mateusz Morawiecki paid tribute at the graves of Brygada Świętokrzyska – probably the only Polish military unit who openly collaborated with the SS against communists. They also killed Jews. The very same Morawiecki publicly declared that some Jews “were involved in perpetrating the holocaust.”¹⁰ In fact the prime minister didn’t look happy about the whole controversy. He is counted among moderates within the current Polish establishment. What he felt obliged to do was to conform with the new political correctness. After all, the times when the liberals equated fascism with communism were long over.

This new consensus took time to build. In 2002 a highly mediatised and influential university historian Paweł Wiczorkiewicz wrote an enthusiastic introduction to the Polish edition of Leon Degrelle’s the *Eastern Front* – a neo Nazi bible of sorts. In 2006 the same author called the major holocaust denialist David Irving “the best and most profound historian of WWII” and compared his trail to the persecution of Giordano Bruno.¹¹ Around that time, Wiczorkiewicz launched his exercise in alternative history claiming Poland should have joined Nazi Germany and invaded the Soviet Union along with them in 1939. This imaginary Polish-Nazi alliance continues to stir emotions and desires among the right wing.¹² In 2009 Poland’s president Lech Kaczyński Awarded Wiczorkiewicz the Order of Polonia Restituta – the second highest national distinction.

133

MICHAŁ KOZŁOWSKI
PRESPITIVANIE FAŠIZMA I I NOVÍ REVIZIONIZAM
RECONSIDERING FASCISM OR A NEW REVISIONISM

13 <https://www.aljazeera.com/news/2020/11/10/despite-ban-europes-largest-right-wing-rally-plans-to-go-ahead>

14 M. Piasecki, *Vice*, 12.11.2015 *Rodziny i dzieci z Marszu Niepodległości*, *Vice* <https://www.vice.com/pl/article/dpnynv/rodziny-i-dzieci-z-marszu-niepodleglosci>

The very same year two neofascist groups, the National Radical Camp and All-Polish Youth felt the wind at their backs. Together they brought an extreme right rally to the streets of Warsaw to commemorate national independence day. In only a few years the so-called Independence March grew into the biggest extreme right wing event in Europe, gathering up to 100,000 demonstrators annually. It has been widely attended by both leading figures of the continental far-right and some prominent politicians and journalists from the Polish mainstream right. In fact the distinction between the mainstream and extreme right in Poland is becoming increasingly blurred.¹³ In 2018, during the centenary of Polish independence another Polish president, Andrzej Duda, marched in the first row, followed by far-right militiamen, elderly traditionalists and young Christian families pushing babies in their strollers. In the eyes of much of the liberal media the latter were sufficient to “normalise” the march for within Polish public sphere as confirmed by the Polish edition of a famous lifestyle magazine.¹⁴

Fascism is not exactly being rehabilitated, it is being relativised, normalised and, most importantly, absorbed into dominant ideologies. For obvious historical reasons Poland seemed to be the least likely candidate to carry out such an ideological transition. Not only because of the immensity of Nazi crimes committed in this land. Also because it made up an important part of national mythology. Many Poles don't want to hear too much about Nazi crimes anymore because they fear the sad reality of the Polish contribution to the Shoah. But the stakes are not foremost historical. For the governing elite (and a significant part of the public) the rejection of antifascist tradition means also the rejection of the universalist heritage of the 1948 declaration, and the reaffirmation of the primacy of ethnic identity and national sovereignty. It means the rejection of human rights and, as the latest refugee crisis suggested, the reaffirmation of the idea of ethnic purity, it means forging new economic elites on the basis of ideological loyalty, it means making aversion to difference a supreme virtue. It also means governing through recurrent state sponsored campaigns of fear and hate. None of this is new in our lands. ★

¹³ <https://www.aljazeera.com/news/2020/11/10/despite-ban-europes-largest-right-wing-rally-plans-to-go-ahead>

¹⁴ B.M. Piasecki, Vice, 12.11.2015 *Rodziny i dzieci z Marszu Niepodległości*, Vice <https://www.vice.com/pl/article/dpnyv/rodziny-i-dzieci-z-marszu-niepodleglosci>

kojemu se svake godine okupi i do 100.000 prosvjednika. Na njega u velikom broju dolaze i vodeće figure europske krajnje desnice i neki ugledni političari i novinari iz poljske srednjostrujaške desnice. Zapravo, razlika između srednjostrujaške i ekstremne desnice u Poljskoj sve se više zamućuje.¹³ Na proslavi stogodišnjice poljske nezavisnosti 2018. drugi je poljski predsjednik, Andrzej Duda, marširao u prvom redu, a pratili su ga (na jednakoj udaljenosti) pripadnici krajnje desne milicije, stariji tradicionalisti i mlade kršćanske obitelji s djecom u dječjim kolicima. U očima mnogih liberalnih medija one su bile dovoljne da „normaliziraju” marš u poljskoj javnoj sferi, što je potvrdilo i poljsko izdanje poznatog *lifestyle* magazina.¹⁴

Fašizam se ne rehabilitira u punom smislu te riječi, ali se relativizira, normalizira i, što je najvažnije, apsorbira u prevladavajuće ideologije. Činilo se da je Poljska, iz očitih povijesnih razloga, najmanje vjerojatna kandidatkinja za takvu ideološku tranziciju, ne samo zbog golemosti nacističkih zločina počinjenih u toj zemlji nego i zbog toga što su oni činili važan dio nacionalne mitologije. Mnogi Poljaci više ne žele slušati o nacističkim zločinima jer se boje da će ih zasjeniti tužna stvarnost u vezi s poljskim sudjelovanjem u šoi. No, ulazi nisu prije svega povijesni. Za vladajuću elitu (i znatan dio javnosti) odbacivanje antifašističke tradicije znači i odbacivanje univerzalističkog naslijeđa deklaracije iz 1948., reafirmaciju prvenstva etničkog identiteta i nacionalnog suvereniteta. To znači i odbacivanje ljudskih prava i, kao što upućuje posljednja izbjeglička kriza, reafirmaciju ideje rasne čistoće. U svakom slučaju, taj novi poredak gradi se isključivo na antikomunizmu. ★

13%

137

PLAY

**Crvena zvijezda
petokraka kao
podsjetnik na
ono što nedostaje
u građanskim
oblicima antifašizma**

The Red Five-pointed
Star as a Reminder of
What is Missing in Civic
Forms of Anti-Fascism

138

139

KATARINA PROVIĆ

- ¹ David Broder, *The End of Anti-Fascism*, *Jacobin* 09/27/2019, <https://jacobinmag.com/2019/09/european-parliament-nazism-communism-russia-viktor-orban>.
- ² Povijesni revizionizam dobio je poticaj i u manjem dijelu znanstvene zajednice – u debati između njemačkog i francuskog povjesničara, Ernesta Noltea i Françoisa Fureta (1995.–1997.). Dok je Furet tvrdio da su te dvije ideologije bile „totalitarni blizanci” koji su imali isti izvor, Nolte je shvaćao fašizam kao reakciju na komunizam;

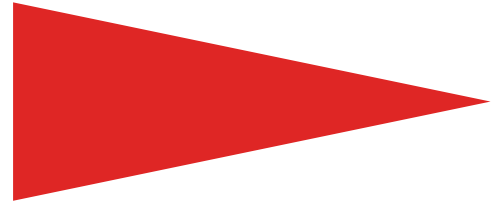
Čini se da suvremena europska politika ima poriv da revidira (patrijarhalnu) povijest Drugoga svjetskog rata. Europski parlament je 2009. izglasao Rezoluciju Europskog parlamenta o europskoj savjesti i totalitarizmu, a uslijedio je i Europski dan sjećanja na žrtve staljinizma i nacizma (poznat kao *Dan crne vrpce*, u nekim zemljama to je međunarodni dan “sjećanja”). Na osamdesetu godišnjicu izbijanja Drugoga svjetskog rata, 19. rujna 2019., Europski parlament izglasao je *Rezoluciju o važnosti europskog sjećanja za budućnost Europe*. Ta rezolucija izjednačava komunizam s nacizmom.¹ U njoj se pakt Molotov-Ribbentrop, potpisan 1939. kao Pakt o nenapadanju, vidi kao polazište za podjelu Europe između „dva totalitarna sustava”, sovjetskog i njemačkog, između dviju „interesnih sfera” koje su se tada već bile pojavile, a sada su posve izjednačene. Te rezolucije zanemaruju mnoge činjenice: u to vrijeme potpisani su mnogi paktovi europskih država s nacističkom Njemačkom, Sovjetski Savez bio je glavna žrtva ratne politike jer je podnio 27 milijuna mrtvih, Sovjetski Savez je bio jedan od glavnih činitelja u pobjedi na nacizmu, njemačke vojne snage imale su daleko najviše gubitaka (80%) upravo u borbi protiv Sovjeta itd. Iako nitko razuman ne može osporiti patnju istočnoeuropskih naroda pod staljinističkom diktaturom, u rezoluciji se usput poriče i neosporne procese modernizacije i industrijalizacije socijalističkih zemalja, koje današnji kapitalizam uništava s predatorskom strašću.

U srži tog revizionizma krije se lukava krivotvorina – u rezolucijama se poriče temeljna razlika između nacizma i komunizma – karakter nacizma kao režima rasnih zakona, kao i činjenica da je nacizam od početka bio zločinački poredak – a i karakter staljinizma kao devijacije od komunističkog projekta boljeg i pravednijeg društva, jednakosti za sve, bez obzira na nacionalnost, religiju i porijeklo.

Ili se pak, obratno, neizravno usredotočuje upravo na te stvari – jednakost, pravdu i solidarnost – ali ih se obilježava kao opasne utopijske ideje.² Europski parlament ponavlja priču o paktu Molotov-Ribbentrop

CRVENA

KATARINA PEOVIĆ

It seems that contemporary European politicians have an urge to revise the (hi)story of the Second World War. The European Parliament in 2009 voted for the “Resolution of the European Parliament on European Conscience and Totalitarianism”, and the European day of remembrance for victims of Stalinism and Nazism followed (known as *Black Ribbon Day*, in some countries it is an international day of “remembrance”).

On the 80th anniversary of the outbreak of World War II, on September 19, 2019, the European Parliament voted for the *Resolution on the Importance of European Remembrance for the Future of Europe* equating Communism with Nazism.¹ This resolution sees the Molotov-Ribbentrop Pact Germany signed as the Non-Aggression Pact in 1939 as the starting point for the division of Europe between the “two totalitarian systems” of the Soviets and Germany, two “spheres of interest” that had already emerged at that time and were fully equated.

The latter resolution ignored many facts: various other treaties of European countries with Nazi Germany were signed at that time, the Soviet Union was the main victim of the war with 27 million dead, the Soviet Union was one of the main factors in crushing Nazism, the German armed forces suffered by far the largest losses (80%) in the fight against the Soviets, etc. Although no one can reasonably dispute the suffering of Eastern European people under the Stalinist dictatorship, the resolutions named above negate the indisputable processes of modernization and industrialization within socialist countries, which today’s capitalism destroys with predatory commitment.

At the heart of this revisionism there is a vicious forgery, namely that the resolutions negate the fundamental difference between Nazism and Communism, which resides in the character of Nazism as a regime of racial laws and as such a criminal order from the outset. While Stalinism was a deviation from the communist project of a better and more just society, emphasizing equality for all, regardless of nation, religion, or origin.

¹ Broder, David (2019), *The End of Anti-Fascism*, Jacobin 09/27/2019, <https://jacobin-mag.com/2019/09/european-parliament-nazism-communism-russia-viktor-orban>

who
140

KNOPOK

Or, put the other way around, it indirectly focuses especially on those things – equality, justice and solidarity – but labels them as dangerous Utopian ideas.² The European Parliament re-tells the narrative of the Molotov-Ribbentrop Pact from 1939 with strange vividness. This interest in this matter, which puts aside historical “truthfulness”, provokes questions. The goal of the story of the two “totalitarian systems”, the goal of equating communism/socialism with Nazism/fascism is to suppress any idea or vision of a more just society – since it was the humanistic and progressive ideas underlying these systems that triggered such horrifying events (the World War II, the holocaust...)³.

The Resolution on European Remembrance condemned communism as a totalitarian ideology responsible for decades of oppression that ostensibly ended with the European project and NATO. Thus it tells a story that

- 2 Historical revisionism was also promoted by an element within the scientific community in the debate between German and French historians Ernst Nolte and Francois Furet (1995–1997). While Furet argued that both ideologies were “totalitarian twins” that shared the same origins, Nolte saw fascism as a response to communism (Furet & Nolte, 2016).
- 3 Furet, Francois and Ernest Nolte (2016) *Fašizam i komunizam*, *Europski glasnik*, 21, pp. [165]-187

142 FIVE-

ISJORBNIK

³ Ernest Nolte i Francois Furet, "Fašizam i komunizam", *Evropski glasnik* 21, 2016, str.165-187.

⁴ Frederic Jameson, *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Verso, 1991. Samo dva odjeljka iz 1.poglavlja. <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/us/jameson.htm>.

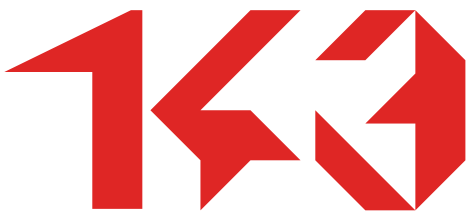
s neobičnom živopisnošću. To zanimanje za ta pitanja, pri čemu se povijesna „istinitost“ postavlja u stranu, potiče na propitivanje. Cilj priče o dva „totalitarna sustava“, cilj izjednačavanja komunizma/socijalizma s nacizmom/fašizmom jest potisnuti svaku ideju ili viziju pravednijeg društva – jer humanistička i progresivna ideja izaziva strašne događaje (Drugi svjetski rat, holokaust...)³

Rezolucija osuđuje komunizam kao totalitarnu ideologiju koja je odgovorna za desetljeća tlačenja koje je danas navodno okončano s europskim projektom i NATO-om. Stoga ona kazuje priču čiji je cilj opravdati nepravde u tom svijetu (NATO-ve misije, vojne intervencije diljem svijeta...) i dokazati da je ovo „najbolji od svih mogućih svjetova“, najviše dobar i najmanje zao... Ako Lenjin prethodi Mussoliniju, koji pak prethodi Hitleru – onda bi bilo pravedno zadržati stvari kakve jesu i držati se starih svjetonazora. Sukus svega toga je slogan koji je često koristila konzervativna britanska premijerka Margaret Thatcher – nema alternative (*there is no alternative, TINA*).

U srži tog revizionizma nalazimo interes da se održava *status quo* koji izvrsno odgovara današnjem neoliberalnom poretku. To nije nov nego čišći oblik kapitalizma⁴, njegova najnovija faza proizvodnje. Na razini države, taj *status quo* stvara klasu „suvišnih“, masovno nezaposlenih, prekarnih, nezaposlenih. Taj revizionizam i relativizaciju mračnih stranica hrvatske povijesti prate moralne kategorije kao što su suosjećanje prema zločinima i njihovo državno opravdavanje. Nije li jedan od glavnih narativa današnjeg hrvatskog predsjednika Zorana Milanovića „svi su činili greške“, nitko nije kriv, nikoga ne treba idealizirati?

Zvijezda petokraka na riječkom neboderu

Zvijezda petokraka Nemanje Cvijanovića simbolizira poginule u oslobođenju Rijeke od fašizma. Cvijanovićeva crvena zvijezda uznemirila je hrvatsku desnicu – na primjer, Zlatka Hasanbegovića, koji je zastupao upotrebu ustaškog pozdrava „Za dom spremni“ – domaću verziju pozdrava „Heil Hitler“, kojim su kvislinzi i okupatori terorizirali stanovnike

144

stair

145

145

145

145

145

aims to justify injustice in this world (NATO missions, military interventions across the world...) and to prove that this is “the best of all possible worlds,” the most good and the least evil... If Lenin predates Mussolini, who in turn precedes Hitler, then justice must aim to keep things as they are and to stick with the old worldviews. An often cited slogan from the British Conservative prime minister Margaret Thatcher – “there is no alternative” (TINA) summarizes this outlook perfectly.

At the heart of such revisionism, we find an interest in maintaining the status quo that suits the current neoliberal order. It is not simply a new but also a purer stage of capitalism⁴ (Jameson, 1991), its latest phase of production. At the national level, such a status quo position produces a class of “redundant”, mass unemployed, precarious, unemployed people. Moral categories such as compassion and the national justification of crimes accompany the revisionism and relativization of the dark pages of Croatian history. The main narrative of current Croatian president Zoran Milanović is “everyone makes mistakes”, no one is to blame, no one deserves to be idealized.

The Five-pointed Star at the Rijeka Skyscraper

Nemanja Cvijanović’s five-pointed star symbolizes those killed in the liberation of Rijeka from fascism. Cvijanović’s red star upset the Croatian right, namely Zlatko Hasanbegović who promoted the use of the Ustasha greeting “Ready for home” – the domestic version of “Heil Hitler” with which quislings and occupiers terrorized Rijeka residents. The special advisor of the Minister of Economy, Ante Gugo, reacted – “Nemanja came to Rijeka to sell us the ideology of the failed occupying regime”, implying that the artist has just come from somewhere else because according to Gugo he cannot be a citizen from Rijeka, not even a Croat if his name is Nemanja.

The vicious nationalistic chauvinism goes hand in hand with historical revisionism, involving intolerance with the supposedly “tolerant” views of the two totalitarianisms, a view that equates Nazism with Communism. Ante Gugo unmasks the political refinement of the Croatian prime minister

4 Jameson, Fredric (1991) *Postmodernism or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Verso, 1991. Just two sections from Chapter 1, <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/us/jameson.htm>

US Reminder

147

as well as the refinement of the European Parliament that voted for the resolution. It has to be said that it was not only the European right and center that voted for the resolution (although EU right-wingers initiated it) but also the center left. Today EU regressive voices are being summoned around the idea of tolerant “overcoming” of all ideologies, with a technocratic vision of experts that could, without the burden of social projects or utopian ideas, make things better for all.

Rigid right-wingers that demonize the five-pointed red star are only a more explicit version of the “extreme center”⁵ – the political mainstream that provides the framework for the TINA regime.

What happens if we ignore the difference between the communist idea and the racist, chauvinistic Nazi ideology? Such an equation presents an historical manoeuvre – at the heart of the story of the “two totalitarianisms” lays a rigid ideology that has been imposed through EU documents since the late 1990s, which not only serves to condemn communism and equate it with Nazism but also to demonize movements and parties that question capitalism, a political-economic system that ruins our planet, devastating societies and populations across the world.

Cvijanovic’s red five-pointed star functions as a reminder of what is missing in civic forms of anti-fascism – forms that erase both the communist character of anti-fascism and the economic dimension of fascism.⁶ Utopian visions of a better society cannot be separated from the fight against fascists – although civic versions of fascism constantly try to do so.⁷

Rijeka is a nominally liberal, anti-fascist urban city with a self-proclaimed left-wing government. Nevertheless, it is a city that is materially devastated, with mass emigration and a ruined local economy. Today, Rijeka is only slightly above the Croatian average economically speaking, while in Yugoslavia it was the second-largest city in terms of GDP per capita. More than 11,000 residents have moved out in the last 9 years. 40,000 jobs were lost in the 1990s during the economic “transition”. Right-wingers are stronger than ever – it is no surprise that Cvijanović’s monument caused violent reactions, with the artist even receiving death threats.

5 Ali, Tariq (2015) *The Extreme Centre. A Warning*, Verso, London/New York

6 Ishay Landa illustrated how fascism has its origin in the Western liberal tradition. Liberal defenders of democracy, from Alexis de Tocqueville to Benedetto Croce, preoccupied themselves primarily with the supremacy of the propertied classes.

7 *Zašto je bitno raspravljati o ustašama i partizanima?*, Slobodni filozofski, 4/3/2016, <http://slobodnifilozofski.com/2016/03/zasto-je-bitno-raspravljati-o-ustasama.html>

- 5 Tariq Ali, *The Extreme Centre. A Warning*, Verso, London/ New York, 2015.
- 6 Ishay Landa ilustrira kako fašizam ima porijeklo u zapadnoj liberalnoj tradiciji. Liberalni zastupnici demokracije, od Alexisa de Tocquevillea do Benedetta Crocea, bavili su se prije svega supremacijom vlasničkih klasa; Ishay Landa, *The Apprentice's Sorcerer: Liberal Tradition and Fascism*, Haymarket Books, Chicago, 2012.
- 7 Katarina Peović Vuković, *Zašto je bitno raspravljati o ustašama i partizanima?*, *Slobodni filozofski*, 4/3/2016, <http://slobodnifilozofski.com/2016/03/zasto-je-bitno-raspravljati-o-ustasama.html>.

Rijeke. Reagirao je i posebni savjetnik ministra gospodarstva Ante Gugo: „Nemanja je došao u Rijeku“, kaže Gugo, „da nam proda ideologiju pro-palog okupatorskog režima“, implicirajući da je umjetnik upravo došao niotkuda, jer prema Gugi on ne može biti stanovnik Rijeke, pa čak ni Hrvat ako se zove Nemanja.

Opaki nacionalistički šovinizam ide ruku pod ruku s povijesnim revizionizmom – netolerancijom s navodnim „tolerantnim“ shvaćanjem dvaju totalitarizama, gledištem koje nacizam izjednačava s komunizmom. Ante Gugo demaskira političku istančanost hrvatskog premijera kao i istančanost Europskog parlamenta koji je izglasao rezoluciju. Mora se reći da nisu samo europska desnica i centar glasali za rezoluciju, nego i lijevi centar. Današnji natražnjački glasovi u EU okupljaju se oko ideje tolerantnog „nadilaženja“ svih ideologija, uz tehnokratsku viziju stručnjaka koji bi mogli poboljšati stvari za sve nas, bez bremena društvenih projekata i utopijskih ideja. Kruti desničari koji demoniziraju crvenu zvijezdu petokraku samo su eksplicitnija verzija „ekstremnog centra“⁵ – političke glavne struje koja pruža okvir za režim TINA.

Što se događa ako zanemarimo razliku između komunističke ideje i rasističke, šovinističke nacističke ideologije? Takvo izjednačavanje predstavlja povijesni manevar – u srži priče o „dva totalitarizma“ krije se kruta ideologija – koja se u dokumentima EU nameće od kraja 1990-ih, a ne samo što služi tome da se komunizam osudi i da ga se izjednači s nacizmom, nego i tome da se demonizira pokrete i stranke koje dovode u pitanje kapitalizam, političko-ekonomski sustav koji uništava naš planet i razara društva i ljudska bića diljem svijeta.

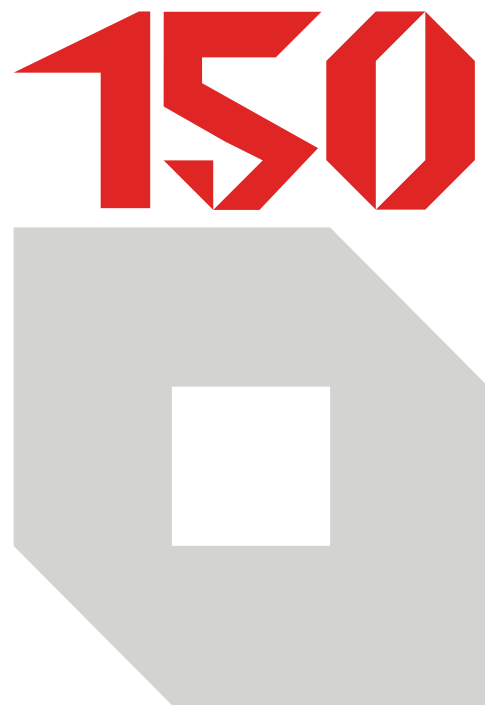
Cvijanovićeve crvena petokraka zvijezda funkcionira kao podsjetnik na ono što nedostaje u građanskim oblicima antifašizma – formama koje brišu i komunistički karakter antifašizma i ekonomsku dimenziju fašizma.⁶ Utopijske vizije boljeg društva ne može se odvojiti od borbe protiv fašista – iako se u građanskim verzijama antifašizma čini upravo to.⁷

Rijeka je nominalno liberalan, antifašistički, urbani grad s vlašću koja sebe proglašava ljevičarskom. No ipak, to je materijalno osiromašen

Peović

Rijeka's political and economic situation is instructive, especially in the light of recent political changes in Croatia, seen by many as a "move to the left". Rijeka illustrates the movement from neoliberalism to new forms of fascism (of violent football fan groups and religious fanatics). It is exactly the movement allowed by nominally "left" parties that rigidly occupy the "non-ideological" position. Such an "apolitical" position presented in the form of "two totalitarian regimes" functions as a dangerous ideology known since the end of the 1970s in countries that have developed capitalism alongside a disappearance of the welfare state⁸. Politics as such is often denounced as dangerous manipulation. In that light the technocratic rule of experts is called upon. However, the abolition of the legacy of the welfare state along with the exclusion of politics, ideology and leftist thinking is a process described by Jürgen Habermas (1971)⁹ as reversing the relationship between experts and politicians. The politician is seemingly excluded from politics, while he appears in the role of facilitator as part of a temporary passage in the still imperfect rationalization of power. It seems that this initiative will move towards scientific analysis and technical planning. However, it is exactly this apolitical gesture that presents the most dangerous ideology, one that claims not to be ideological, because for its rhetoric to be effective it must shift from omnipresent class relations to a world of myths and utopias. The material sphere and living conditions in Croatia, especially in Rijeka, point to the structural production of (systematic) inequality and growing poverty. Finally, the red five-pointed star provoked not only right-wingers but also false liberals in power, and a form of "non-ideological ideology" that still ensures that systematic and legal corruption is altogether reproduced. ★

- 8 Peović Vuković, Katarina (2017) *Apolitičnost – najopasnija ideologija*, H-Alter, 15/11/2917, <https://www.h-alter.org/vijesti/apoliticnost-najopasnija-ideologija>
- 9 Habermas, Jürgen (1971) *Technology and Science as Ideology, Toward a Rational Society*. London: Heinemann Educational Books, str. 81-123, str. 100

FORUMS

grad, s masovnim iseljavanjem i uništenom lokalnom ekonomijom. Danas je Rijeka tek malo iznad hrvatskog prosjeka, dok je u Jugoslaviji bila druga po BDP-u *per capita*. U posljednjih 9 godina iselilo se više od 11.000 stanovnika, a 1990-ih je u ekonomskoj „tranziciji” nestalo 40.000 radnih mjesta. Desničari su jači nego ikada, pa ne iznenađuje što je Cvijanovićev spomenik izazvao snažne reakcije; Cvijanović dobiva čak i prijetnje smrću.

Politička i ekonomska situacija u Rijeci govori mnogo, posebno u svjetlu nedavnih političkih promjena u Hrvatskoj, koje mnogi vide kao „pomak ulijevo”. Rijeka ilustrira prijelaz s neoliberalizma na nove oblike fašizma (nasilne navijačke skupine i vjerske fanatike). Taj prijelaz dopuštaju upravo nominalno „lijeve” stranke koje ne odustaju od svoje „neideološke” pozicije. To „apolitičko” stajalište, predstavljeno u obliku „dva totalitarna režima” funkcionira kao opasna ideologija, poznata od kraja 1970-ih u zemljama koje su razvile kapitalizam uz nestanak države blagostanja.⁸ Politiku kao takvu često se prokazuje kao opasnu manipulaciju. U tom svjetlu, priziva se tehnokratsku vladavinu stručnjaka. Međutim, ukidanje naslijeđa države blagostanja događa se uz isključivanje politike, ideologije, ljevičarskog mišljenja – taj proces opisao je Jürgen Habermas⁹ – proces obrće odnos između stručnjaka i političara – političar se naizgled isključuje iz politike, a pojavljuje u ulozi facilitatora – što je samo privremeno rješenje u još uvijek nesavršenoj racionalizaciji moći. Čini se da se inicijativa pomiče prema znanstvenoj analizi i tehničkom planiranju. No, upravo ta apolitička gesta predstavlja najopasniju ideologiju – ideologiju koja tvrdi da uopće nije ideološka, jer da bi njezina retorika bila djelotvorna, mora prijeći sa sveprisutnih klasnih odnosa u svijet mitova i utopija. Materijalna sfera, životni uvjeti u Hrvatskoj, a posebno u Rijeci, upućuju na strukturalnu proizvodnju (sistemske) nejednakosti i rastućeg siromaštva. Na kraju, crvena zvijezda petokraka nije isprovocirala samo desničare nego i lažne liberale na vlasti, i svojevrstu „neideološku ideologiju” – koja i dalje osigurava da se usput reproducira i sistemska korupcija, kao i ona u pravosuđu. ★

⁸ Katarina Peović Vuković, *Apolitičnost – najopasnija ideologija*, H-Alter, 15/11/2917, 2017, <https://www.h-alter.org/vijesti/apoliticnost-najopasnija-ideologija>.

⁹ Jürgen Habermas, *Technology and Science as 'Ideology', Toward a Rational Society*, Heinemann Educational Books, London, str. 81-123, str. 100.

151

CIJENA

ambis-f

ambifašizma

MISCISM

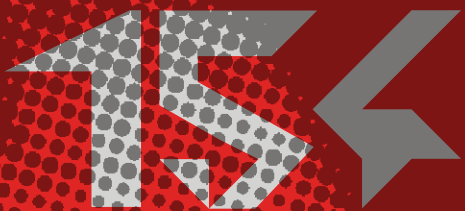

153

Antifašizam danas

Anti-Fascism
Today

Da bismo odgovorili na samopostavljeno si pitanje što je i što bi trebao biti suvremeni antifašizam, najprije moramo moći odgovoriti na pitanje što je nama fašizam danas? Jedno je sigurno, a to je da on nije isto što je bio i povijesni fašizam, onaj iz Drugog svjetskog rata, koji je 1945. godine vojno pobijeđen. U nas je 1990-ih fašizam ponovo digao glavu, ali okolnosti su bile drugačije. Jer, sada su se, centrirano oko godine 1989., događala dva epohalno nova procesa: razmontiranje povijesnih socijalizama i uspostava već tada ne sasvim novog neoliberalnog ekonomskog, pa onda i svakog drugog, poretka. Takvi događaji nemaju svoje presedane u povijesti Drugog svjetskog rata, ali imaju u pojedinim državama npr. Južne Amerike, gdje su neoliberalne kontrarevolucije, poput one u Čileu, već ranije bile viđene. Imali smo posla dakle sa novom vrstom fašizacije, koja se događala u okolini za koju se tvrdilo da je naša odgovor na zagonetku povijesti, pa je stoga mogla i proglašiti njezin kraj. A ta odgonetka bila je teza da je svijet napokon pronašao svoju bit u liberalnoj demokraciji i slobodnom tržištu.

I to je bitna razlika: povijesni fašisti ne samo da nisu tvrdili tako nešto, već su te pojave i strasno negirali. Za razliku od njih fašistoidne politike novog vremena uvodile su posvuda građansku liberalnu demokraciju (ma kako invalidno) i klele se u slobodno tržište, deregulaciju i povlačenje države iz poslova privrede. Druga je stvar što su stvarno radili. Bilo je u tom procesu, zanemarimo li samo lokalno ratovanje, i drugih popratnih pojava, naročito u kulturi, pa onda i u „kulturizaciji politike“¹. Desila se silna distorzija unatrag, potraga za novijom i drevnom prošlošću, koja je trebala dokazati, ako treba i transepohalno, da smo mi po svom identitetu oduvijek težili uljuđenom građanskom društvu. Stoga je socijalizam proglašen aberacijom, skretanjem sa pravog puta povijesti. Ukratko, nečim što treba što prije i što temeljitije zaboraviti, jer on nije donio ništa dobro „našem“ narodu.

Kako onda nazvati te nove pojave nacionalizma, šovinizma, ustvari i rasizma, ako nam sami povijesni pojam fašizma nije dovoljan da ih

¹ Pod „kulturalizacijom politike“ mislimo na proces transfera eminentno političkih pitanja u sferu „kulture“, što je prouzročilo tzv. ratove u kulturi. Zato je kao kvalifikacija za političara na početku novih država bilo važnije poznavanje nacionalnog književnog kanona, nego li velikih političkih ideologija našeg vremena: konzervativizma, liberalizma i socijalizma. Za tu novu fašizaciju politike nije trebalo znati niti povijest fašizma.

SREČKO PULIG

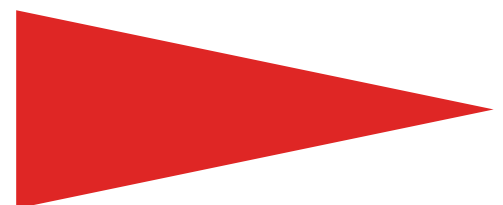

In order to respond to the self-imposed question of what contemporary anti-fascism is and what it should be, we first must be able to answer the following one: What is fascism for us today? One thing is certain: It is not the same as historical fascism, of the period around WW2 that suffered military defeat in 1945. It reared its head again in our midst during the 1990s. Yet the circumstances differed due to two historically new processes, centered around the year 1989, which were unfolding at that time: the dismantling of historical socialisms and the entrenchment of the neo-liberal economic, as well as social, political, etc., order. Such events are unprecedented in the history of WW2, but have precedents in certain states of, for example, Latin America where counter-revolutions, like the one in Chile, were witnessed earlier. Thus, we had to deal with a new sort of fascistization that was taking place in an environment in which it was claimed that the answer to the riddle of history had been found. So much so, that the 'end of history' was famously announced. This answer to the riddle consisted in the thesis that the world had finally found its essence in liberal democracy and the free market.

¹ The term "culturalization of politics" refers to a process of transferring eminently political issues into the sphere of "culture" as with the so-called cultural wars. That is the reason why politicians, at the beginning of the process of the establishment of the new states, were considered to be qualified for their job less due to their knowledge of the great political ideologies of our time (conservatism, liberalism and socialism) and more due to their knowledge of the national literary canon. This new kind of fascistization of politics required an ignorance of the history of fascism.

This is where the crucial difference lies: The historical fascists not only didn't claim such a thing, but vehemently negated such phenomena. In contrast, the fascistic politics of the new times introduced bourgeois liberal democracy (in however invalid ways) and swore to uphold the free market, deregulation and withdrawal of the state from the affairs of the economy. There were other subsidiary phenomena within this process, which were, if we put aside local wars, visible especially in [the field of] culture as well as in culturalization of politics.¹ What took place was a powerful bending back, along with the quest for a newer and more ancient past that was given the task of proving, even trans-historically, that we were, by the virtue of our own identity, always striving for polite civil society. Socialism was declared to be an aberration or detour from the righteous path of history. In short, as something that ought to be immediately and thoroughly forgotten since it brought nothing good for "our" people.

156

2020

2021

TRANSIS

157

How are we to name the new phenomena of nationalism, chauvinism, and, in fact, racism, if the very historical notion of fascism is not sufficient to describe those occurrences? Up until this very day there is no consensus, so there are various terminological suggestions such as neo-fascism or even post-fascism (as the Slovenian politicologist Tonči Kuzmanić proposed). Liberal theorists have contented themselves with descriptive determinations as they treat them as new authoritarian regimes with hints of fascist-like traits that are still in their very essence liberal. For them, this has meant that those regimes have introduced multi-party parliamentary life and the institution of private property to the economy. According to them, all this, in comparison with socialism, should be welcomed. That's what liberal wisdom is, still prized today as the dominant ideology worldwide. The fact that

158

opiše? O tome do danas nema slaganja, pa se predlažu izrazi poput neo-fašizma, pa čak i postfašizma (u nas ga je uveo slovenski politolog Tonči Kuzmanić). Liberalni teoretičari zadovoljili su se opisom da se radi o novim autoritarnim režimima, koji imaju natruhe fašistoidnosti, ali su u svojoj biti još uvijek liberalni. A to je za njih značilo da su uveli višestranački parlamentarni život i privatno vlasništvo u privredu, što je sve, naročito u komparaciji sa socijalizmom, trebalo pozdraviti. To je liberalna mudrost koja i danas vrijedi i predstavlja dominantnu ideologiju na svjetskom nivou. To što tako konstituirana društva, naročito na poluperiferiji svjetskog sistema, mogu proizvoditi katastrofu za velik dio stanovništva u jednoj državi, koji ima problema sa čisto elementarnim uvjetima opstanka, za njih ne mijenja ništa bitno na stvari. Jer, liberalna ideologija, zajedno sa svojim apstraktnim individualizmom, u tome ne vidi problem. Čak i kada ulazi u područje ljudskih prava, gdje su elementarna prava npr. ona na život i rad, liberalizam se ne osjeća dužnim da položi račune o materijalnim uvjetima njihove ostvarivosti.

I u tom momentu treba ih uzeti ozbiljno za riječ. Zato je danas moguće da ljudi umiru, ljudski vijek se skraćuje, prisiljeni su emigrirati itd., a da liberalna demokracija i poželjni privredni model time ne izgledaju ugroženo. Dakle, moguće je da veliki dijelovi stanovništva u nekoj zemlji enormno pate, a da je ona i dalje na „pravom putu“ u obećanu liberalnu utopiju. Dapače, to što pojedinci u toj borbi za goli život stradavaju, može se tumačiti i sveprožimajućim pojmom konkurencije, koji propast jednih i izdizanje drugih vidi kao prirodno stanje društva egoističnih individua. Nezgoda je samo u tome što je klasični liberalizam, npr. onaj velikih autora političke ekonomije, polazio od pretpostavke da će niz egoizama, posjednika sredstava za proizvodnju, koji ganjaju samo svoj privatni interes, nekako dovesti do harmonije društva u cjelini. No, pokazalo se da je ta nevidljiva ruka tržišta, koja bi trebala dovesti do usklađivanja inače po prirodi suprotstavljenih interesa, ustvari najčešće samo ruka kradljivaca. To vrijedi naročito za sada već ne toliko novu varijantu neoliberalnog kapitalizma, koji je, u različitim stupnjevima u

160

ambi-1

MISCIISM
CO **161**
PLU

162

societies constituted in this manner, especially on the semi-periphery of the world system, can spell doom for the large part of the population that is troubled by the very elementary conditions of survival in a single state, makes no difference to them. Liberal ideology, together with its abstract individualism, sees no problem in that. That is the case even when liberalism enters the field of human rights, with working rights at the forefront of them, since it doesn't feel obliged to set the record straight about the material conditions of their realization.

It is at this moment that liberals have to be taken seriously regarding what they preach. That is why it is today possible that people are dying, that the average human lifespan is shortening, that there are people forced to emigrate, etc., and at the same time that liberal democracy and the dominant economic model seem unchallenged by it. Therefore, it is possible that a large part of the population in some country enormously suffers, and that at the same time that country is still on the "right path" to the promised liberal utopia. Moreover, the fact that individuals perish during the course of the struggle for bare existence can be explained by the all-pervasive notion of competition, where the downfall of some people and the rise of others are seen as the natural state of a society of egotistic individuals. The trouble with this can be seen in the fact that classical liberalism – the one that the great authors of political economy adhered to – started from the assumption that a series of egotisms, for instance, those of the owners of the means of production that only follow their own interest, will somehow foster harmony across society. Nevertheless, it turns out that the invisible hand of the market, which ostensibly should have led to the harmonization of otherwise naturally opposed interests, serves only for theft. This is valid in regard to today's not so new version of neoliberal capitalism which has, to various degrees in different societies, destroyed the so-called welfare/social state that belonged to its previous versions.

Some authors, such as Boris Buden, a radical critic of "transitology" into a promised better future of capitalism, claim that it is possible to imagine an even worse society than a fascist one. It is just that we have no

² Kada govorimo o „unutrašnjoj kolonizaciji“ u EU pri tome mislimo na pojavu da zemlje „stare“ jezgre EU tretiraju novopridošle članove, naročito one nekada socijalističke, kao svoju unutrašnju koloniju. Taj je proces još složeniji, jer i same države centra mogu imati unutar svojih granica dijelove koji padaju u „treći svijet“ (npr. nekada Zapadna Njemačka kolonizirala je nekada Istočnu). A i sama Eu u prelagivanjima multipolarnog svijeta polako gubi (iako još nije izgubila) status centra i sve se više periferizira, obzirom na druge, nove centre kapitalne moći, osobito one u Aziji.

različitim društvima, uništio tzv. socijalnu državu, koju su sadržavale njegove prethodne varijante.

Neki autori, poput Borisa Budena, radikalnog kritičara „tranzitologije“ u neko obećano bolje sutra kapitalizma, kažu da je moguće zamisliti i društvo gore od fašizma, samo što mi za njega još nemamo odgovarajuće ime. A onda nam nedostaje i onaj psihološki impetus, koji bi pozvao na masovnu obranu protiv njega. Pa ni fašizam nije u prošlosti odmah prepoznat i priznat kao „apsolutno zlo“. To se, barem za Zapad, dogodilo tek u trenutku kada su države anglo-američkog svijeta krenule u oružanu borbu protiv njega. Prije toga to je bila samo još jedna konzervativna građanska politika, doduše malo luckasta, ali u načelu prihvatljiva, jer ne izlazi izvan koncepta društva proizvodnje viška vrijednosti. Drugim riječima: fašizam nije ni u svom povijesnom obličju bio antikapitalizam. Upravo suprotno: on je bio način na koji su neke rubne kolonijalne države pokušale da ga za sebe spase i obnove.

Mi smo danas kolonizirani, ponajviše unutrašnjom kolonizacijom koja se postepeno provela kroz EU, i to u mjeri većoj no što je to bio slučaj Njemačke i Italije u trenutku kada su se odlučile za uvođenje fašističkih poredaka. Svedeni smo, a tu mislimo prvenstveno na postsocijalističke države, koje se takvima nazivaju u sve manjoj mjeri kako se sve više „integriraju“ u normalni zapadnjački poredak, na „društva za druga društva“, koja nas eksploatiraju sukladno vlastitim potrebama u svom kapitalističkom centru. Drugo je pitanje, koje ovdje ne možemo elaborirati, koliko je EU i sama provincijalizirana u novim geostrateškim prelagivanjima multipolarnog svijeta. Otuda kriza same te institucije, koja bi najradije zaustavila vrijeme, no to ju ne spašava, kao uostalom na malo drugačiji način ni SAD, od polaganog tonjenja u kaos i gubljenja trke za svjetskom dominacijom.²

I što onda preostaje nama na rubu tih svjetskih događanja, koji smo u toj mjeri razvlašteni da si centri mogu priuštiti, baš kao i u vrijeme klasičnog kolonijalizma, da lokalnim vlastima ostave dio ingerencija da bi još više, i najčešće kriminalno, maltretirali „svoj“ narod? Borba

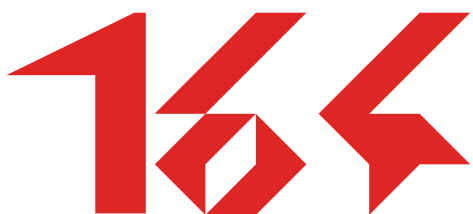

adequate name for it yet. Consequently, we are also missing a psychological impetus that would call for a mass defense against something like that. Though it is worth noting that not even historical fascism was immediately recognized and acknowledged as the “absolute evil”. At least in the West, that happened just at the moment when the states of the Anglo-American world started the armed struggle against it. Before that fascism was just another conservative bourgeois politics, maybe a little bit silly but in principle acceptable since it didn’t fall out of the scope of the concept of a society of surplus-value production. To put it in other words, fascism was not in its historical form an anti-capitalist doctrine. Quite to the contrary, it was a mode in which some peripheral colonial states were trying to save and restore capitalism.

Today, we are colonized, mostly through an inner colonization that was gradually implemented throughout the EU, and to a larger extent than it was in Germany and Italy at the moment when they decided to introduce fascist regimes. We – and I am primarily thinking of post-socialist countries, that are progressively less termed as such as they are getting more and more “integrated” within the normal Western order – are reduced to [the status of] “societies for other societies” as those “other societies” are exploiting us in accordance to their own needs. There is another question, one that cannot be elaborated here, of the extent to which the EU is being provincialized within the new geostrategic reordering in a multipolar world. This led to the crisis of that very institution, which would gladly stop this tendency, but that wouldn’t save itself from its predicaments as can be seen, although in a slightly different manner, in the US – a slow descent into chaos as it loses the race for world domination.²

So, what are we at the margins of those global events left with? We are stripped of power to such an extent that those centers can afford, just as they did during the times of classical colonialism, to delegate a part of their competencies to local authorities so that those can further, and in most of the cases criminally, mistreat their “own” people. Are we left with the struggle against fascism? But, if fascism has fundamentally changed its

² The “inner colonization” refers to the phenomenon of how the countries of the old “core/center” of the EU are treating new member-states, especially those that were socialist, as their inner colonies. That process is even more complex, since the very center states can have within their own borders parts that fall into the category of the “third world” (for example, as former West Germany effectively colonized former East Germany). In addition to this, within the processes of shuffling the multipolar world, the EU itself is steadily losing (although not yet entirely) its central status as it becomes more and more peripheral in comparison to other new centers of capitalist power, especially those in Asia.

165

phenomenal forms, can the struggle against it remain the same as it was when opposing historical fascisms? Or, is it that it also must go through some transformative processes in order to adapt to a new situation? In addition to this, in what manner should it be transformed? There are no unequivocal answers to those questions. But, one thing is certain: Anti-fascism as a form of commemorative practice, as a manner of honoring and “remembering” the repressed successes in historical struggles, is not sufficient. One reason for this is that partisans’ victories can also be a reference point for those that would do anything in order to completely banish the idea of equality from this world. It has already been written that commemorative practice in its most radical form as an anti-fascist “forensics” has been divorced from thinking through the mode of production in today’s society, and has thereby failed. It has already been written that anti-fascisms have been “nationalized” and that the People’s Liberation Struggle has been reduced to a number of struggles for national self-determination. All this has been undertaken in a reductionist manner in accordance with the revisionist ideology of the struggle for the constitution of mono-ethnic states. Thus, we can make a perverted claim that equalizes the years 1941 and 1991, although those events in terms of their historical essence, which also means in terms of their relation towards socialism, are diametrically opposite.

Therefore, some sort of contemporary anti-fascism must be brought in touch with the struggle for new socialism or it will be non-existent in any rational sense. It will become, as is already happening, a “powerless anti-fascism”, one that poses no threat to those in power however they neglect all its phenomenal forms, including the reductionist ones. The new anti-fascism must tackle contemporary capitalism and attack it, if we want to extend the analogy, in the same way as it historically confronted what was then contemporary capitalism in our geographical area. It was done with the help of the motto: “No turning back to the old ways!”.★

166

protiv fašizma? Ali, ako se fašizam u svojim pojavnim oblicima toliko izmijenio, može li i borba protiv njega ostati istom kakva je bila ona protiv povijesnih fašizama? Ili i ona mora proći kroz neke transformativne procese i prilagoditi se novonastaloj situaciji? I kako? Na ta pitanja nema jednoznačnog odgovora. Jedno je sigurno: antifašizam kao oblik komemorativne prakse, kao način obilježavanja i „sjećanja“ potisnutih uspjeha u povijesnoj borbi, nije dovoljan. Jer, danas se na pobjede partizana mogu pozivati i oni koji bi učinili sve da ideju jednakosti zauvijek protjeraju sa ovoga svijeta. Pisalo se već o tome da je komemorativna praksa, u svojem najzaoštrenijem vidu antifašističke „forenzike“, odvojena od promišljanja jednog načina proizvodnje današnjeg društva, već zakazala. Pisalo se o tome kako su antifašizmi „nacionalizirani“ i narodno-oslobodilačke borbe svedene na borbe za nacionalno oslobođenje. A i sve to na jedan redukcionistički način, po revizionističkoj ideologiji borbe za stvaranje jednonacionalnih država. Pa onda možemo imati perverziju da se kaže: 1941. isto kao i 1991., iako su ti događaji po svojoj povijesnoj biti, a to znači po odnosu spram socijalizma, bili dijametralno suprotni.

Neki današnji antifašizam zato bi morao biti povezan s borbom za jedan novi socijalizam ili ga uopće u nekom suvislom smislu neće biti. Postat će, a to se već događa, „nemoćnim antifašizmom“, takvim koji vladajućima ne smeta, ma koliko oni zanemarivali sve njegove pojavne oblike, pa i ove redukcionističke. Novi antifašizam mora napasti suvremeni kapitalizam, pa ako već hoćemo analogiju sa slavnom prošlošću, na način kako je on u nas povijesno napao onaj koji je tada bio suvremen, parolom „Nema povratka na staro!“★

167

168

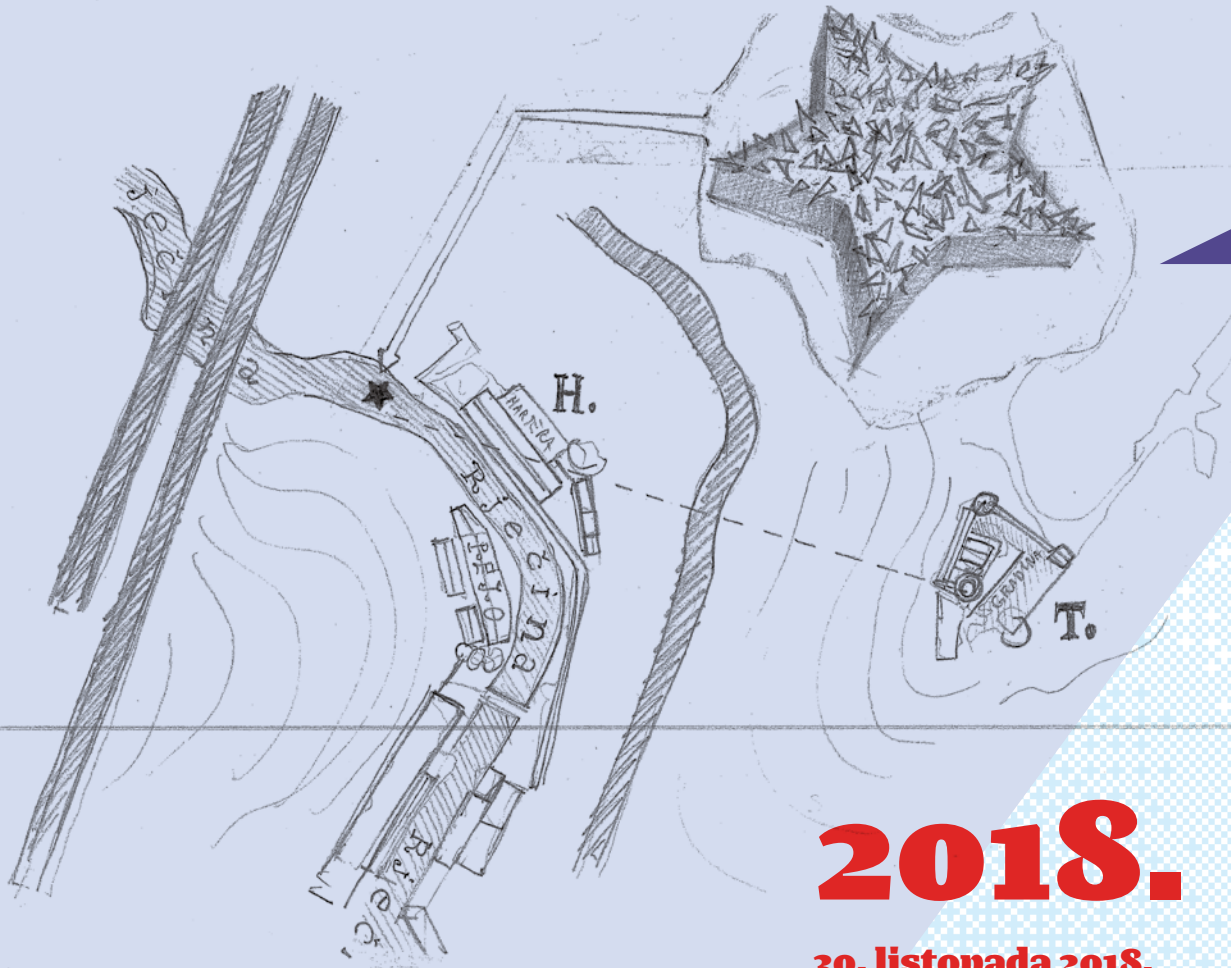
169

MINIME
KRONO

*Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika
of The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*

LINE
LOGIKA

170

NOTA: STAKLO JE UKLJUČENO U BETON

2018.

30. listopada 2018.

Prijedlog Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika predstavljen Idisu Turatu, voditelju programskog pravca Slatko i Slano² EPK Rijeka 2020 i Morani Matković, programskoj koordinatorici.

30. kolovoza 2016.

Prijedlog Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika predstavljen Slavenu Tolju, umjetničkom direktoru EPK Rijeka 2020.¹

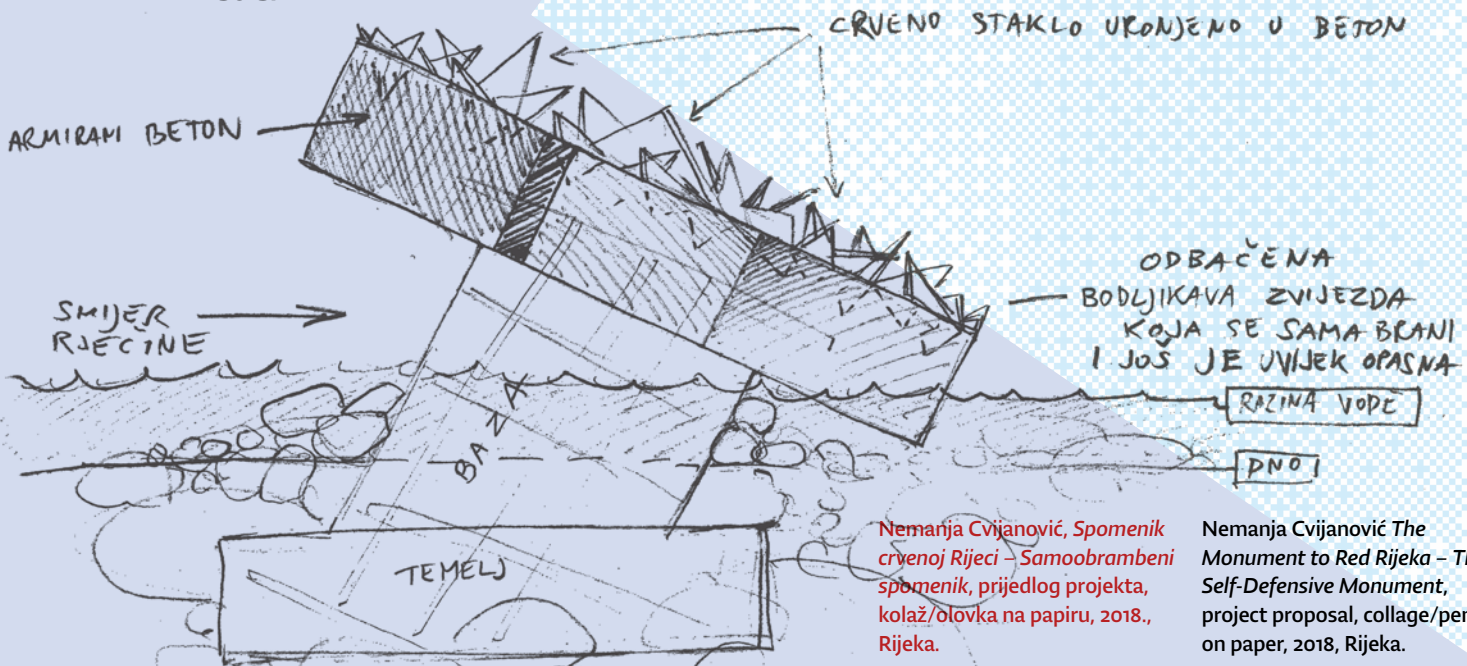
2016.

August 30, 2016

proposal of *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument* project to Slaven Tolj, artistic director of Rijeka 2020¹ ECoC.

October 30, 2018

proposal of *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument* project to Idis Turato, head of the *Sweet and Salt*² program flagship of Rijeka 2020 ECoC and Morana Matković, program coordinator.

Nemanja Cvijanović, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, prijedlog projekta, kolaž/olovka na papiru, 2018., Rijeka.

Nemanja Cvijanović *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*, project proposal, collage/pencil on paper, 2018, Rijeka.

171

2. studenog 2018.

Projektни prijedlog poslan je timu programskog pravca *Slatko i Slano* Rijeke 2020 (Renato Stanković, Morana Matković, Idis Turato, Ida Križaj Leko).

November 2, 2018,

a project proposal was sent to the team of the program direction Sweet and Salt program, flagship of Rijeka 2020 (Renato Sanković, Morana Matković, Idis Turato, Ida Križaj Leko).

6. studenog 2018.

Renato Stanković odgovara u ime tima.

November 6, 2018, Renato Stanković's response on behalf of the team.

Nemanja Cvijanović, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik, prijedlog projekta, kolaž/olovka na papiru, 2018., Rijeka.*

Nemanja Cvijanović *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument, project proposal, pencil on paper, 2018, Rijeka.*

1 2020. godine, za vrijeme hrvatskog predsjedanja Europskom unijom, Rijeka, kao najveća hrvatska luka, postala je središtem važnog i bogatog kulturnog i umjetničkog programa, kao i domaćin projekta Europska prijestolnica kulture.

1 In 2020, during the Croatian EU Presidency, Rijeka, as the largest Croatian port, became the center of a significant and extensive culture and arts programme and the host city for the European Capital of Culture.

2 *Slano i Slatko* slijedi tok rijeke Rječine sve do luke. Program se usmjerava na konceptualizaciju i obnovu tog nedovoljno iskorištenog, ali zanimljivog i atraktivnog dijela grada u samom srcu Rijeke.

2 *Sweet & Salt* follows the flow of the Rječina River all the way to the seaport. The programme centers on the conceptualisation and revival of this underused yet fascinating and alluring part of the city in the very heart of Rijeka.

KRONOLOGIJA

21. studenog 2018.

Prijedlog skupini regionalnih sudionika 2. radionice *Left Culture* fondacije Rosa Luxemburg Stiftung za moguće sufinanciranje produkcije instalacije.

30. studenog 2018.

Projekt je poslan Sabini Salamon iz MMSU-a (Muzeja moderne i suvremene umjetnosti Rijeka) i Mirandi Veljačić iz Platforme 981, koje su bile uključene u planiranje intervencija u urbanom prostoru u okviru programa EPK Rijeka 2020.

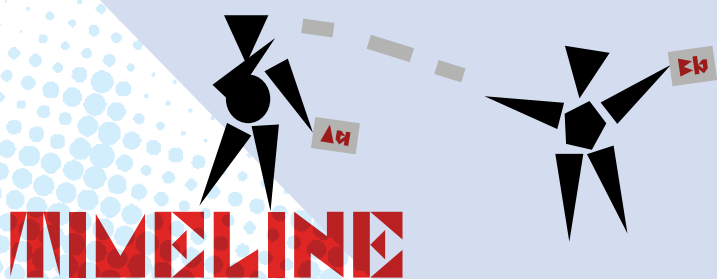

November 21, 2018,

proposal to the group of regional participants of Rosa Luxembourg Stiftung workshop assembly *Left Culture*, for possible co-financing of the installation production.

November 30, 2018,

the project was sent to Sabina Salamon from MMSU (Museum of Modern and Contemporary Art Rijeka) and Miranda Veljačić from Platform 981, who were involved in planning interventions in urban space through the Rijeka 2020 ECoC program.

172

U prvoj polovici 2019. godine

Idis Turato odbio je prijedlog ne ponudivši jasno objašnjenje. Prethodno je prijedlog odbila sufinancirati i Rosa Luxemburg Stiftung.

4. ožujka 2019.

Poziv na sudjelovanje u Autostrada Biennale II (Drugom međunarodnom bijenalu suvremene umjetnosti) u Prizrenu, Kosovo.

2019.

Nemanja Cvijanović,
Spomenik crvenom Prizrenu
– *Samoobrambeni spomenik*,
Instalacija u javnom prostoru,
2019., Autostrada Biennale II,
Prizren.

Nemanja Cvijanović, *The Monument to Red Prizren*
– *The Self-Defensive Monument*, installation in public space, 2019, Prizren. Production: Autostrada Biennale II.

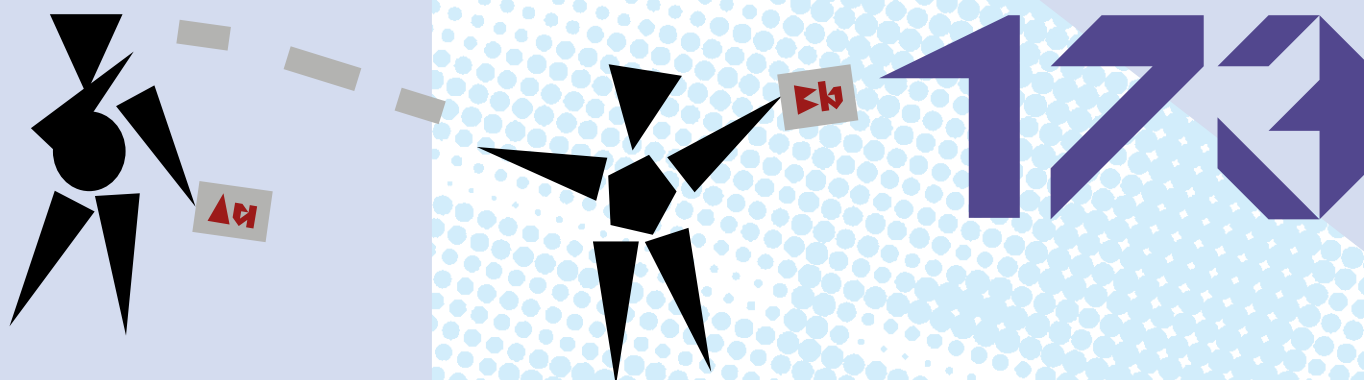

During the first part of 2019

the proposal was rejected by Idis Turato without any clear explanation. Previously the project proposal was rejected by the Rosa Luxemburg Stiftung.

March 4, 2019

Invitation to participate in The Autostrada Biennale II (International Contemporary Art Biennale) in Prizren, Kosovo.

17. svibnja 2019.

Prijedlog *Spomenika crvenom Prizrenu – Samoobrambenog spomenika Giacintu Di Pietrantoniju*, glavnom kustosu Autostrada Biennale II.

Spomenik crvenom Prizrenu – samoobrambeni spomenik

produciran je i izložen na Autostrada Biennale II od 21. srpnja do 21. rujna 2019. u Prizrenu, Kosovo.

Nemanja Cvijanović,
Spomenik crvenom Prizrenu – Samoobrambeni spomenik, Instalacija u javnom prostoru, 2019., Autostrada Biennale II, Prizren.

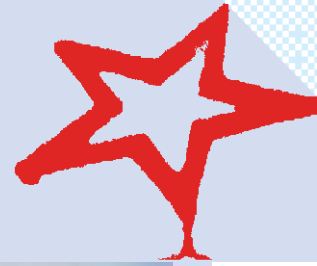
Nemanja Cvijanović, *The Monument to Red Prizren – The Self-Defensive Monument*, Installation in public space, 2019, Prizren. Production: Autostrada Biennale II.

May 17, 2019,

proposal of *The Monument to Red Prizren – The Self-Defensive Monument* to Giacinto Di Pietrantonio, Chief curator of Autostrada Biennale II.

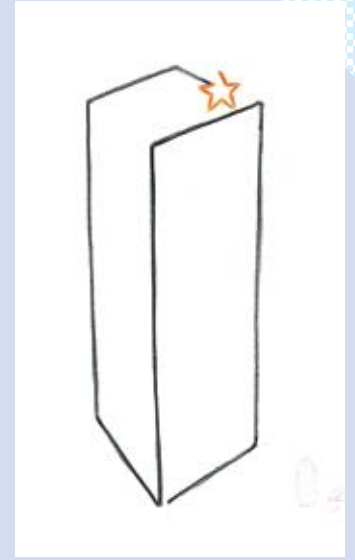
The Monument to Red Prizren – The Self-Defensive Monument

was produced and exhibited at the Autostrada Biennale II, from July 21 to September 21, 2019 in Prizren, Kosovo.

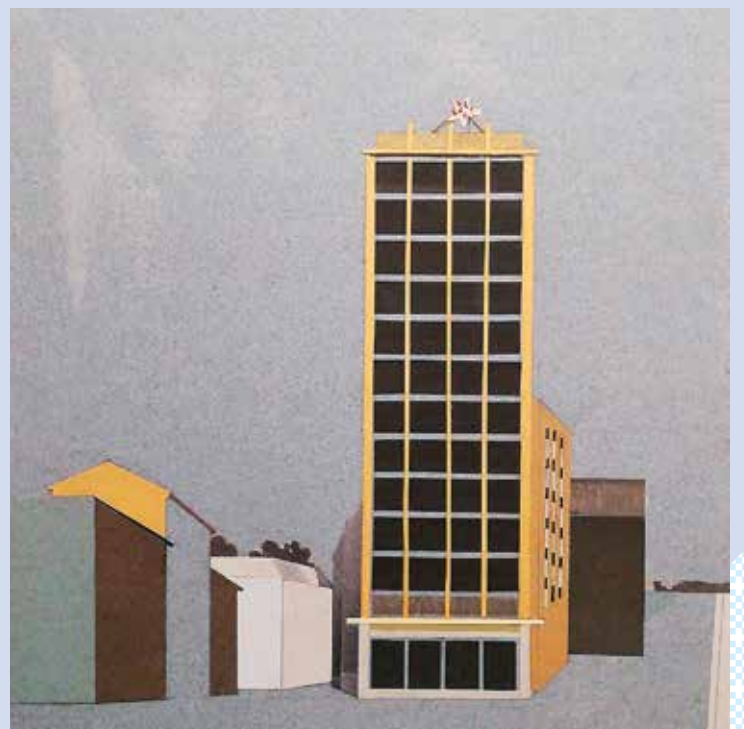
Nemanja Cvijanović, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, prijedlog projekta, digitalni kolaž, 2019., Rijeka/Zagreb. Foto: Tanja Kanazir, fotomontaža: Mario Aničić.

Nemanja Cvijanović *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*, project proposal, digital collage, 2019, Rijeka/Zagreb. Photo: Tanja Kanazir, Collage design: Mario Aničić.

Nemanja Cvijanović, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, prijedlog projekta, crtež, 2020., Rijeka.

Nemanja Cvijanović *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*, project proposal, drawing, 2020, Rijeka.

Nemanja Cvijanović, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, prijedlog projekta, kolaž, 2019., Rijeka.

Nemanja Cvijanović *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*, project proposal, collage, 2019, Rijeka.

174

2. prosinca 2019.

Najava Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika u posebnom izdanju *Jutarnjeg lista*³ *Life!* o Rijeci kao Europskoj prijestolnici kulture.

December 2, 2019,

announcement in the special issue of the *Jutarnji list*⁴ for Rijeka 2020 ECoC.

³ *Jutarnji list* su hrvatske dnevne novine, utemeljene u Zagrebu 1998., otkad kontinuirano izlaze.

⁴ Arhitekt Umberto Nordio, 1939.–1942.

³ *Jutarnji list* is a Croatian daily newspaper, founded and continuously published in Zagreb since 1998.

⁴ Umberto Nordio architect, 1939.–1942.

175

20. prosinca 2019.

Susret sa suvlasnicima zgrade („riječki neboder”)⁴ na kojoj se planiralo instalirati spomenik. Presentacija instalacije i statičke studije za izvođenje radova producenata instalacije, MMSU-a Rijeka.

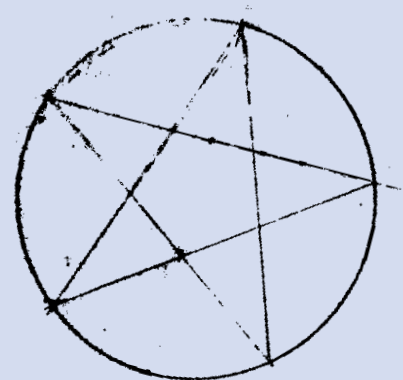
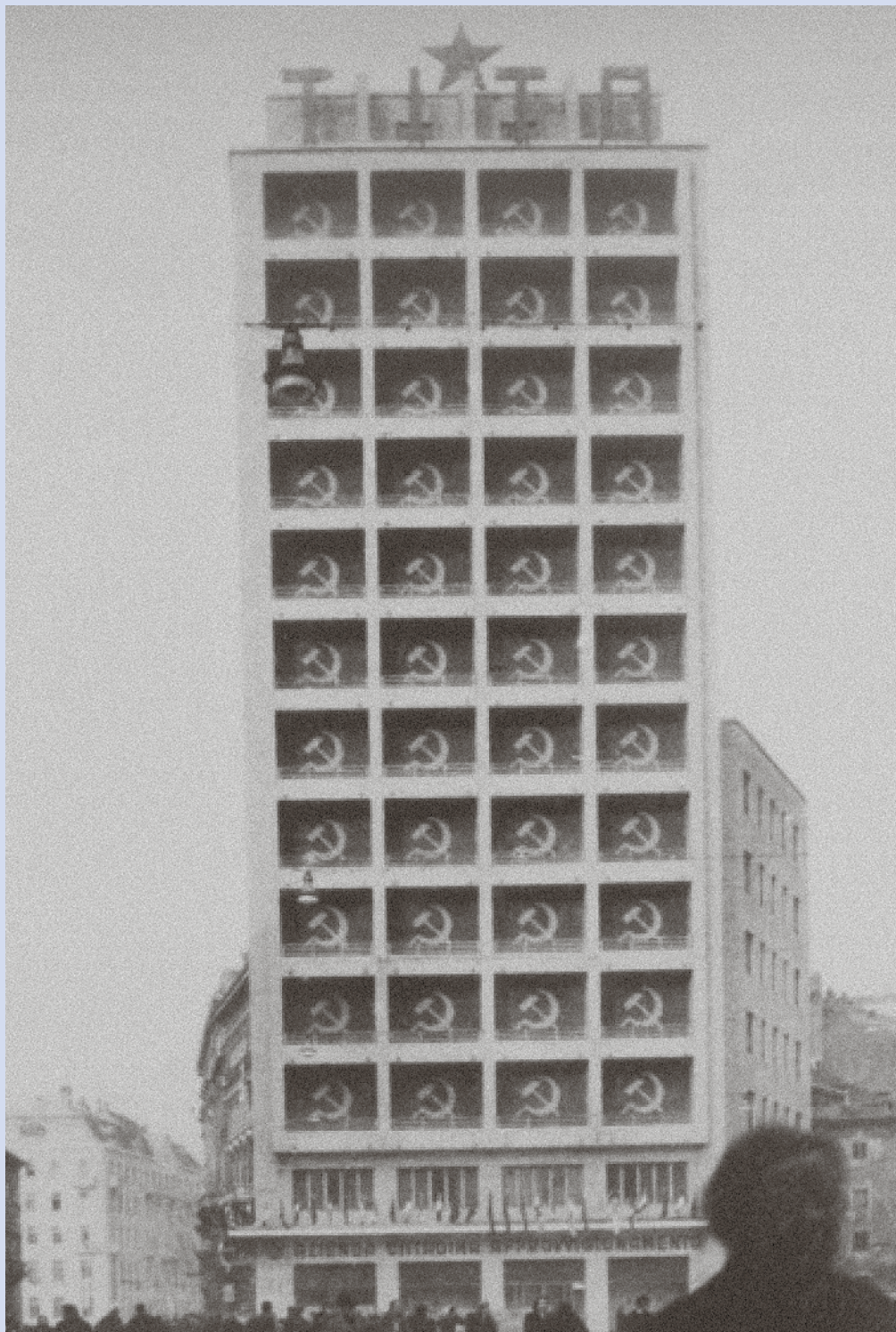
December 20, 2019,

meeting with the co-owners of the building on which the monument was planned to be installed (“Rijeka skyscraper”³). Presentation of the installation and static study by the producers of the installation, MMSU Rijeka.

Jutarnji list - Like! - SPECIJALNO IZDANJE, 2. 12. 2019., str. 56, 57.

Jutarnji list - Like! - SPECIAL EDITION, 2. 12. 2019, p. 56, 57.

Riportal, Na vrh Riječkog nebodera postaviti će se skulptura u obliku zvijezde petokrake, 7. 1. 2020., str. 4/10

Riportal, A sculpture in the shape of the red star to be placed at the top of Riječki neboder /Skyscraper of Rijeka/, 7. 1. 2020., pp. 4/10

Kanal Ri, Dnevnik, 9. 1. 2020.

23. prosinca 2019.

Peticija suvlasnika u kojoj se zahtijeva suspenzija instalacije na krovu zgrade (nebodera).

December 23, 2019,

petition of the co-owners requesting the suspension of the installation on the roof of the building.

27. prosinca 2019.

Upravitelj zgrade daje odobrenje za instalaciju.

December 27, 2019,

approval from the building manager for the installation.

7. siječnja 2020.

Osnivačica političke udruge *Primorski Hrvat*, Vedrana Spadoni Štefanić, podjaruje na Facebook stranicama nakon najave *Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika*.

January 7, 2020,

founder of the political association *Primorski Hrvat* – Vedrana Spadoni Štefanić – incitement on FB pages after the announcement of *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*.

2020.

3. siječnja 2020.

Odluka Emine Višnić⁵ i Slavena Tolja: Rijeka 2020 i MMSU odgađaju planiranu instalaciju *Spomenika* s 1. veljače 2020. na 3. svibnja, Dan oslobođenja Rijeke.

January 3, 2020,

decision from Emina Višnić⁵ and Slaven Tolj – Rijeka 2020 and MMSU to postpone the planned installation of *The Monument* from February 1st, 2020 to May 3rd, the day of the Liberation of Rijeka.

⁵ Emina Višnić bila je direktorica EPK Rijeka 2020.

⁵ Emina Višnić was Chief Executive Officer at RIJEKA 2020 European Capital of Culture.

7. siječnja 2020.

Stranka ekstremne desnice HSP osniva *Stožer za obranu hrvatske Rijeke* i kreće s planiranjem prosvjedne mobilizacije na nacionalnoj razini.

January 7, 2020,

the extreme right-wing HSP party established the *Croatian Rijeka Defense Headquarters* and started with planning protests on a national level.

STOG SIJENA I SPOMENIK CRVENOJ RIJECI - SAMOOBRAMBENI SPOMENIK

Kada javnost (su)kreira značenje i pamćenje

Privremena skulptura (instalacija) Stog sijena Ivana Kožarića postavljena je na riječkom Trgu 128. brigade Hrvatske vojske 8. siječnja 2020. godine. Tri dana kasnije zapalio ju je javnosti nepoznat počinitelj. Instalacija se time pokazala u punom sjaju svoje privremenosti. Nanovo je, na isto mjesto, postavljena 30. siječnja, gdje se uz nadzor održala do jutra 4. veljače, kada je po planu organizatora i trajno uklonjena, ali ne više kao nepoželjan, već kao umjetnički predmet kojem je javno predstavljanje završilo. Postavljanje Stoga sijena u urbani prostor grada bila je prva umjetnička intervencija u sklopu projekta Izvrnuti džep, programskog pravca Doba moći, u okviru programa Rijeka 2020. – Europska prijestolnica kulture, u projektnoj

provedbi kustosa riječkog Muzeja moderne i suvremene umjetnosti s vanjskim suradnicima. Umjetnička instalacija je u izvornom i u ponovljenom obliku postavljena u suradnji s obitelji Kožarić i uz podršku Komunalnog društva Cistoća, čiji su djelatnici sagradili stogove. Instalacija od organskog materijala zbog svoje je datosti bila privremena, prolazna, nestalna i smrtna, a smještanjem u urbani kontekst podrazumijevala je i dodatni, site specific sloj značenja. Prvi se put Stog sijena pojavio u Dubrovniku 1996. godine ispred Kneževa dvora, u okviru izložbe Otok. Višekratno re-izvođenje ove instalacije na različitim lokacijama pokazuje da Kožarićev rad nije jednoznačan, nego zavisian o kontekstu u kojem se predstavlja. Stog sijena u javnom

prostoru Rijeke postavljen je s namjerom interpolacije u urbanu cjelinu grada i prilog je predstavljanju Rijeke kao tolerantne zajednice koja ne dovodi u pitanje suživot različitih identiteta. Polisemija djela sastavni je dio Kožarićeva opusa u cjelini, gdje je javnost su-stvaratelj značenja. Izazivanje reakcije time postaje nužan preduvjet recepcije umjetnosti u javnom prostoru, uključujući pri tom i nemark i/ili destrukciju. Promatrač, u svojem nepronalaženju smisla umjetničkog djela, ostaje kulturno dezorijentiran, slijedom čega nerijetko postaje agresivan (verbalno ili ikonoklastički). Stog sijena predstavljen je kao »početak žetve kulturnih događanja u godini Europske prijestolnice kulture.« Simbolika »žetve kulture« i njezina konzumacija ipak se čine kao

eufemizam u odnosu na koncept »udara na traumatsku jezgru«, koji je program Izvrnutog džepa najavio. Jer, ova je instalacija, sudeći po reakcijama javnosti, u većoj mjeri izvršila »udar na traumatsku jezgru«, nego li proslavila početak kulturne žetve. Nakon Stoga sijena očekuje nas još jedna provokativna intervencija u javnom prostoru. Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik Nemanje Cvijanovića, bit će postavljen na vrhu Riječkog nebodera 3. svibnja 2020. godine, na Dan oslobođenja Rijeke, gdje će ostati do konca godine. I ovaj je rad, kao i Stog sijena, dio projekta Izvrnuti džep, programskog pravca Doba moći, u organizaciji MMSU-a. Najavljeno je da će »skulptura-objekt« biti izvedena od armiranog betona i željezne konstrukcije u obliku velike zvijezde petokrake, u koju će biti utisnuto 2800 krhotina stakla. S jedne strane krhotine simboliziraju povijesno nasilje nad simbolom, ali i broj poginulih partizana u obrani Rijeke. Suvremeni je to rad s pretenzijom spomeničke vrijednosti, koji se simbolički brani od uništenja i zaborava pozicioniranjem na nepristupačnoj visini. Namjera je povijest Rijeke predstaviti kao case study, koji zrcali antifašističku Europu u cjelini. Umjetnički sadržaj na taj način propituje povijesne mijene i, kroz njih, različite manifestacije moći. Tom se akcijom nužno otvara pitanje granica umjetničke slobode, ali isto tako i relacije između umjetnosti, politike, ideologije i kolektivne memorije. Čin postavljanja zvijezde na mjesto gdje je bila postavljena 3. svibnja 1945. godine može se shvatiti i kao rekonstrukcija

i kao integracija značajne forme stare ideologije u novi poredak povijesti. Poznato je kako nove poretke često karakterizira reinterpretacija i osporavanje značaja prošlosti. Upravo će zbog toga zvijezda biti prikazana kao »oštećena, stradala, nakrivljena«, a uz to ipak nedodirljiva. Cvijanović, čija dosadašnja umjetnička praksa podrazumijeva bavljenje društveno-političkim temama, suočit će nas i ovaj put s pitanjem kolektivne memorije, posebno amnezije izlazne aktivnim osporavanjem minulih fragmenata identiteta grada, države i društva. Zvijezda se u ovom radu ne predstavlja kao ambivalentan, višeznačni simbol, kakav je tijekom povijesti bio, već se odnosi na svoj izvorni, antifašistički smisao. Dakle, posebno osjetljiv znak, kada su u pitanju njegove interpretacije u spektru različitih stanja, razdoblja i svjetonazora društvene zbilje. Organizatori postavljaju pitanje – u kojoj je mjeri moguće prihvatiti okrnjen i nakrivljen simbol kao dio vlastitog kulturnog naslijeđa? Bez obzira na odgovor, taj simbol ostaje sastavnim dijelom jedne sekvence povijesnog identiteta. Ostajemo u iščekivanju vlastite reakcije. Hoće li u Luci Različitosti prevladati fakti ili damnatio memoriae?

Valentina Sablić

Novi list, 28. 2. 2020. str./p. 36

11. siječnja 2020.

Zapaljena je javna umjetnička instalacija⁶ Ivana Kožarića.

January 11, 2020,

public art installation⁶ by Ivan Kožarić was set on fire.

⁶ Privremena skulptura od sijena pokraj Korza, kao simbolički početak žetve u godini Europske prijestolnice kulture. Instalacija od sijena Ivana Kožarića iz 1996. nakon Dubrovnika i Zagreba našla je svoje mjesto i u Rijeci, na samom početku 2020., kao simbolički početak žetve umjetničkih kreacija u godini bogatoj kulturnim događajima.

⁶ A temporary hay sculpture near Korzo as a symbolic start of the harvest in the year of the European Capital of Culture. Ivan Kozarić's installation of a haystack from 1996, finds its place in Rijeka, after Dubrovnik and Zagreb, at the very beginning of 2020, as a symbolic start to the harvest of artistic creation in a year rich in cultural events.

Nemanja Cvijanović uz rad »Plaćam struju«, postavljen u riječkom Malom salonu 2008.

Nemanja Cvijanović: »The monument to Red Prizren«

stotinu godina promijenila sedam država, preživjela okupacije, oslobođenja, monarhije, carstva koja se urušavaju, društveno-političke revolucije i krahove. Doba moći stoga polazi od lokalne situacije i istražuje povijesne mijene i aktualne manifestacije moći. Rijeka i njezina situacija nalaze se u polazištu, ali ne ograničavaju domete i namjere ovog programskog pravca. Iskustvo podijeljenosti oblikovalo je identitet Rijeke, ali i mnogih europskih, i ne samo europskih gradova. U sklopu istog pravca u Guvernerovoj palači postavljena je i izložba »D'Annunzija mučenica«, koja je također izazvala brojne kontroverze.

Radikalni i buntovani

Nemanja Cvijanović slikarstvo je diplomirao 1998. na Accademia di Belle Arti (Akademija lijepih umjetnosti) u Veneciji, a posljediplomski studij Projektiranja i produkcije vizualnih umjetnosti završio je 2010. pri Facolta di Arte e Design (Fakultet za dizajn i umjetnost) također u Veneciji. Član je Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika, HDLU-a Rijeke i HDLU-a, za svoj je umjetnički rad višestruko nagrađivan, a izlagao je na

OSLOBODENJE RIJEKE

Cvijanovićev »Spomenik crvenoj Rijeci« referira se na »zaboravljenu« zvijezdu petokraku koja je 1945. bila postavljena u povodu oslobođenja Rijeke

PETOKRAKA U PRIZRENU

Dok je »riječka« petokraka još daleko od realizacije, isti je motiv Cvijanović već prikazao i to u instalaciji »The monument to Red Prizren« prošle godine na Kosovu

skupnim i samostalnim izložbama u više od 12 zemalja. U svojim radovima bavi se protivanjem društveno-političkih tema, uspostavljajući veze s događajima iz nedavne prošlosti, fasciniran fenomenom kolektivne memorije. Zastupa ljevičarske i antiglobalističke ideje, a njegov stav često je radikalniji, ironičan i buntovan.

Jedna od njegovih multimedijalnih izložbi, prva samostalna u organizaciji i prostorima Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, koja je također podigla veliku prašinu, jest »Plaćam struju« postavljena u riječkom Malom salonu 2008. godine. Riječ je o vjernoj kopiji nadgrobno spomenika Josipa Broza Tita, mramornoj ploči dimenzija 3x1,5 metar i teškoj 800 kilograma, koju je autor adaptirao u radiator, odnosno mramornu ploču za grijanje postavljenu na zid galerije. Ovaj je rad po završetku izložbe postao dio fonda MMSU-a.

Dok je »riječka« petokraka još daleko od realizacije, isti je motiv Cvijanović već prikazao i to u instalaciji »The monument to Red Prizren« prošle godine na Kosovu.

OD TRNJA DO ZVLJEZDA

Najava petokrake na Riječkom neboderu izaziva burne reakcije

Dok jedni s idejom riječkog umjetnika nemaju nikakav problem, drugi s negodovanjem reagiraju na samu pomisao da se na vrhu Riječkog nebodera ponovo postavi omražena zvijezda

Danijela BAUK

RIJEKA » Iako još uvijek nije u potpunosti ni izvjesno hoće li u konačnici biti i realiziran, novi rad riječkog akademskog multimedijalnog umjetnika Nemanje Cvijanovića, »Spomenik crvenoj Rijeci« – samobrambeni spomenik – na vrhu Riječkog nebodera, osmišljen posebno za potrebe riječkog EPK-a, već je izazvao veliku buru. Dok jedni, svjesni da je jedan od zadataka umjetnosti da propituje razne simbole, pa tako i petokraku, s idejom riječkog umjetnika nemaju baš nikakav problem, drugi s negodovanjem reagiraju na samu pomisao da na vrhu prvog Riječkog nebodera ponovo bude postavljena omražena zvijezda petokraka, baš kao što je to učinjeno, iz posve drugih, neumjetničkih razloga, 1945. godine, a treći se zabavljaju s činjenicom da će ta ista zvijezda više od svega nalikovati besplatnoj reklamni za poznatu marku pive.

Zaboravljena petokraka

Cvijanovićev »Spomenik crvenoj Rijeci« referira se na »zaboravljenu« zvijezdu petokraku koja je 1945. bila postavljena u povodu oslobođenja Rijeke. Stoga ni sam datum postavljanja ovog privremenog umjetničkog djela nije slučajni – njegova realizacija trebala bi se dogoditi upravo 3. svibnja, što je datum kad grad na Rječini slavi Dan oslobođenja jer su se tada povukle snage njemačkih okupatora. Tome su prethodile žestoke borbe, koje su počele još 21. travnja 1945. godine, a u potpunosti su okončane 7. svibnja. Oslobođenje Rijeke nije prošlo nimalo lako, i nimalo bezbolno. Obilježile su ga brojne žrtve, velika razaranja i materijalna šteta. Zvijezda bi na vrhu nebodera trebala ostati do 31. prosinca 2020.

Idejno, riječ je o skulpturi-objektu od armiranog betona i željezne konstrukcije u obliku velike zvijezde petokrake.

»Staklo razbijeno u 2.800 krotina uronjenih u lice petokrake preduhitruje očekivani vandalizam u kojem petokraka potencijalno stradava, istodobno ukazujući na objekt koji trpi i mogućnost spomenika da se sam brani od opasnosti uništenja ili zaborava. Umjetnikovima riječima, 2.800 krotina stakla može podsjećati i na 2.800 poginulih boraca u bitki za Rijeku, premda je primarna simbolika spomenika izražena upravo kroz paradoksalno odbaceno, ali još uvijek opasno anti-fašističko, revolucionarno nasljeđe«, stoji u opisu ove umjetničke intervencije na mrežnim stranicama Rijeke 2020.

istodobno ukazujući na objekt koji trpi i mogućnost spomenika da se sam brani od opasnosti uništenja ili zaborava. Umjetnikovima riječima, 2.800 krotina stakla može podsjećati i na 2.800 poginulih boraca u bitki za Rijeku, premda je primarna simbolika spomenika izražena upravo kroz paradoksalno odbaceno, ali još uvijek opasno anti-fašističko, revolucionarno nasljeđe«, stoji u opisu ove umjetničke intervencije na mrežnim stranicama Rijeke 2020.

Kulturno nasljeđe

Je li moguće prihvatiti nakrivljeni i okrnjeni simbol kao dio našega kulturnog nasljeđa, koji će, neovisno o stavu koji uz njega većemo, ostati dijelom onoga što čini identitet ovoga grada? – jedno je od glavnih pitanja kojim se Cvijanović, svjestan trenda selektivnog, ali i sustavnog prepuštanja povijesnih spomenika zaboravu i destrukciji,

postavlja kroz ovaj rad, inače dio programskog pravca Doba moći, a u organizaciji Muzeja moderne i suvremene umjetnosti.

»Spomenik postavljen na vrh Riječkog nebodera remnicira crvenu zvijezdu koja je na isto mjesto bila postavljena 1945. godine. Izvan dohvata i uperen k nebu. Samobrambeni spomenik otvara pitanje pozivanja (ne)željenoga gosta u tkivo grada, defanzivnosti kao vječnog pratitelja napada i začaranog kruga koji takva dinamika stvara«, stoji u tekstu naslovljenom »Preko trnja do zvijezda – spomenik memoriji i krizi memorije«.

Inače, programski pravac Doba moći inspiriran je Riječkom kao laboratorijem europske povijesti te progovara o različitim oblicima i odnosima moći – od destruktivne do kreativne moći, od nasilja i opresije do krhkosti života, od političkih igara do ljudskih prava. Rijeka je u posljednjih

2.800 krotina

Staklo razbijeno u 2.800 krotina uronjenih u lice petokrake preduhitruje očekivani vandalizam u kojem petokraka potencijalno stradava, istodobno ukazujući na objekt koji trpi i mogućnost spomenika da se sam brani od opasnosti uništenja ili zaborava. Umjetnikovima riječima, 2.800 krotina stakla može podsjećati i na 2.800 poginulih boraca u bitki za Rijeku, premda je primarna simbolika spomenika izražena upravo kroz paradoksalno odbaceno, ali još uvijek opasno anti-fašističko, revolucionarno nasljeđe«, stoji u opisu ove umjetničke intervencije na mrežnim stranicama Rijeke 2020.

Povijest nebodera

I sama lokacija »riječka« petokrake ima zanimljivu povijest. Taj prvi neboder u Rijeci ili Visoka kuća Albori, građen je od 1939. do 1942. godine, stambeno-poslovni objekt daje sagraditi Marco de Albori, povratnik iz Amerike čiji je otac bio knjigovodja Al Caponeu, zbog čega se pretpostavlja i prepričava da je gradnja financirana Caponeovim novcem. Graditelj je računao da će mu investicija u stambeno-poslovni toranj donijeti dobru zaradu. Posao je povjeren tršćanskom arhitektu Umberto Nordiju, istom onom koji je izgradio tršćansko sveučilište. Nordio je načinio modernističko zdanje, slijedeći obrise tadašnje državne umjetnosti. Prvih šest katova bilo je namijenjeno tvrtkama i ustanovama, a gornjih osam stanarima duboka džepa. De Albori nikad nije vratio uloženo jer mu je u ratnom vrtlogu valjalo spašavati glavu. Zanimljiva je sama lokacija na kojoj je sagrađen neboder jer je to lokacija nekropole, to jest groblja za vrijeme antičkoga rimskog naselja. Riječki neboder upisan je na Listu zaštićenih kulturnih dobara u Registru kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro Republike Hrvatske.

180

14. siječnja 2020.

Ante Gugo – šovinistička objava na Facebooku koja je potaknula komentare ispod objave s prijetnjama *Spomeniku* čim se on postavi (društvo EPK Rijeka 2020 prijavilo je prijetnje policiji).

January 14, 2020,

Ante Gugo – facebook. A chauvinistic post that provoked threats to *The Monument* as soon as it was erected in the comments under the post (the Rijeka 2020 ECOC Society reported the threats to the police).

N1, Dnevnik, 15. 1. 2020.

15. siječnja 2020.

Predstavnik *Bloka za Hrvatsku* Zlatko Hasanbegović otvara tu temu u Saboru i postavlja pitanje o petokrakoj zvijezdi na riječkom neboderu ministrici kulture RH Nini Obuljen Koržinek, koja odgovara braneći umjetničku autonomiju.

N1, Dnevnik, 15. 1. 2020.

January 15, 2020,

in the Croatian Parliament the representative of the *Bloc for Croatia*, Zlatko Hasanbegović, asks questions about the five-pointed star on the Rijeka skyscraper addressed to the Minister of Culture of the Republic of Croatia, Nina Obuljen Koržinek, who defended artistic autonomy.

181

Nemanja Cvijanović,
Spomenik crvenoj Rijeci
– *Samoobrambeni*
spomenik, prijedlog
projekta, kolaž, 2020.,
Rijeka.

Nemanja Cvijanović *The*
Monument to Red Rijeka
– *The Self-Defensive*
Monument, project
proposal, collage, 2020.,
Rijeka.

1. veljače 2020.

Otvaranje EPK, pjesmom *Bella Ciao* kao jasnom antifašističkom porukom festivala.

February 1, 2020,

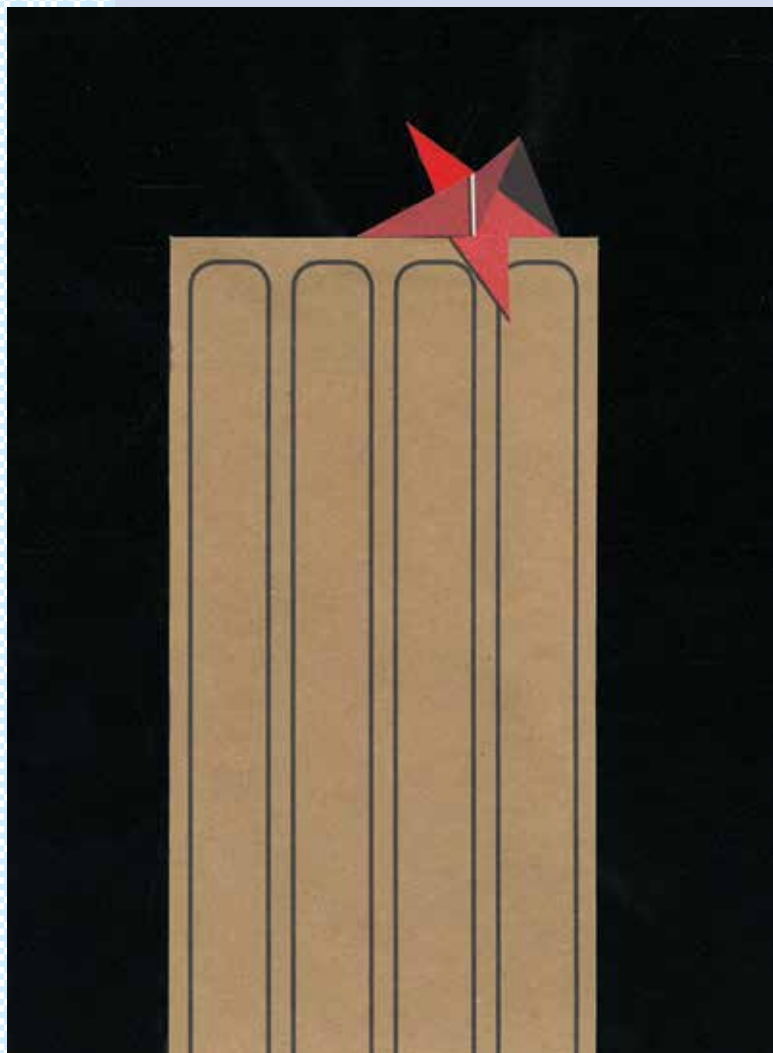
opening of the ECoC with *Bella Ciao* song as clear anti-fascist statement of the festival.

1. travnja 2020.

MMSU šalje obavijest o ukidanju programa zbog nove situacije u vezi s bolesti COVID-19.

April 1, 2020,

MMSU sends a program cancellation notice due to the new COVID-19 situation.

Nemanja Cvijanović,
Spomenik crvenoj Rijeci
– *Samoobrambeni*
spomenik, prijedlog
projekta, kolaž, 2020.,
Rijeka.

Nemanja Cvijanović *The*
Monument to Red Rijeka
– *The Self-Defensive*
Monument, project
proposal, collage, 2020.,
Rijeka.

9. lipnja 2020.

Miroslav Škoro⁷ na svojim Facebook stranicama objavljuje prikaz projekta *Spomenika iz knjige Rijeka – Luka različitosti* kako bi napao Ninu Obuljen Koržinek.

June 9, 2020,

Miroslav Škoro⁷ uses the rendering of the Monument project from the book *The Port of Diversity* on facebook to attack Nina Obuljen Koržinek.

⁷ Miroslav Škoro hrvatski je glazbenik, televizijski voditelj i političar. Osnivač je i prvi predsjednik konzervativne stranke Domovinski pokret, koju je utemeljio u veljači 2020.

⁸ *Spomenik crvenoj Rijeci* postavljen je 20. rujna, na dan kad je 1943., nakon kapitulacije Italije (8. rujna 1943.) Narodnooslobodilački odbor ZAVNOH-a (Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske) donio odluku o sjedinjenju Rijeke, kao i Istre, Zadra i drugih područja pod talijanskom okupacijom u Drugom svjetskom ratu s maticom zemljom Hrvatskom, što je potom potvrđeno na skupštini ZAVNOH-a u Plaškom.

⁷ Miroslav Škoro is a Croatian musician, television host and politician. He is the founder and first president of the conservative Homeland Movement party, which he established in February 2020.

⁸ *The Monument to Red Rijeka* was installed on September 20, the day when in 1943, following the capitulation of Italy (8 September 1943), the Executive Committee of ZAVNOH (National Anti-Fascist Council of the People's liberation of Croatia) made the decision to reintegrate Rijeka, as well as Istria, Zadar and other parts occupied by Italy in World War II, into the Croatian motherland, which was later confirmed at the ZAVNOH assembly in Plaški.

20. rujna 2020.

Instalacija je postavljena. Tim povodom medijima je poslana objava EPK Rijeka 2020.

September 20, 2020,⁸

the installation is set up, the announcement of the Rijeka 2020 European Capital of Culture is sent to the media on the occasion.

SPOMENIK CRVENOJ RIJEČI Umjetnik postavio kontroverznu povijesno-društvenu instalaciju na vrhu Riječkog nebodera

Nakrivljena zvijezda petokraka osvanula iznad riječkog Korza

Samoobrambena skulptura na Riječkom u znak spomena na partizansku poginule tijekom bitke za oslobođenje grada - Nemanja Cvijanović, Slavko Tolj i Vojko Obernel

Skulptura u obliku velike odbačene zvijezde petokrake s 2.800 krotina crvenog stakla podsjeća na isti toliki broj partizanskih boraca poginulih u bitci za Rijeku. Premda je inače uobičajeno da novinari dobivaju informacije iz EPK-a o događajima nekoliko dana ranije, ovoga puta to se nije dogodilo, jučer je stiglo tek šturo priopćenje da je postavljen spomenik na Riječkom neboderu

Kim CUCULIĆ, Ervin PAVLEKović, Snimio Sergej DRECHSLER

RIJEKA » Gotovo u tajnosti jučer sjatru na vrh Riječkog nebodera u središtu grada postavljena je duga najvišavana umjetnička instalacija riječkog umjetnika Nemanje Cvijanovića pod naslovom »Spomenik crvenoj Rijeci – samoobrambeni spomenik«, koja rememoriše crvenu zvijezdu koja je na isto mjesto bila postavljena 1945. godine. Ova umjetnička instalacija, realizirana u sklopu programa Rijeke - Europejske prijestolnice kulture, trebala je biti postavljena još 3. svibnja na Dan oslobođenja Rijeke, ali ju je zastavio COVID-19. Do sada je već izazvala velik interes medija i brojne reakcije javnosti, pojedinaца na društvenim mrežama, ali i političara.

Sada je nekima sporna

zvijezda postavljena 20. rujna, na dan kada je 1945. godine, poslije kapitulacije Italije (8. rujna 1945.) izvršio odbor ZAVNOH-a donio odluku, koja je kasnije potvrđena na zasjedanju ZAVNOH-a u Plaskom, o priključenju Rijeke matičnoj Hrvatskoj, kao i bitke. Zbog te ostalih kazivanja koje je u Drugom svjetskom ratu okupirala Italija. »Spomenik crvenoj Rijeci« je skulptura u obliku velike odbačene i zaboravljene partizanske zvijezde petokrake u koju je uvršteno 2.800 krotina stakla koje podsjećaju na 2.800 poginulih boraca u bitci za Rijeku. Instalacija je sastavni dio programa »Izvrnuti džep - umjetničke intervencije u javnom prostoru« u organizaciji Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, u sklopu programskog pravca »Doba moći« EPK-a koji tematizira i istražuje povijesne mišljenje i aktualne manifestacije moći.

Premda je inače uobičajeno da novinari dobivaju informacije iz EPK-a o događajima nekoliko dana ranije, ili se gotovo svakodnevno sačinjavaju konferencije za novinare »o sadržaj cvijetca oko škole i stavljanju klopica po parkovima«, ovoga puta to se nije dogodilo.

»Opasni antifašizam« Jučer, 20. rujna, oko 11 sati ujutro na e-mail naše redakcije stiglo je tek šturo priopćenje za medije da je u

»Krotine crvenog stakla simbolički predubitruju vandalizam u kojem petokraka može potencijalno stradati i ukazuju na mogućnost da spomenik sam sebe obrani od uništenja i zaborava«

Nemanja Cvijanović

Rijeci postavljena spomenuta umjetnička instalacija Nemanje Cvijanovića. Dlake, događaj za razliku od ostalih nije unaprijed najavljen medijima niti su poznati da ga kopiraju i određeno vrijeme. Nakon pisanog priopćenja novinari su se ipak sjatili na vrh Riječkog nebodera kako bi tek naknadno dobili informacije od tamo prisutnih, riječkoga gradonačelnika Vojka Obernela i umjetnika Nemanje Cvijanovića, a pridružio im se i ravnatelj Muzeja moderne i suvremene umjetnosti Slavko Tolj.

Kako u priopćenju tumači Nemanja Cvijanović, »ova nakrivljena i okrnjena zvijezda u svojoj primarnoj simbolici komunicira paradoksalno odbačeno, ali još uvijek »opasno« avifašističkog, ali i revolucionarnog nasljeđa, kao simbol međunarodnog radničkog pokreta i borbe za pravdu i društvo«. Dalje se navodi u priopćenju za medije: »Umjetnik je svoj rad težio izvještavanju trenda selektivnog, ali i sustavnog prepuštenja povijesnih spomenika zaboravu i destrukciji. Krotine crvenog stakla simbolički predubitruju vandalizam u kojem petokraka može potencijalno stradati i ukazuju na mogućnost da spomenik sam sebe obrani od uništenja i zaborava.«

DOBA MOĆI Instalacija je sastavni dio programa »Izvrnuti džep - umjetničke intervencije u javnom prostoru« u organizaciji Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, u sklopu programskog pravca »Doba moći« EPK-a koji tematizira i istražuje povijesne mišljenje i aktualne manifestacije moći

Umetnik postavljajem ove intervencije otvara pitanje može li nakrivljeni i okrnjeni simbol ostati dio identiteta grada, pri čemu nakrivljenost zvijezde tematizira i simbolična postojba antifašizma u suvremenom doba. Konkretno, može li dijelom identiteta ostati zvijezda koja je dio naslog kulturnog nasljeđa, neovisno o stavu koji uz njega vezemo? Može li samu sebe braniti od podjednako revizionističkog programa i prikazati mu?

Borba za civilizaciju Talijanski kustos i kritičar Giacinto Di Pietrantonio, koji je prošle godine pozvao

Veterani: Sjetimo se Vukovara i Škabrnje

Ratni veterani Domovinskog rata, majke i supruge i članovi obitelji poginulih branitelja te predsjednik Bratstva jučer su se u 18 sati, skupi na Mostu hrvatskih branitelja na Deltu kako bi krenuli u misu prosvjed do Korza, odnosno do Riječkog nebodera. Posud za spomenik okupirane bila je »Zvijezda Nemanja Cvijanovića postavljena na vrhu Riječkog nebodera u sklopu programa EPK Rijeke 2020. Opatjevanje za protivničko nam je predsjednik LHBDOR P22-a i kustos Marivo. Organizirani smo izabrali okupljanje ovog tipa u gradu Rijeku, zvijezda petokraka izmislila nam je u Republici Hrvatskoj od 45. listopada. Ne zaboravi se jako puno što se dogodilo. Dovoljno se sjetiti Domovinskog rata i Vukovara, Škabrnje, ubijenih ljudi, zapaljenih crkvi, sela i gradova. Ta zvijezda sad se opet gura i preframa. Nečuvani je podignuta katredna prijava protiv Esmine Vidrić. Dakle, prilično je ne odgovarajuće u radu EPK 2020. Ako je Riječka prijestolnica kulture, mislim da se na to trebalo staviti simboličniji program i obratiti da je prošle godine zakonom zabranjena upotreba simbola postavljenih u totalitarnim režimima.

S. URBAN

srbi ugovori, paktnosti i konvencije, koje su razne tadašnje velikosrpske vlade, izdajnici hrvatskog naroda sklopili s Italijom, a kojima su hrvatski krajevi predani Italiji. Također, ovdje je odlukom talijanske nacionalnoj manjine, koja obitava u ovim krajevima, zajamčena autonomija. Suvremeni antifašizam, koji uključuje demokratske slobode i borbu za ljudska prava kao civilizacijski doseg društva, svoju sadržajnost temelji na povijesnom antifašizmu. Utoliko je bitna simbolika datuma postavljanja ove umjetničke intervencije u Rijeci i prisjećanje na povijesnu činjenicu priključenja Rijeke Hrvatskoj u novomiru povijesnom razdoblju obilježjenom antifašističkom borbom - zaključuje se u priopćenju.

Kolektivna memorija

U popratnoj biografiji umjetnika navodi se da je Nemanja Cvijanović diplomirao slikarstvo na Akademiji ličkih umjetnosti u Veneciji, a poslijediplomski studij projektiranja i produkcije vizualnih umjetnosti na Fakultetu za dizajn i umjetnost Arhitektonskog sveučilišta, također u Veneciji. U svojim se radovima bavi propitivanjem društveno-političkih tema, uspostavljanje veze s događajima iz nedavne prošlosti, fasciniran fenomenom kolektivne memorije.

Posjedimo, na pitanje Gorana Gradskog vjeća Hrvoga Burića o tome kralja je cijena konstrukcije zvijezde na Riječkom neboderu, u odgovoru iz siječnja ove godine gradonačelnik Vojko Obernel odgovara da prema informacijama Muzeja moderne

Veterani Domovinskog rata s obiteljima poginulih branitelja provjedovali su protiv postavljanja petokrake

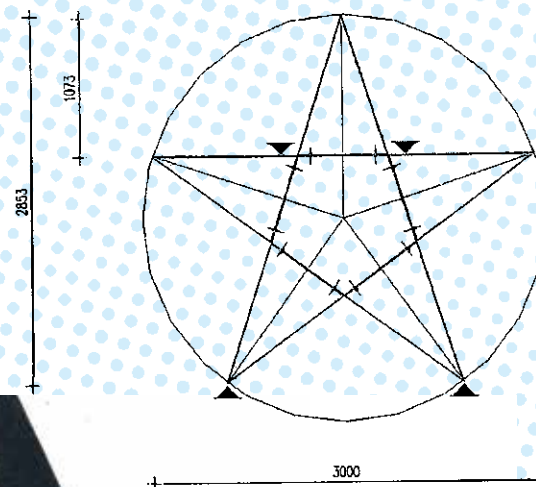
TIMELINE

0 1 2 3 4

Kanal R, 20. 9. 2021.

184

Ministrica kulture o
umjetničkoj instalaciji
na Riječkom neboderu

OBULJEN KORŽINEK:

Zvijezda je postavljena mimo zakona

Za postavljanje instalacije nije ishodeno odobrenje Konzervatorskog odjela u Rijeci, niti su ispunjeni uvjeti koji uključuju ishođenje suglasnosti vlasnika i stanara i izradu elaborata o statičkom osiguranju, ističe ministrica

Nemanja Cvijanović, *Spomenik crvenoj Rijeci – Samoobrambeni spomenik*, prijedlog projekta, crtež, 2019., Rijeka.

Nemanja Cvijanović *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*, project proposal, drawing, 2019, Rijeka.

Novi list, 22. 9. 2020. str./p. 1

20. rujna 2020.⁸

Prosvjedi u organizaciji udruge veterana i dijela navijačke skupine Armada, sa šovinističkim i fašističkim skandiranjem i prijetnjama smrću („Nemanja Srbije, čakija ti ne gine!”)⁹

⁸ Prijeteći slogan iz žargona nogometnih navijača.

⁹ A slogan with a threat derived from football fan chants: “Nemanja Serb, you won't avoid a knife!”

September 20, 2020,

protests organized by the association of veterans and part of the Armada football fan group with chauvinistic, fascist chanting and death threats (“Nemanja Srbije, čakija ti ne gine!”⁹)

HRT, 1. program, Dnevnik/TV News, 21. 9. 2020.

IZ PRIOPĆENJA MINISTARSTVA HRVATSKIH BRANITELJA

"Isticanje zvijezde petokrake neprihvatljivo nam je zbog svih naših žrtava, posebno kada znamo kako se tim činom otvaraju rane obiteljima čiji su najmiliji poginuli pod tim simbolom. Budući da je u tom performansu sudjelovao i gradonačelnik Grada Rijeke, smatramo kako je riječ o političkoj provokaciji koja je uznemirila ne samo hrvatske branitelje i stradalnike Domovinskog rata nego i brojne građane te kako se takvim činom potiču ideološke podjele u društvu."

21. rujna 2020.

Većina lokalnih medija emitira fašističko divljanje i prijetnje smrću pod krinkom mirnih prosvjeda građana zbog umjetničkog djela koje potiče društvene podjele.

September 21, 2020,

most of the local media portray fascist rampage and death threats as a peaceful protest by citizens over an artwork that provokes social division.

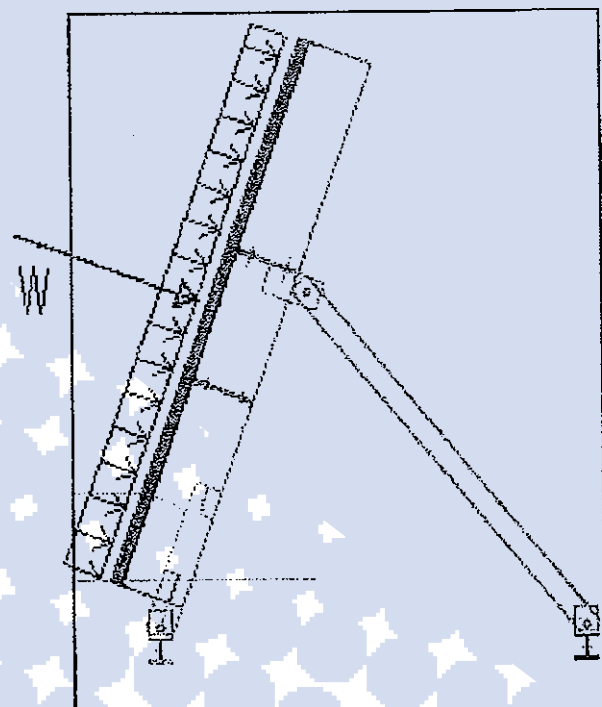

OSTANIMO ODGOVORNI HRT

IZ PRIOPĆENJA UREDA GRADA RIJEKE

Razlog zbog kojeg ministrica Obuljen Koržinek bez provjere s Gradom ili muzejem izjavljuje da je instalacija postavljena bez suglasnosti, bez statičkog elaborata i sl. možda je doista, s obzirom na sve navedeno, najbolje potražiti u političkoj domeni. No, to je onda ujedno i opasan otklon od dosadašnjeg ministričinog razumijevanja umjetnosti.

HRT, 1. program, Dnevnik/TV News, 21. 9. 2020.

21. rujna 2020.

Udruga dragovoljaca Vinkovci Slavija izvodi performance koji odražava njihov stav prema petokrakoj zvijezdi. Spalili su je.

September 21, 2020,

The Vinkovci Slavija Volunteer Association staged a performance that reflects their attitude towards the five-pointed star. They burned it.

Kamenjar, 23. 9. 2020.

100

TIMELINE

Polemike oko crvene zvijezde u Rijeci ne stišavaju se, a u Vinkovcima su jednu odlučili zapaliti

Petokraka kao umjetnost ili simbol totalitarizma?

DAN ZA DANOM Instalaciju "Spomenik crvenoj Rijeci" umjetnik Nemanja Cvijanović postavio je 20. rujna, a UHBDDR Slavija Vinkovci jučer je objavila da su oni spaljivanjem zvijezde reagirali 21. rujna

Mateja Šobak

Nije 1945., ali riječka petokraka uzbudila je strasti kao da jest. Prije četiri dana na vrh nebodera "grada koji teče" umjetnik Nemanja Cvijanović postavio je instalaciju sastavljenu od 2800 krhotina stakla "koje podsjećaju na 2800 poginulih boraca u bitci za Rijeku". Nalazila se na tom neboderu crvena zvijezda i već spomenute '45., a upravo 20. rujna ova trenutna je osvanula jer, kako su poručili organizatori programa Rijeke 2020. – Europska prijestolnica kulture, na taj je dan 1943. izvršni odbor ZAVNOH-a donio odluku o priključenju Rijeke matici zemlji Hrvatskoj.

Ministri protiv

Da petokraka nema što raditi u Rijeci, odmah je ustvrdio ministar mora, prometa i infrastrukture Oleg Butković, koji je kazao kako "ovakve kvaziumjetničke anakronizme, usprkos umjetničkim slobodama" ne podržava, dok je ministrica kulture i medija Nina Obuljen Koržinek rekla da je instalacija "Spomenik crvenoj Rijeci" izvedena "mimo zakonom propisane procedure". Zaključila je ministrica i da je riječ o "primarno političkoj akciji kojoj je cilj poticati ideološke sukobe". Je li, sam umjetnik Nemanja Cvijanović, koji je član Nove lje-

vice, nije kazao, ali shvatili su tako oni koji su, po postavljanju petokrake, na riječkim ulicama prosvjedovali, a čini se, i u udruzi hrvatskih branitelja dragovoljaca Slavija Vinkovci, iz koje su jučer objavili da su dan nakon postavljanja zvijezde u Rijeci, oni u Vinkovcima jednu spalili.

– Za nas je petokraka simbol zla i okupacije Hrvatske, simbol ubojica Hrvata. Potaknuti agresivnim veličanjem petokrake, imali smo potrebu pokazati što mi mislimo o petokraki. Uz saznanje da je Vijeće EU donijelo deklaraciju o zabrani veličanja totalitarnih režima među koje spada i komunizam, imamo potrebu složiti se s Vijećem te smo odlučili da ćemo pred spomenikom žrtava partizanskog metka i noža, zapaliti zločinačku petokraku – napisao je u priopćenju predsjednik UHBDDR-a Slavija Vinkovci Nikola Marković Žuti. Kazali su vinkovački branitelji, okupljeni oko netom zapaljene bijele zastave s crvenom zvijezdom, kako

Očito da su neki svojim reakcijama pokazali pravo lice, rekao je gradonačelnik Rijeke

Petokraka je sindikalni simbol, istaknuo je predsjednik SABA-e Franjo Habulin

su svjesni da su takvim razmišljanjem za neke glupavi, no to je njihov izbor.

– Jako nas žalosti što su neki domoljubni simboli zabranjeni, dok petokraka i kokarda nisu – kazali su. U obranu petokrake jučer je stala, pak, saborska zastupnica Radničke fronte Katarina Peović.

Koristili je radnici

– Nisu li "najveće zlo" u Hrvatskoj socijalna nepravda i nejednakost, siromaštvo, iseljavanje, nesigurni uvjeti rada, Vlada koja misli još rezati radnička prava i još više pogodovati onom tankom sloju bogatih? Ne, filoustašama je najveći problem zvijezda – kazala je Peović, a na polemike oko petokrake osvrnuo se i riječki gradonačelnik, SDP-ovac Vojko Obersnel.

– Je li instalacija provokacija ili nije, svatko može razmišljati u sebi, kako što može razmišljati o bilo kojem umjetničkom djelu, ali očito da su neki svojim reakcijama pokazali pravo lice – kazao je Obersnel. Za komentar pitali smo i Franju Habulina, predsjednika Saveza antifašističkih boraca i antifašista RH (SABA).

– Zvijezda petokraka nije zabranjena. Nije to napravilo ni Vijeće EU jer ona nije simbol komunizma ni bilo kakvog drugog režima. Ona je sindikalni simbol, simbol radnika koji su koristili oslobodilački pokreti u Drugom svjetskom ratu protiv fašizma i nacizma – rekao je Habulin, dodajući da petokraka smeta onima čiji su očevi i djedovi bili u ustaškoj vojsci, a oni su preuzeli ideju predaka, iako ni ne znaju zašto. ●

20. rujna – 15. listopada 2020.

Pojava grafita s prijetnjama smrću umjetniku u centru Rijeke, s potpisom navijačke skupine Armada.

September 20 – October 15, 2020,

appearance of graffiti with death threats in the center of Rijeka with the signature of the football fan group Armada.

Večernji list, 24. 9. 2020. str./p. 5

Novosti, 23. 10. 2020.

189

ČETNO TIRA

190

Zvijezde venecijanske Mostre i Riječkog nebodera

Rijeka, otvoreni grad

A Rijeka? Ona i dalje ostaje onaj otvoreni roselinijevski grad. S izmanipuliranom Armadom i bez nje. Magnani? Rossellini? Tennessee Williams?

RIJEKA» Ima neke proklete simbolike da je, samo nekoliko dana nakon što se autor ovog teksta vratio s venecijanske Mostre kao neke vrste rituala kolektivnog pročišćenja (termoskeneri, dezinficijensi, maske od jutra do sutra, sapuni), jedna crvena zvijezda postavljena na Riječkom neboderu proizvela takvu euforiju. Na toj istoj Mostri u sklopu nikad boljeg paralelnog programa »Tjedan kritike« prikazan je doks »The Rossellini« u režiji Alessandra Rossellinija, unuka slavnog Roberta, čiji je djed snimio jedan od najvažnijih antifašističkih filmova svih vremena - »Rim, otvoreni grad«. Iako je najveća zvijezda Alessandra komada velika Ingrid Bergman, koja je Robertu podarila blizanke Ingrid i Isabellu te sina Robertina.

Rim, otvoreni grad

U Rossellinijevu filmu »Rim, otvoreni grad« kao definitivnom vrhuncu talijanskog neorealizma, snimljenom u krajnje teškim vremenima na kraju Drugog svjetskog rata, koji odbija bilo kakav kompromis s konvencionalnom idejom heroizma, ekstraordinarna Anna Magnani podarila nam je jednu od najemotivnijih i najdirljivijih završnica u povijesti filma. Iako Rossellini uvodi prevažnu figuru svećenika koji se pridružuje talijanskim partizanima. Snimio je Rossellini i neke druge filmove koji denunciraju ratne užase, poput »Paise«, koja podastire oslobođenje

Potresna scena iz filma »Rim, otvoreni grad«

Italije u šest »neutralnih« epizoda, koje će kulminirati u razornoj sekvenci ambijentiranoj u dolini rijeke Po.

Iako je naša zvijezda postavljena na Riječkom neboderu, poznatija kao »Spomenik crvenoj Rijeci«, iza koje stoji Nemanja Cvijanović, sa svim njenim krhotinama, vezana za oslobođenje Rijeke od fašizma. Rossellini bi njome bio naprosto oduševljen. Pritom nas ne zanimaju sve one mračnjačke individue koje »preferiraju crnu boju« i manipuliraju dijelom Armade (dodatna simbolika svodi se na izvrsnu site-specific predstavu »Danas je jučer od sutra« izvedenu u Lipi koji dan kasnije).

Reakcija ministrice

Najveći problem je u našoj ministrici kulture i medija Nini

Obuljen Koržinek, koja itekako dobro zna što Cvijanovićeve zvijezde predstavlja. Ali se ne želi zamjeriti crnim zastavama s Delte, pa otkriva da je ta ista zvijezda postavljena »mimo zakonito propisane procedure«. Mimo zakonite procedure? Te onim odbojnim i šturim administrativnim vokabularom navodi da za njeno postavljanje nije »ishodeno odobrenje Konzervatorskog odjela«. Je li ta zvijezda možda postavljena na krovu katedrale sv. Vida ili na Guvernerovoj palači (ovo potonje itekako bi imalo smisla s obzirom na njenu D'Annunzijevu prošlost). Je li postavljena u

ministrčinom »Grodu«, možda na glavi Orlanda, što bi se vjerujemo jako svidjelo našem voljenom Slavenu Tolju. Nakon takve nemušte reakcije dode nam da ministricu

konzerviramo na Korzu kao simbol hrvatske pameti.

No ta ista ministrica vidi problem u jednoj crvenoj zvijezdi na krovu Riječkog nebodera, ali je par dana kasnije s hvalospjevima popratila pompoznu obljetnicu HRT-ovih Viješti iz kulture u sklopu emisije »Sunčana strana Prisavlja«, crveni tepih uračunat, u kojima je ta ista kultura svedena na ponižavajućih nekoliko minuta.

Ako je to hrvatska dajdestirana kultura, onda bolje i ne zaslužuje. A Rijeka? Ona i dalje ostaje onaj otvoreni roselinijevski grad. S izmanipuliranom Armadom i bez nje. Magnani? Rossellini? Tennessee Williams? Apelliramo na reprizu iznimne HKD-ove predstave »Notti romane« / »Rimske noći« u režiji Edvina Liverića. Fašistima za inat.

Dragan RUBEŠA

24. rujna 2020.

Reakcije protiv zvijezde na nogometnoj utakmici Europske lige UEFA-e Rijeka – Kolos Kovalivka, u organizaciji dijela navijača, pripadnika Armade.

September 24, 2020,

anti-star reactions during the UEFA Europa League football match Rijeka : Kolos Kovalivka, organized by some Armada football fans.

Novi list, 26. 9. 2020., str./p. 37

23. rujna 2020.

Prozori poliklinike u vlasništvu zamjenika gradonačelnika Rijeke Nikole Ivaniša razbijeni su, a na fasadi su napisane uvredljive poruke.

September 23, 2020,

the windows of the polyclinic owned by Rijeka Deputy Mayor Nikola Ivaniš were broken and insulting messages were written on the facade.

191

»**PREDSTAVA**« Prosvjed A-HSP-a ispred Riječkog nebodera

Dražen Keleminec zapalio petokraku

Keleminec je pozvao državno odvjetništvo da pokrene postupak protiv riječkoga gradonačelnika Vojka Obersnela i umjetnika Nemanje Cvijanovića zbog poticanja na mržnju i uzmenirivanja javnosti

Damir CUPAĆ
Snimio Marko GRACIN

RIJEKA» Predsjednik Autohtone - Hrvatske stranka prava Dražen Keleminec u pratnji desetak kolega iz Zagreba zapalio je papirnatu crvenu zvijezdu petokraku na Jadranskom trgu ispred Riječkoga nebodera kako bi prosvjedovali protiv postavljanja umjetničke instalacije Nemanje Cvijanovića. Keleminec je pozvao državno odvjetništvo da pokrene postupak protiv riječkoga gradonačelnika Vojka Obersnela i umjetnika Nemanje Cvijanovića zbog poticanja na mržnju i uzmenirivanja javnosti.

Bijelo polje

»Predstava A-HSP«, kako su ovaj događaj nazivali zagrebački pravaši koji su nosili veliku zastavu HOS-a i dvije manje hrvatske zastave sa šahovnicom s prvim bijelim poljem, počela je hrvatskom himnom, onda je uslijedila minuta šutnje za sve koji su stradali zbog crvene zvijezde. Nakon govora prosvjednici su se uputili ispred Trpimorve 2 kako bi ušli srušiti zvijezdu s Riječkoga nebodera. Našli su na zatvorena vrata, sačekali desetak minuta i onda su se razišli. Cijeli događaj nadgledao je velik broj pripadnika policije.

Protivnici Hrvata i hrvatske države postavili su crvenu petokraku zvijezdu. Prozivam hrvatsku policiju, državno odvjetništvo i obavještajne službe zašto dozvoljavaju da srpska obavještajna služba i Beograd preko Obersnela i nekog

Prosvjed A-HSP-a ispred Riječkoga nebodera

Poljubili vrata Riječkoga nebodera

Nemanje provociraju Hrvate. Lažu da su 1945. godine oslobodili Hrvatsku, oni su je okupirali i krenuli ubijati tisuće i tisuće Hrvata. Nisu na tome

stali, ubijali su Jugoslavi, a ubijali su i na početku Domovinskog rata. I to sve pod sotonjskom crvenom zvijezdom petokrakom. Nitko ne pokreće

postupak protiv onih koji postavljaju zvijezdu, ali pokreću postupke protiv onih koji su se borili za Hrvatsku. Moramo se boriti protiv ove sotonističke zvijezde zla, poručio je Keleminec.

Vratit će se

On je pozvao sve građane da ne glasaju za Obersnela i za one koji pate za Jugoslavijom i Jugoslavenskom himnom.

- Vojko Obersnel je komunistički smrad koji obnavlja brod Josipa Broza Tita. Ako državne institucije ne žele skinuti zvijezdu, skinut ćemo je mi, poručio je Keleminec, a budući da su vrata Riječkoga nebodera bila zatvorena, kazao je da će opet doći u Rijeku.

26. rujna 2020.

Predsjednik marginalne stranke s ekstremne desnice Dražen Keleminec organizira prosvjed protiv instalacije, koji doživljava debakl. Istoga dana organizator podnosi kaznenu prijavu protiv umjetnika i gradonačelnika, optužujući ih za širenje vjerske, rasne, nacionalne i etničke mržnje s ciljem omalovažavanja Republike Hrvatske.

September 26, 2020,

the president of the minor far right-wing nationalist party Dražen Keleminec, organized a protest against the installation, which experienced a debacle. On the same day, the organizer filed a criminal complaint against the artist and Mayor, accusing them of spreading religious, racial, national and ethnic hatred with the aim of belittling the Croatian Republic.

Novi list, 27. 9. 2020. str./p. 6

KRONOLOGIJA

5. listopada 2020.

Talijanska radiotelevizija RAI kritički se osvrće na instalaciju u gledanoj emisiji Tg2, povezujući značenje i datum postavljanja instalacije s povijesnim egzodusom talijanskog naroda iz Rijeke i Istre u poratnom razdoblju. Osim toga, osuđuje postavljanje spomenika u obliku zvijezde petokrake kao simbola totalitarnog režima, citirajući *Rezoluciju o važnosti europskog sjećanja za budućnost Europe*.

October 5, 2020,

The Italian radio television company RAI, critically commented on the installation, on the prime time program Tg2, connecting the meaning and date of its installation with the historical exodus of the Italian people of Rijeka and Istria in the post-war period. The program also condemned the placement of the monument in the form of a five-pointed red star as a symbol of totalitarianism, quoting *The Resolution on the importance of European remembrance for the future of Europe*.

6. listopada 2020.

Deinstaliranje *Spomenika crvenoj Rijeci – Samoobrambenog spomenika*.

October 6, 2020,

dis-installation of *The Monument to Red Rijeka – The Self-Defensive Monument*.

Novi list, 7. 10. 2020. str./p. 1

10. listopada 2020.

U nacionalističkom i antikomunističkom govoru na komemoraciji u Basovizzi / Bazovici (Italija) gradonačelnik Trsta Roberto Dipiazza uspoređuje boju zvijezde petokrake na neboderu u Rijeci („...nekoć Fiume...“) s bojom krvi talijanske djece, omladine i starijih.

October 10, 2020,

In his nationalistic, anti-communist speech at the commemorative ceremony in Basovizza/Bazovica (Italy) the mayor of Trieste, Roberto Dipiazza, compared the color of the five-pointed star on the skyscraper in Rijeka (“...once Fiume...“) to the color of the blood of Italian children, young people and elderly people.

PUCNJAVA PRED VLADOM Premijer ne isključuje nove slučajeve radikalnog nasilja

Plenković: Moramo pronaći gnijezdo odakle je ovo krenulo

Uvjeren sam da će policija, Državno odvjetništvo i SOA ispitati koji su razlozi da mlad čovjek, rođen 1998. godine, dođe u poziciju da uopće odluči napraviti nešto ovakvo. Ovo je sigurno uvjetovano informacijama pod kojima je on bio, izvorima kojima se napajao, poručio je Andrej Plenković

Novi list, 15. 10. 2020. str./p. 2.

Novi list, 15. 10. 2020. str./p. 1

15. listopada 2020.

Neposredno nakon samoubilačkog napada ekstremnog desničara na Sabor, saborski zastupnik Branko Bačić izjavljuje na konferenciji za medije: „Ne slažem se s vama kad radikalizaciju u Hrvatskoj svodite samo na desni dio spektra. Za ovakvu situaciju možemo i trebamo promatrati i što radi krajnja ljevica. Ja nisam vidio da je ovako žestoko osuđeno postavljanje zvijezde petokrake u Rijeci.”

October 15, 2020,

immediately after the attack performed by the extreme right wing suicide terrorist on the Croatian parliament, Member of Parliament Branko Bačić stated at a press conference: “I don’t agree with you when you reduce discourse about radicalization in Croatia only to the far right. And let’s see what the far left is doing. I didn’t notice the placement of a five-pointed star on a skyscraper in Rijeka being so strongly condemned.”

anti
fašizam
kao
sumrak
čambeni
spomenik

anti
fascism
as the
self
defensive
monument

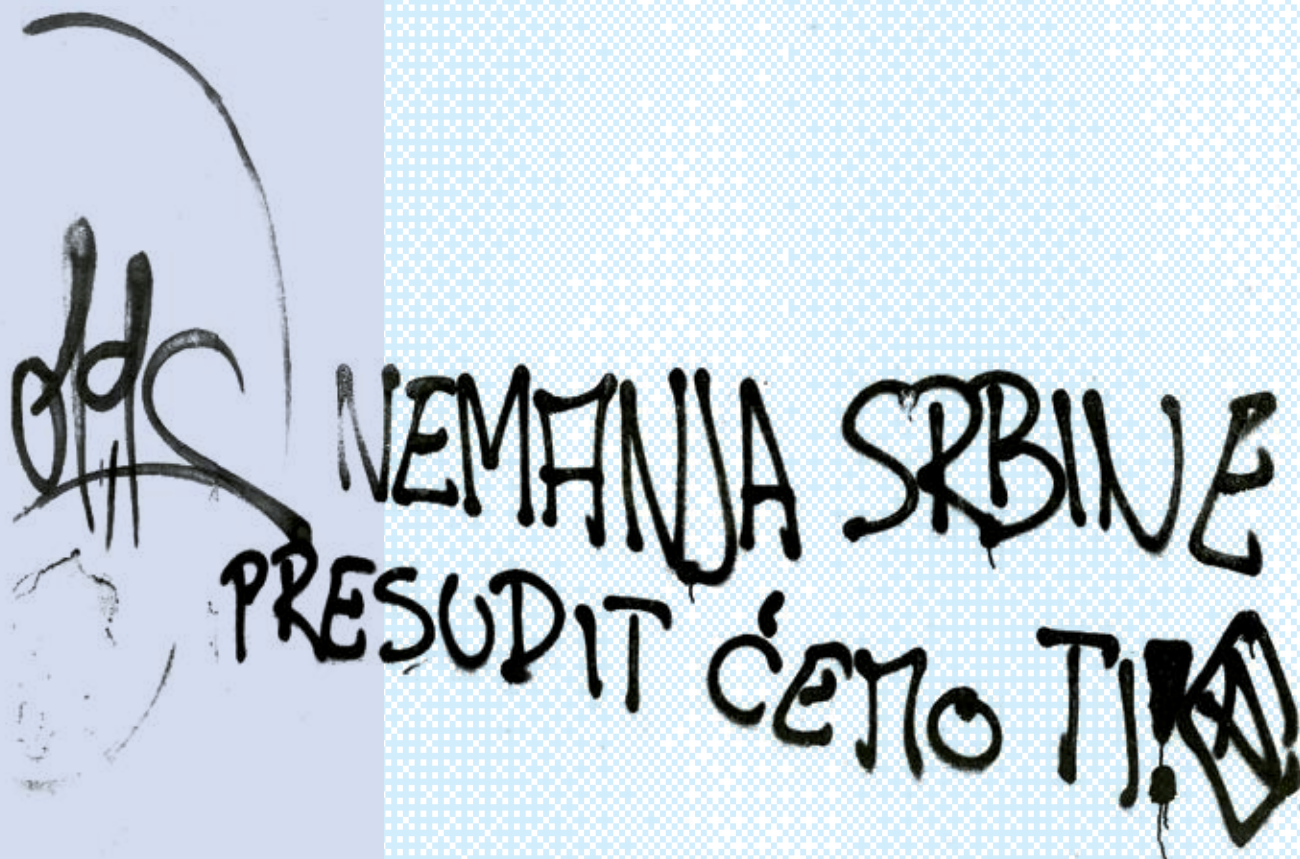
194

**8 DRUŠTVO
DRUŠTVO**

Novosti
Tjednik za racionalnu manjinu
#1088, petak, 23. listopada 2020.

Porast govora mržnja postao je politička
tema tek nakon napada na Markovu trgu

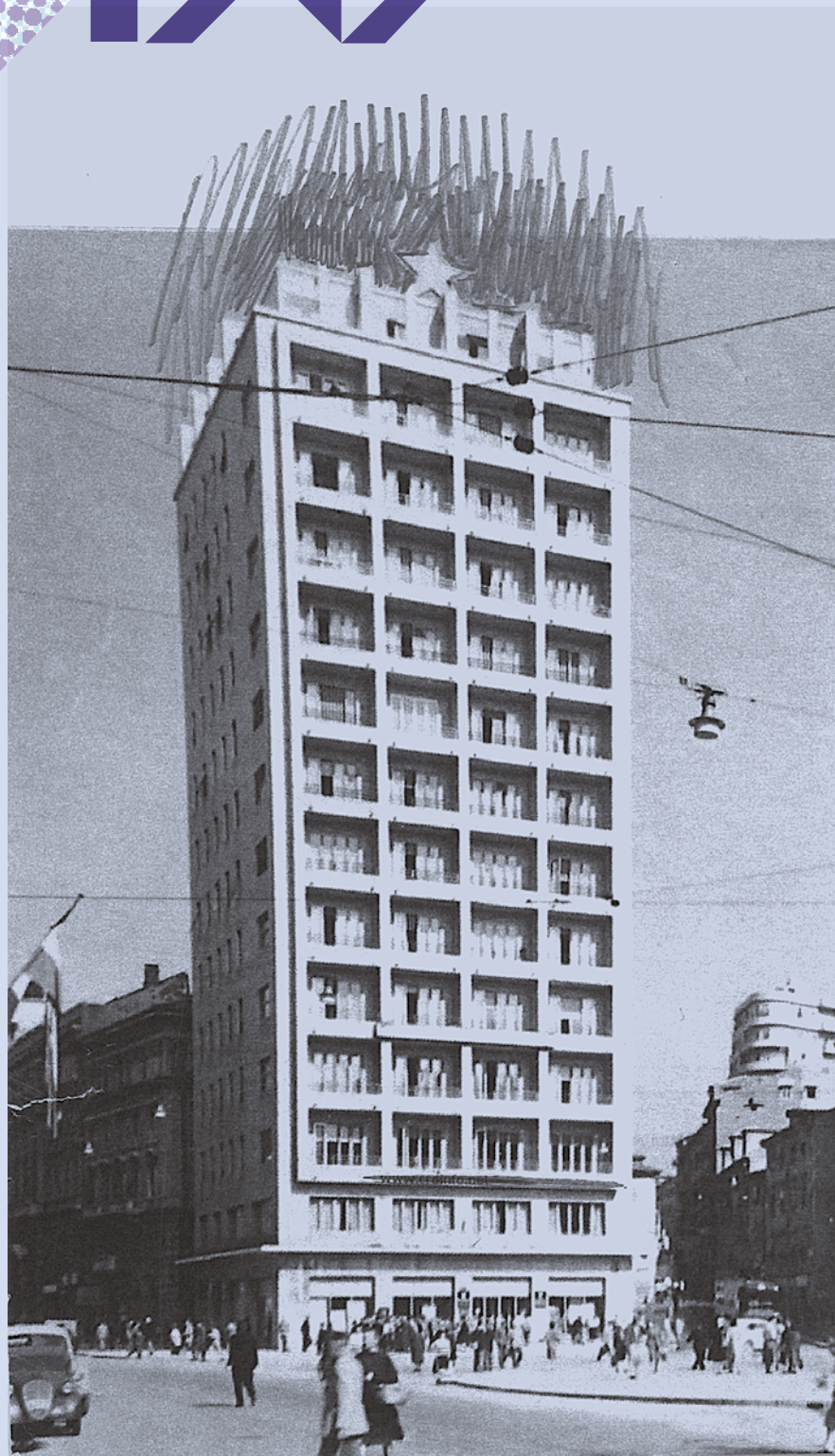
riše Dragan Grozdanić

Bumerang mržnje

Predstavnici manjinskih organizacija te lijevo i liberalno orijentirani znanstvenici, intelektualci i političari koji godinama primaju prijeteće poruke podržavaju premijerovu osudu govora mržnje i poziva na nasilje. No ističu da njegove riječi treba promatrati u kontekstu činjenice da je te pojave, koje su dolazile i iz njegove stranke, ranije prešutno odobravao

195

27. Prosinac 2021.

Općinsko državno odvjetništvo u Rijeci odbacilo je kaznenu prijavu koju je protiv umjetnika Nemanje Cvijanovića i bivšeg gradonačelnika Rijeke Vojka Obersnela podigla Autohtona – Hrvatska stranka prava, zbog javnog poticanja na nasilje i mržnju.

27. Decenber 2021

Rijeka Municipal State Attorney's Office rejected a criminal complaint filed against the artist Nemanja Cvijanović and former Rijeka Mayor Vojko Obersnel by the Autochthonous Croatian Party of Rights for public incitement to violence and hatred.

KRONOLOGIJA

**NEMANJA
CVIJANOVIĆ**

**MEVŽ LOGAR
VLADAN JEREMIĆ**

BIOGRAPHIES

MARIO ANIČIĆ

1%

IVANA BAGO

GAL KIRN

DRAGAN MARCOVINA

MICHAŁ KOZŁOWSKI

KATARINA PEVIĆ

SREĆKO PULIG

BIOGRAFIE

MACCONE

SIEFANO

197

Ivana Bago je nezavisna znanstvenica, spisateljica i kustosica iz Zagreba. Doktorirala je povijest umjetnosti i vizualnu kulturu na sveučilištu Duke, i suosnivačica je (s Antonijom Majača) Delve | Institute for Duration, Location and Variables (www.delve.hr). Piše i objavljuje o mnogim temama – od suvremene umjetnosti, uključujući konceptualnu umjetnost, povijest izložaba i kuriranja, preko *performancea* i feminizma do (post)jugoslavenske umjetnosti i historiografija nakon 1989. – i u uredništvu je časopisa *ARTMargins*. Dobitnica je stipendije Igor Zabel Award 2020. Trenutačno piše knjigu *Yugoslav Aesthetics: Monuments to History's Bare Bones* i radi na istraživačkom i izdavačkom projektu o radu i osobnoj arhivi Sanje Iveković.

Ivana Bago is an independent scholar, writer and curator based in Zagreb. She holds a PhD in Art History and Visual Culture from Duke University, and is the co-founder (with Antonia Majaca) of Delve | Institute for Duration, Location and Variables (www.delve.hr). She has published extensively – on contemporary art, including conceptual art, history of exhibitions and curating, performance, feminism, (post)Yugoslav art, and post-1989 art historiographies – and is on the editorial board of the journal *ARTMargins*. She is the recipient of the Igor Zabel Award Grant for 2020. She is currently working on her book manuscript *Yugoslav Aesthetics: Monuments to History's Bare Bones*, and developing a research and publishing project on Sanja Iveković's work and personal archive.

IVANA
BAGO

198

Gal Kirn doktorirao je interkulturalne studije na Sveučilištu Nova Gorica (2012.). Bio je znanstveni novak na Jan van Eyck Academie u Maastrichtu (2008. – 2010.), znanstveni suradnik na ICI Berlin (2010. – 2012.), a bio je i poslijedoktorand Humboldtove fondacije (2013. – 2016.). Predaje filmologiju, filozofiju i suvremenu političku teoriju na Freie Universität Berlin i na Justus-Liebig-Universität Gießen. Predavao je na slobodne teme na TU Dresden (slavistički i kulturalni studiji) uz nezavisan istraživački projekt „cinema-train“ (2017. – 2020.). Kirn je nedavno objavio *Partisan Counter-Archive. Retracing the Ruptures of Art and Memory in the Yugoslav People’s Liberation Struggle* (De Gruyter, 2020.), kao i knjigu *Partisan Ruptures. Self-Management, Market Reform and the Spectre of Socialist Yugoslavia* (Pluto Press, 2019.), u kojoj obrađuje uspon i pad socijalističke Jugoslavije. Suurednik je (s Natashom Ginwala i Niloufar Tajeri) knjige *Dispossessed. Riots Unbound* (u pripremi kod Columbia University Pressa) i (s Marian Burchardt) *Beyond Neoliberalism: Social Analysis after 1989* (2017.).

Gal Kirn holds a PhD in Intercultural Studies of Ideas from the University of Nova Gorica (2012). He was a researcher at the Jan van Eyck Academie in Maastricht (2008-2010), a research fellow at ICI Berlin (2010-2012), and he also was a postdoctoral fellow of the Humboldt-Foundation (2013–2016). He has been teaching courses in film, philosophy, and contemporary political theory at the Freie Universität Berlin and at Justus-Liebig-Universität Gießen. He received an open topic position at TU Dresden (Slavic and Cultural studies) with an independent research project on the “cinema-train” (2017-2020). Kirn recently published *Partisan Counter-Archive. Retracing the Ruptures of Art and Memory in the Yugoslav People’s Liberation Struggle* (De Gruyter, 2020) and also a book that covers interventions in the rise and fall of socialist Yugoslavia, in *Partisan Ruptures. Self-Management, Market Reform and the Spectre of Socialist Yugoslavia* (Pluto Press, 2019). He is a co-editor (with Natasha Ginwala and Niloufar Tajeri) of *Nights of the Dispossessed. Riots Unbound* (forthcoming, at Columbia University Press), and (with Marian Burchardt) of *Beyond Neoliberalism: Social Analysis after 1989* (2017).

**GAL
KIRN**

199

Dragan Markovina je povjesničar, publicist i pisac. U razdoblju od 2004. do 2014. radio je na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, tokom čega je stekao titulu doktora znanosti i docenturu iz povijesti. Pisao je za brojne regionalne portale i časopise, a danas je redovni kolumnist portala telegram.hr, sarajevskog *Oslobođenja* i beogradskog *Peščanika* te urednik i voditelj televizijske emisije *U kontru sa Draganom Markovinom* na *O kanalu*. Autor je niza znanstvenih članaka i knjiga *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja* (2014.), *Tišina poraženog grada* (2015), *Jugoslavenstvo poslije svega* (2015.), *Povijest poraženih* (2015), *Doba kontrarevolucije* (2017.), *Usamljena djeca juga* (2018), *Jugoslavija u Hrvatskoj (1918.–2018.): od euforije do tabua* (2018.), *Libanon na Neretvi: kultura sjećanja i zaborava* (2019.) te *Neum, Casablanca* (2021.). Dobitnik je nagrade *Mirko Kovač* za knjigu *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja* i nagrade *Zdravko Grebo* za kritički esej te utemeljitelj *Korčula after Partyja*.

Dragan Markovina is a historian, publicist and author. From 2004 to 2014 he was employed at the Department of History of the Philosophy Faculty in Split, where he obtained a PhD in history and became an associate professor. He has written for numerous regional web portals and magazines, and now he is regularly publishing as a columnist at the web portal telegram.hr, in the newspaper *Oslobođenje* from Sarajevo and *Peščanik* journal from Belgrade. He is the editor and host of the TV show *U kontru sa Draganom Markovinom* [On the Opposite Side with Dragan Markovina] on the *O Kanal* TV channel. He is the author of a series of scientific articles such as *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja* (2014), and the books *Tišina poraženog grada* (2015), *Jugoslavenstvo poslije svega* (2015), *Povijest poraženih* (2015), *Doba kontrarevolucije* (2017), *Usamljena djeca juga* (2018), *Jugoslavija u Hrvatskoj 1918–2018: od euforije do tabua* (2018), *Libanon na Neretvi: kultura sjećanja i zaborava*, as well as *Neum, Casablanca* (2021). He was awarded the *Mirko Kovač* prize for his book *Između crvenog i crnog: Split i Mostar u kulturi sjećanja* as well as the *Zdravko Grebo* award for a critical essay. He established the *Korčula after PARTY* festival that is held from 2018 onwards.

**DRAGAN
MARKOVINA**

200

Michał Kozłowski je filozof, povremeno i sociolog, povjesničar i kolumnist. Predaje na Filozofskom fakultetu Varšavskog sveučilišta. U uredništvu je poljskog izdanja *Le Monde Diplomatique* i tromjesečnika *Bez dogmatu*. Knjige: *Le contrepuvoirs de Foucault* (Pariz, 2011.), *Sprawa Spinozy* (Krakow, 2011.) *The Art Factory. The division of labor and distribution of capitals in the Polish field of visual art.* (Koautor, Varšava, 2013.) *Znaki równości. O społecznym konstruowaniu stosunków egalitarnych.* (Varšava, 2016.) Suurednik knjige *Joy Forever: The Political Economy of Social Creativity* (London, 2014.) Objavljivao je u *Open Democracy*, *Il Manifesto Globale*, *Les Contretemps*, *Les Possibles*, *Books and Ideas*, *Politics and Culture*. Nedavno je objavio *Red Nationalism? The Brief Overview of the Origins of Polish Stalinism.* (*Studia Litteraria et Historica*, 2019(8).)

Michał Kozłowski is a philosopher, occasionally sociologist, historian and columnist. He teaches at the Faculty of Philosophy, University of Warsaw. He is co-editor of the polish edition of *Le Monde Diplomatique* and of quarterly magazine *Bez Dogmatu*. Books: *Le contrepuvoirs de Foucault* (Paris 2011), *Sprawa Spinozy* (Cracow 2011), *The Art Factory. The division of labor and distribution of capitals in the Polish field of visual art.* (co-author, Warsaw 2013), *Znaki równości. O społecznym konstruowaniu stosunków egalitarnych.* (Warsaw 2016). He is also co-editor of the volume *Joy Forever: The Political Economy of Social Creativity* (London 2014). He has published in *Open Democracy*, *Il Manifesto Globale*, *Les Contretemps*, *Les Possibles*, *Books and Ideas*, *Politics and Culture*. He recently published *Red Nationalism? The Brief Overview of the Origins of Polish Stalinism.* (*Studia Litteraria et Historica*, 2019(8).)

**MICHAŁ
KOZŁOWSKI**

2011

Katarina Peović je izvanredna profesorica na Odsjeku za kulturalne studije Filozofskog fakulteta u Rijeci i saborska zastupnica Radničke fronte u 10. sazivu Hrvatskog sabora. Diplomirala komparativnu književnost i kroatistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. 2004. godine magistrirala temom *Književnost i tehnologija novih medija* 2010. godine na istom fakultetu pod mentorstvom N. Katherine Hayles i Deana Duda obranila doktorsku disertaciju *Novomedijska pismenost: Perspektive digitalne i mrežne tekstualnosti i društvenosti*. Od 2004. do 2005. znanstvena novakinja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu; od 2005. radi na Odsjeku za kulturalne studije Filozofskog fakulteta u Rijeci. Autorica je dviju studija *Mediji i kultura. Ideologija medija nakon decentralizacije* (Jesenski i Turk, 2012.) i *Marx u digitalnom dobu. Dijalektički materijalizam na vratima tehnologije* (Durieux, 2016.).

Katarina Peović is an associate professor at the Department for Cultural Studies at the Philosophy Faculty in Rijeka and a parliamentary delegate of Radnička Fronta (Workers Front) in the 10th assembly of the Croatian Parliament. She graduated in comparative literature and Croatian language at the Philosophy Faculty in Zagreb. She obtained an MA entitled *Literature and the Technology of New Media* in 2004 and at the same faculty under the mentorship of N. Catherine Hayles and Dean Duda obtained a PhD entitled *The New Media Literacy: Perspectives of Digital and Networking Textuality and Sociality*. From 2004 to 2005 she was a junior researcher at the Institute for Social Research in Zagreb, and from 2005 she has been employed at the Department for Cultural Studies of the Philosophy Faculty in Rijeka. She is the author of two studies *Mediji i kultura. Ideologija medija nakon decentralizacije* (Jesenski i Turk, 2012) and *Marx u digitalnom dobu. Dijalektički materijalizam na vratima tehnologije* (Durieux, 2016).

**KATARINA
PEOVIĆ**

202

Srećko Pulig je novinar, publicist i prevodilac. Prevodio sa engleskog, njemačkog i najviše slovenskog. Preveo dvije knjige slovenskog sociologa Rastka Močnika. Bio urednik *Aktiva; Priloga Novosti za teoriju prakse*. Po obrazovanju filozof i komparatist. Bavio se novinarstvom na Omladinskom radiju, u *Arkzinu, Feralu* i *Zarezu, Slobodnoj Dalmaciji* i drugdje. Uredio mnogo novinskih temata. Objavljivao u časopisima *Bastard, Up & Underground, Filozofska istraživanja, Borec* i drugima, te pisao u zbornicima *Društvena odgovornost kapitala* (Biblioteka festivala prvih, Zagreb 2007.), *Stigma totalitarizma* (AKO, Novi Sad 2014.) *Jugoslavija: zašto i kako* (Muzej Jugoslavije, Beograd 2019.), Uredio zbornik *Ljevica nakon opovrgnute revolucije* (Jesenski i Turk, Zagreb 2020.). Objavio knjige *4 feljtona; kapital / oktobar / samoupravljanje / nesvrstani* (Jesenski i Turk & Arkzin, Zagreb 2021.) i *Teorija prakse; Eseji o ideologiji, kulturi i društvenoj strukturi* (Sandorf, Zagreb 2021.). Pred objavom mu je i zbornik *Crvena Rijeka*.

Srećko Pulig is a journalist, publicist and translator. He translates from English, German and mostly Slovenian. He has translated two books by the Slovene sociologist Rastko Močnik. He was the editor of *Aktiv*, a supplement for the theory of practice in the newspaper *Novosti*. He received an education in philosophy and comparative literature. He was a journalist at The Youth Radio as well as at *Arkzin, Feral Tribune, Zarez, Slobodna Dalmacija*, and elsewhere. He has published in journals such as *Bastard, Up & Underground, Filozofska istraživanja, Borec* and many others. His essays were published in various collections such as *Društvena odgovornost kapitala* (Biblioteka festivala prvih, Zagreb, 2007), *Stigma totalitarizma* (AKO, Novi Sad, 2017), *Jugoslavija: zašto i kako* (Muzej Jugoslavije, Beograd, 2019). He was the editor of *Ljevica nakon opovrgnute revolucije* (Jesenski i Turk, 2020). He wrote two books: *4 feljtona: kapital / oktobar / samoupravljanje / nesvrstani* (Jesenski i Turk and Arkzin, Zagreb, 2021) and *Teorija prakse: eseji o ideologiji, kulturi i društvenoj strukturi* (Sandorf, Zagreb, 2021). He is also the editor of the forthcoming essay collection entitled *Crvena Rijeka*.

**SREĆKO
PULIG**

2023

Stefano Taccone je doktorirao metode i metodologije arheoloških i umjetničko-povijesnih istraživanja, trenutno predaje povijest umjetnosti u srednjim školama. Objavio je monografije *Hans Haacke. The Political Context as Material* (2010), *The Contestation of Art* (2013), *The Radicality of the Avant-Garde* (2017), and *The Cooperation of Art* (2020). Uredio je svesku *Against Unhappiness. L'Internazionale Situazionista e la sua attuale* (Ombre Corte, 2014) I *Religion/art/revolution* (Massari editore, 2020) Redovito surađuje s časopisima *Frequenze poetiche*, *Segno* i *OperaViva Magazine*.

Stefano Taccone holds a PhD in Methods and methodologies of archaeological and art-historical research and is currently teaching Art History in high schools. He has published the monographs *Hans Haacke. The Political Context as Material* (2010), *The Contestation of Art* (2013), *The Radicality of the Avant-Garde* (2017) and *The Cooperation of Art* (2020). He edited the volume *Against Unhappiness. L'Internazionale Situazionista e la sua attuale* (Ombre Corte, 2014) and *Religion/art/revolution* (Massari editore, 2020). He collaborates regularly with the magazines *Frequenze poetiche*, *Segno* and *OperaViva Magazine*.

STEFANO
TACCONE

204

Mario Aničić je grafički dizajner i tehnolog. Nakon petogodišnjeg radnog iskustva u privrednom sektoru 1999. godine osniva autorsku agenciju *_ured* te realizira projekte komunikacijskog i medijskog dizajna iz područja kulturne i postindustrijske sociologije. Tehnološke spoznaje podređuje društvenim potrebama u proizvodno-ekonomskom smislu, te u smislu inovacije i istraživanja novih komunikacijskih pristupa.

Od 2005. godine član je ULUPUH-a, a od 2008. predsjednik je *Sekcije za grafički dizajn i vizualne komunikacije*, te u funkciji predsjednika *Izvršnog odbora* realizira više izdanja ZGRAF-a, *međunarodne izložbe grafičkog dizajna*. Aktivno sudjeluje u organizaciji i promociji *Zagrebačkih salona primijenjenih umjetnosti*.

Član je riječke neprofitne udruge *Drugo more*, te strukovne udruge *Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika*.

Od 2003. godine zapaženo, pohvaljeno i nagrađivano izlaže realizirane radove grafičkog dizajna na međunarodnim izložbama i revijama hrvatskog dizajna.

Mario Aničić is an independent artist-graphic designer and graduate engineer of graphic technology.

After five years of work experience in the business sector, in 1999 he founded the author's agency *_ured* and implemented communication and media design projects in the field of cultural and post-industrial sociology. It subordinates technological knowledge to social needs in the production-economic sense, and in the sense of innovation and research into new communication approaches.

Since 2005 he has been a member of ULUPUH, and since 2008 he has been the President of the *Section for Graphic Design and Visual Communications*. As the President of the *Executive Board*, he has realized several editions of ZGRAF, *The International Exhibition of Graphic Design*, and actively participates in the organization and promotion of *Zagreb Salons of Applied Arts*.

He is a member of the Rijeka non-profit association *Drugo more*, and the professional association of the *Croatian Association of Independent Artists*.

Since 2003, he has been notable, praised and awarded for his work on graphic design at international exhibitions and representations of Croatian design.

MARIO
ANIČIĆ

2015

Tevž Logar je nezavisni kustos, urednik i pisac koji surađuje sa brojnim galerijama, umjetničkim institucijama i izdavačkim kućama. Kurirao je brojne samostalne i grupne izložbe uključujući slovenski paviljon na 55. venecijanskom Bijenalu, *For our Economy and Culture* autorice Jasmine Cibic. Od 2009. do 2014. vodio je Galeriju Škuc u Ljubljani i radio kao gost predavač na Academy of Visual Arts (AVA) u Ljubljani. Logar je suosnivač fundacije *Ulay* u Amsterdamu, gdje je sada kao član savjetodavnog odbora. 2018. godine radio je kao urednik monografskoj publikaciji o radu konceptualnog umjetnika Gorana Trbuljaka. Živi i radi u Rijeci.

Tevž Logar works as an independent curator, editor and writer who collaborates with various galleries, institutions and publishers. He has curated or co-curated a number of group and solo exhibitions, including *Jasmina Cibic: For Our Economy and Culture* for the Slovenian Pavilion at the 55th Venice Biennial. From 2009 to 2014, he was artistic director at the Škuc Gallery in Ljubljana, Slovenia, and at the Academy of Visual Arts (AVA) in the same city. Logar is a co-founder of the *Ulay Foundation* in Amsterdam, where he now sits as a member of the Advisory Board. In 2018, he edited a monograph about the work of the conceptual artist Goran Trbuljak. He lives in Rijeka, Croatia.

**TEVŽ
LOGAR**

2016

Vladan Jeremić je umjetnik i kulturolog. Voditelj je projekta i urednik zaklade Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe sa sjedištem u Beogradu. Jeremić radi na projektima koji se bave radnom, migracijskom, kulturnom politikom i umjetnošću. Doktorsku disertaciju obranio je na Fakultetu političkih nauka Sveučilišta u Beogradu s temom *Funkcije umjetničkih praksi u uvjetima tranzicije u Srbiji 1991–2008*. Kroz zajedničku umjetničku praksu s Renom Raedle, oni istražuju odnos umjetnosti i politike, otkrivajući goruća društvena proturječja i razvijajući transformativne potencijale umjetnosti.

Vladan Jeremić is an artist and culturologist. He is project manager and editor of the Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. Jeremić is working on projects dealing with labor, migration, cultural policy and the arts. He received his PhD in Cultural Studies at the Faculty of Political Science, University of Belgrade. In his collaborative artistic practice with Rena Raedle, they explore the relation between art and politics, unveiling the contradictions of today's societies and developing transformative potentials of art.

**V
L
A
D
A
N
J
E
R
E
M
I
Ć**

2017

208

**NEMANJA
CVIJANOVIĆ**

2019

Nemanja Cvijanović rođen je 1972. godine u Rijeci u Hrvatskoj (tada Socijalističkoj Federativnoj republici Jugoslaviji). Diplomirao je slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Veneciji 1998. godine i magistrirao projektiranje i produkciju vizualnih umjetnosti na Fakultetu za umjetnost i dizajn Arhitektonskog sveučilišta I.U.A.V. u Veneciji 2010. godine. Višegodišnji je član Hrvatskog društva likovnih umjetnika i Hrvatske zajednice samostalnih umjetnika. Profesor je slikarstva i multimedijalnih instalacija na Akademiji likovnih umjetnosti u Veneciji. Predavao je crtanje anatomije na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci i koordinirao dijelom programa festivala Rijeka 2020 Europska prijestolnica kulture. Bio je jedan od osnivača, dugogodišnji voditelj i kustos programa umjetničkog kolektiva i progresivne Galerije SIZ koja je djelovala kroz programe udruga Drugo more i Samoupravna interesne zajednica u Rijeci od 2008. do 2020. godine, ostvarivši pedesetak samostalnih izložbi međunarodnih društveno-angažiranih umjetnika i nekoliko festivala, jedan od kojih je i manifestacija *Zbor crvene Rijeke*. Od 1995. godine do danas Cvijanović izlaže na više od 300 međunarodnih skupnih izložbi, a imao je i više desetaka samostalnih izložbi u europskim, azijskim i američkim institucijama i galerijama. Bio je pozivan na neke od najznačajnijih manifestacija suvremene umjetnosti u Europi i svijetu poput Europskog nomadskog biennala Manifesta 9, Gradskog festivala u Bruggeu, 14. Međunarodnog biennala kiparstva u Carrari, 7. Bi-City biennala urbanizma i arhitekture UABB u Shenzhenu i Hong Kongu. Osvojio je više nacionalnih i međunarodnih nagrada među kojima se ističu *THT-Nagrada MSU Zagreb* i *Nagrada MACRO Amici* muzeja suvremene umjetnosti MACRO u Rimu.

Sudjeluje na rezidencijalnim programima u institucijama Musemus Quarteer iz Beča, Kulturni center Tobačna 001 MGML iz Ljubljane, Artisti in residenza #5 MACRO iz Rima i Bevilacqua La Masa iz Venecije, Njegovi umjetnički radovi nalaze se u brojnim muzejskim i privatnim zbirkama u Belgiji, Francuskoj, Hrvatskoj, Italiji i Švicarskoj.

„Nemanja Cvijanović u području estetike aktivizma jedan je od najznačajnijih i najintenzivnijih autora u Hrvatskoj i regiji, niz godina prisutan na međunarodnoj suvremenoj umjetničkoj sceni. Aktivno djeluje u Hrvatskoj, Italiji i Sloveniji ne samo kao umjetnik i izlagač, već i kao sudionik u kreiranju kulturnih događaja i stvaranju uvjeta za razvoj suvremene umjetničke scene. U umjetničkom radu koristi gotovo sve medije i tehnike vizualnih i performativnih umjetnosti. Njegovo stvaralaštvo zasnovano je na konceptualnim, odnosno, post-konceptualnim postavkama, a razvija se kroz praksu kolektivnog performansa, izvedbu instalacija i interaktivnih objekata, produkciju videa i multimedijalnih projekata, slikarstvo, fotografiju i zvučne radove. Fokus zanimanja Nemanje Cvijanovića je propitivanje i razotkrivanje mehanizama proizvodnje, manipulacije i potrošnje značenja u postmodernoj kulturi zasnovano na kritičkom odnosu spram ideoloških i estetskih sustava modernističke kulture i društva. Njegova se kritika manifestira u umjetničkim djelima zasnovanim na strukturalnom i značenjskom poretku već postojećih radova, povijesnih događaja ili pojava; izvedenim metodom mimezisa i/ili simulacionizma te korištenjem vizualnog meta-jezika. Lako razumljivim izrazom, Cvijanović povezuje prošlost i sadašnjost, paralelne realnosti različitih društvenih poredaka i različite umjetničke strategije. U kustoskoj i organizacijskoj praksi Nemanja Cvijanović nastoji s jedne strane redefinirati nacionalnu povijest relevantne suvremene umjetnosti u svrhu njene internacionalizacije, a s druge strane zalaže se za stratešku uspostavu segmentiranog sustava unutar stvarnosti suvremene umjetničke prakse u regiji s ciljem zauzimanja pozicije spram tržišta i tržišnog sustava globalne suvremene umjetnosti.”

—Branko Franceschi, Zagreb, 17. 7. 2009.

Nemanja Cvijanović was born in 1972 in Rijeka, Croatia (then the Socialist Federal Republic of Yugoslavia). In 1998, he graduated in painting at the Academy of Fine Arts in Venice and received his master's degree in design and production of visual arts from the Faculty of Art and Design of Università IUAV di Venezia in 2010. After having taught anatomy drawing at the Academy of Applied Arts in Rijeka during the international student blockade (2009), Cvijanović was appointed professor of painting and multimedia installations at the Academy of Fine Arts in Venice.

Cvijanović was one of the founders of the artist collective *Samoupravna interesna zajednica* [A Self-governing Interest Community], created to empower artists within the context of the contemporary art market. He was both one of the founders of the progressive *SIZ Gallery*, and its long-time director and programme curator. Initially operating through the programs of the non-profit organization *Drugo More*, between 2008 and 2020, *Samoupravna interesna zajednica* organized more than fifty solo exhibitions of international socially-engaged artists and several festivals, most notably *Zbor crvene Rijeke* [*The Red Rijeka Assembly*]. Cvijanović also coordinated a segment of the festival program of Rijeka 2020 European Capital of Culture.

Along with more than 300 group exhibitions and over 30 solo exhibitions in European, Asian, American institutes and galleries, Cvijanović was invited to exhibit his works at, among others, the nomadic European biennial of contemporary art *Manifesta 9*, the *Brugge Centraal* city festival, and the *International Sculpture Biennale of Carrara* and the *Bi-City Biennale of Urbanism/Architecture (UABB)* in Shenzhen and Hong Kong. He was an artist-in-residence at the *Museumsquartier* in Vienna, the *Cultural Centre Tobačna 001 MGML* in Ljubljana, *Artisti in residenza # 5 MACRO Museum* in Rome and at *Bevilacqua La Masa* in Venice.

Cvijanović is a member of the *Croatian Association of Artists* and the *Croatian Freelance Artists' Association* and his awards include the *T-HT MSU Zagreb* contemporary art award and the *MACRO Amici*, awarded by the *MACRO Museum* in Rome. His artworks feature in numerous museums and private collections in Belgium, France, Croatia, Italy, and Switzerland.

"In the field of aesthetics of activism, Nemanja Cvijanović is one of the most important practitioners not only in Croatia but in the entire region. Long present on the international contemporary art scene, he is active in Croatia, Italy, and Slovenia - as an artist and an exhibitor, but also as a co-creator of cultural events and the conditions necessary for the development of the contemporary art scene.

In his artistic work, he uses almost all available media and techniques within the visual and performing arts. His work is based on conceptual, that is, post-conceptual premises, and it develops through the practice of collective performance, production of installations, interactive objects, video production, multimedia projects, painting, photography and sound works.

Nemanja Cvijanović's focus is on questioning and exposing the mechanisms of production, manipulation, and consumption of meaning in postmodern culture based on critical considerations of the ideological and aesthetic systems of modernist culture and society.

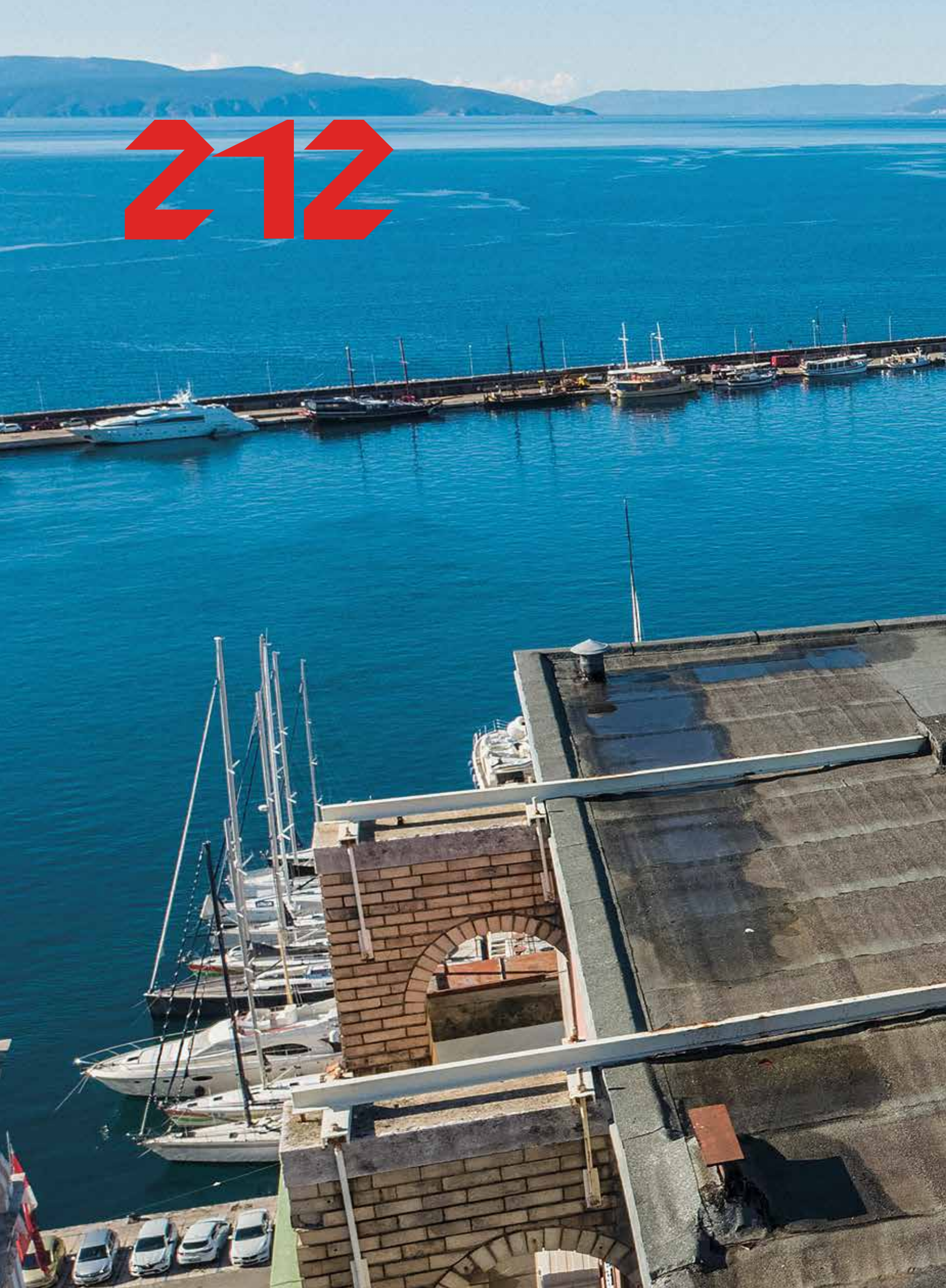
His critique is manifested in works of art with respect to the structural and semantic order of extant works, historical events, or phenomena; derived from the method of mimesis and / or simulationism and the use of visual meta-language. Using an easy-to-understand mode of expression, Cvijanović connects the past and the present, the parallel realities of different social orders and different artistic strategies.

In his curatorial and organizational practice, Nemanja Cvijanović seeks to redefine the national history of relevant contemporary art for the purpose of its internationalization and advocates the strategic establishment, within the reality of contemporary art practice in the region, of a system of segmentation enabling it to confront the market and the market system of global contemporary art."

—Branko Franceschi, Zagreb, 17. 7. 2009.

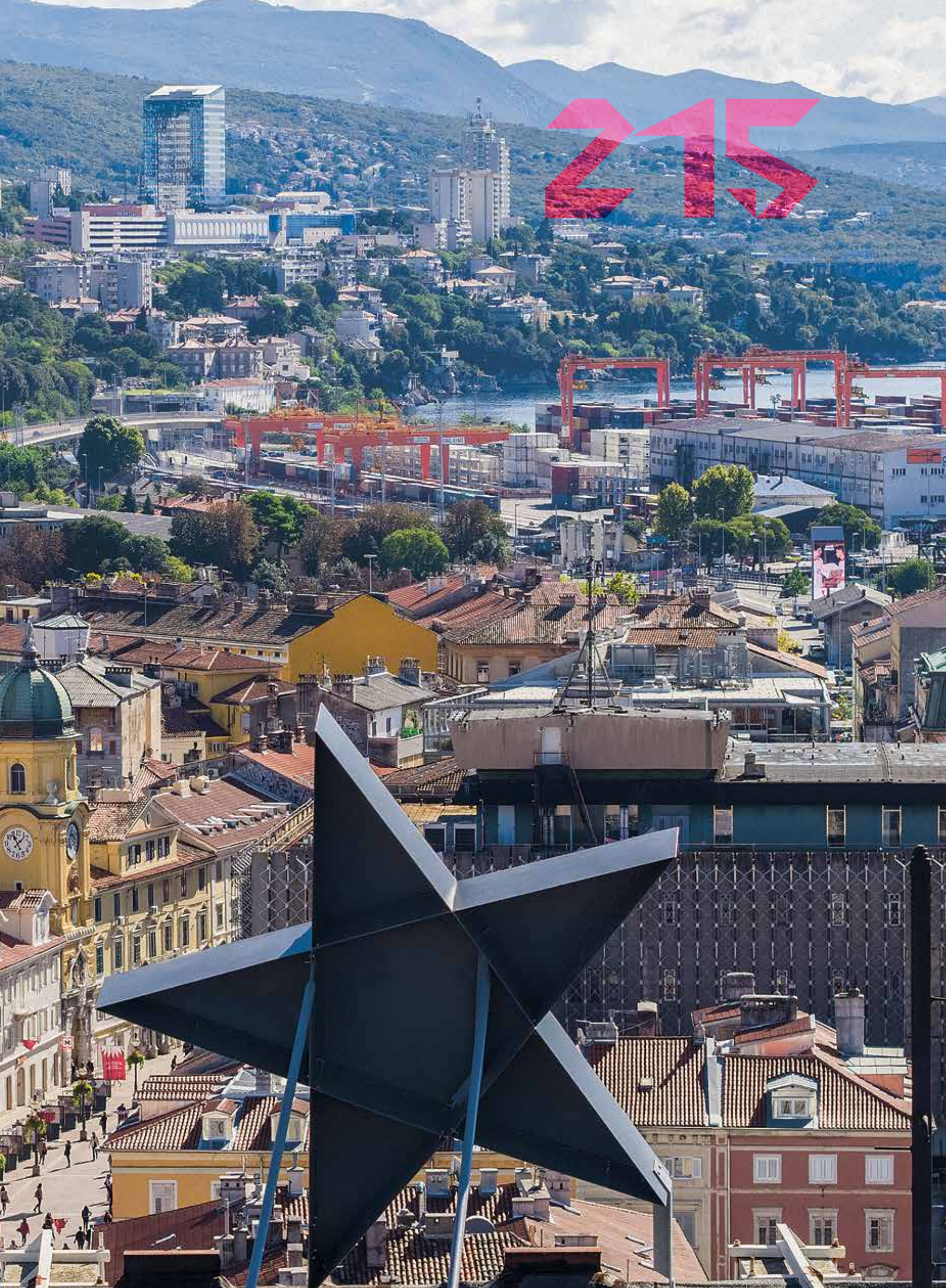
212

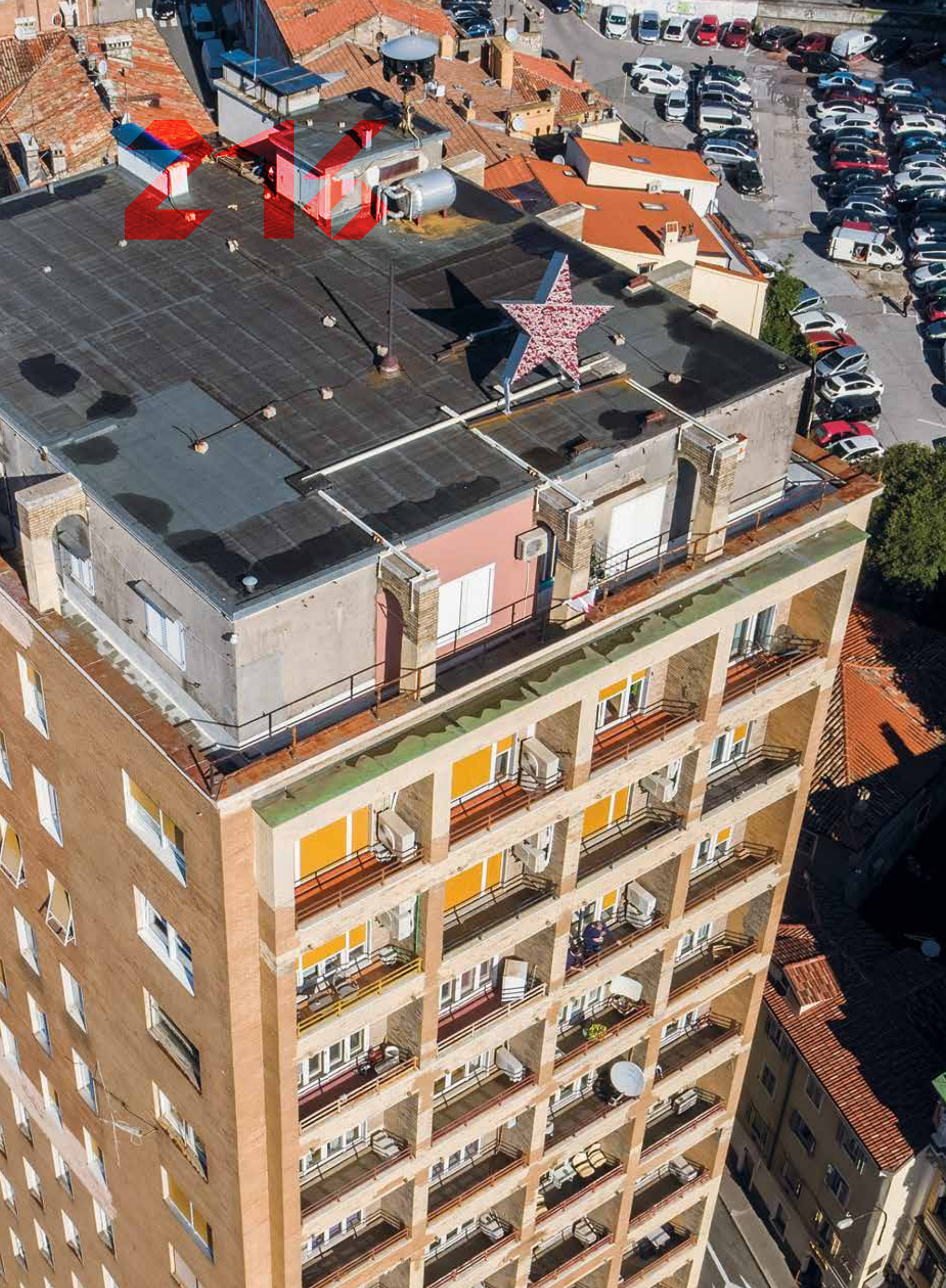

213

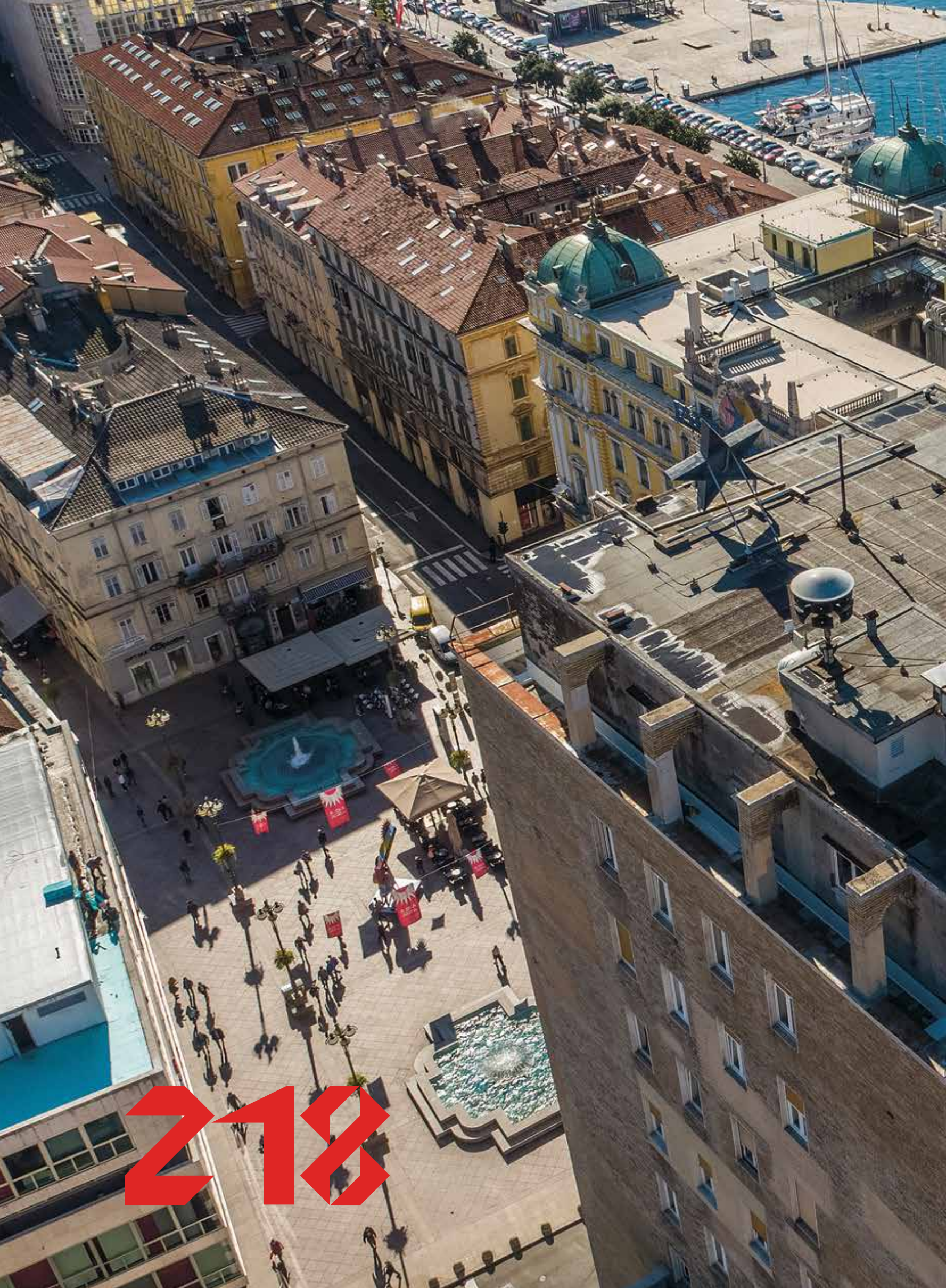

215

218

21

WYNN

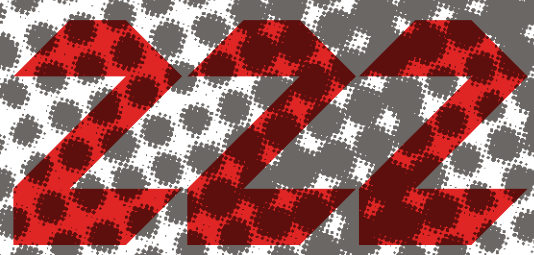
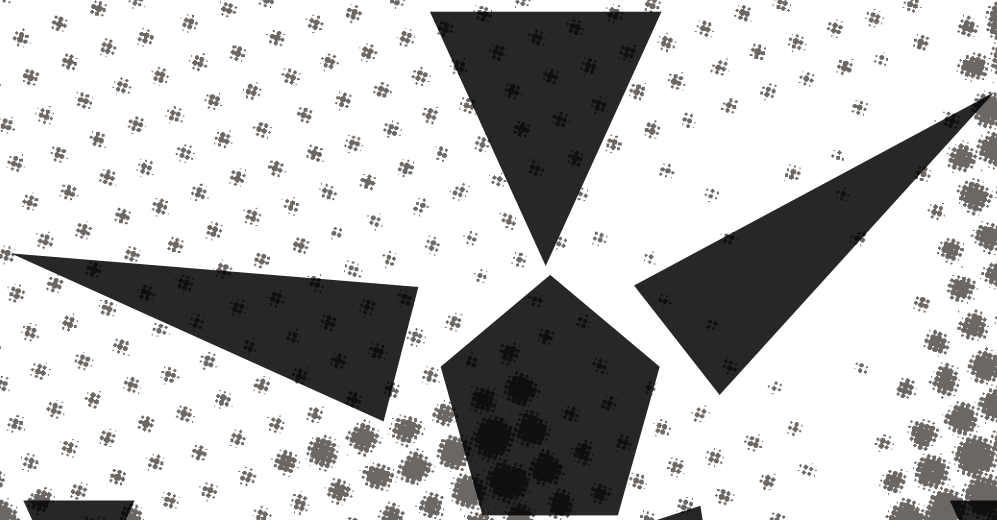
CRUISE

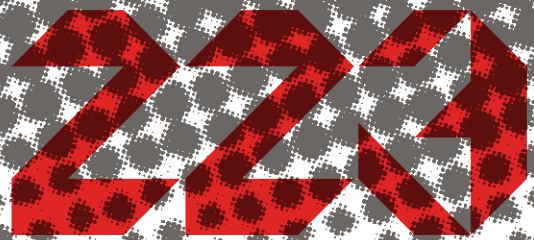
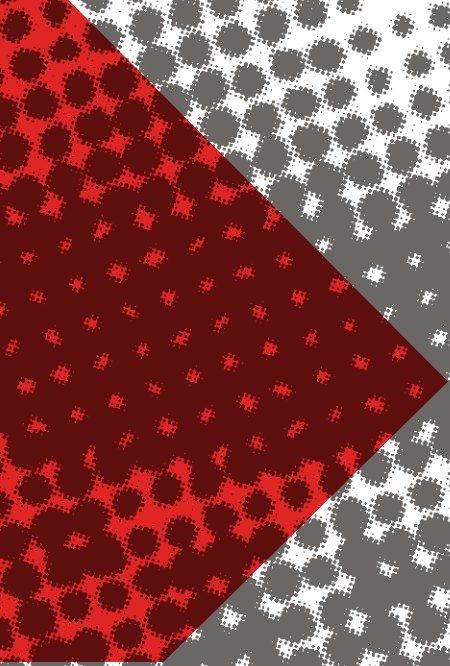
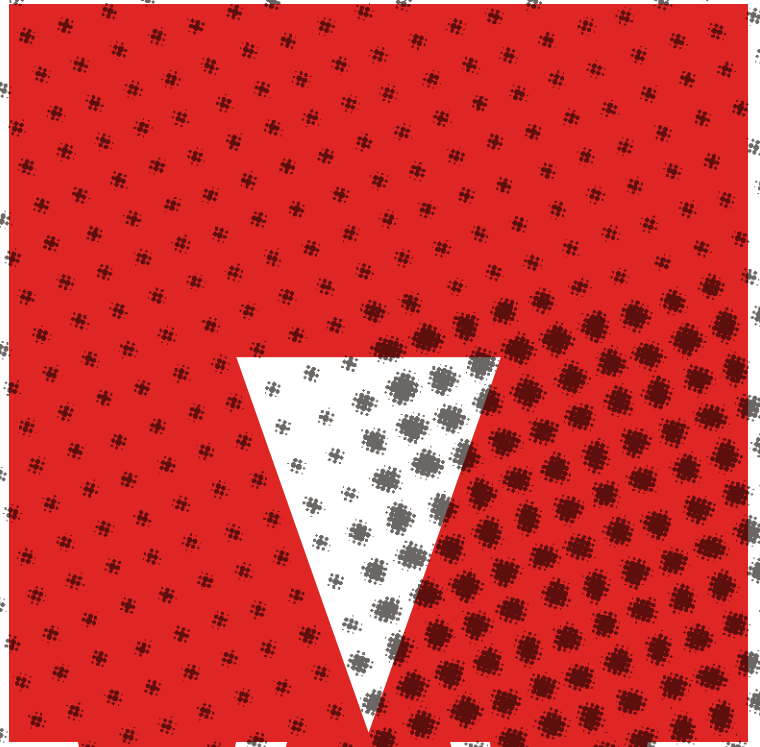
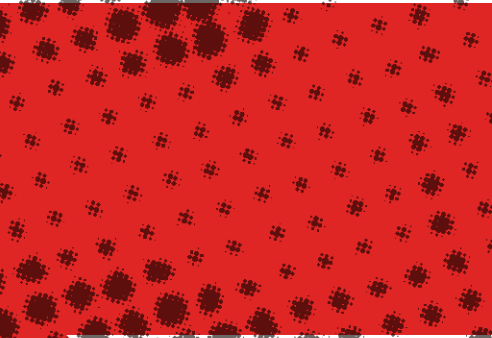
220

AFMS

221

224

AVNOJ

ZAVNOJ

ANTIFAŠISTIČKA
SOCIJALISTIČKA
RH

REPUBLIKA
HRVATSKA

225

24
SVO

SVÍ
MČ

CR
VO
MM

Wbho

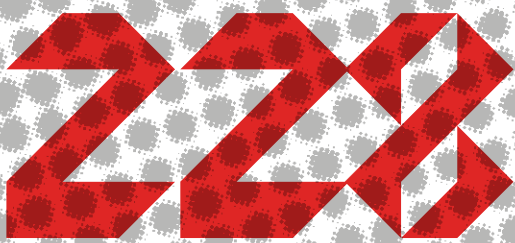

226

SELF

227

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ

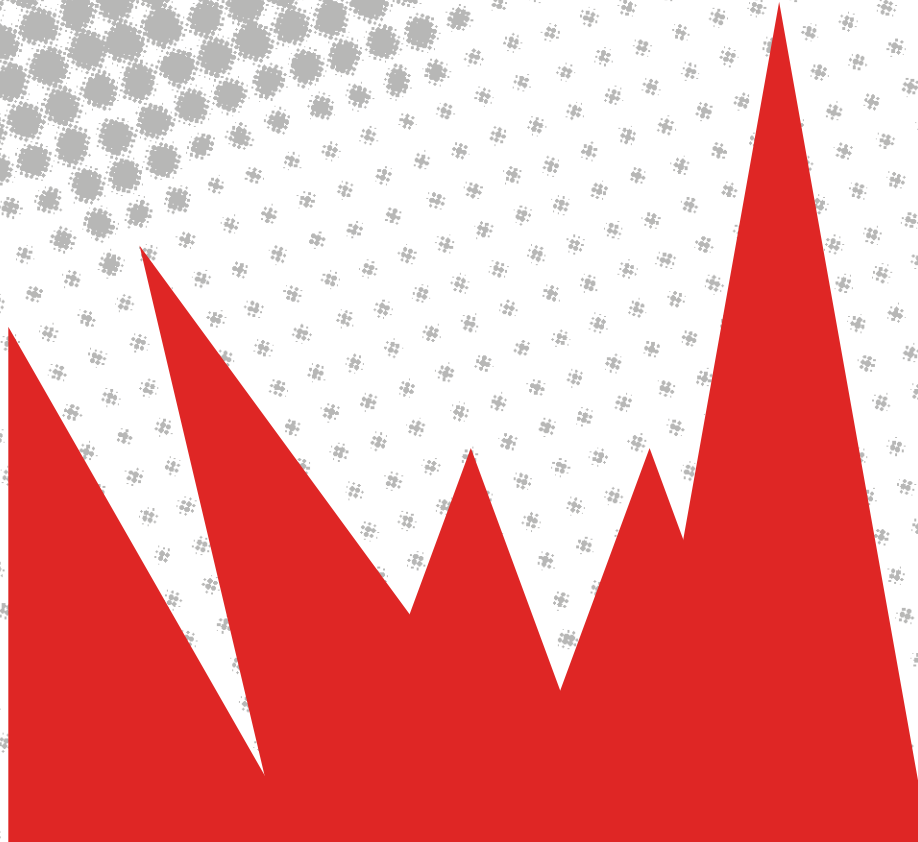
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

2020

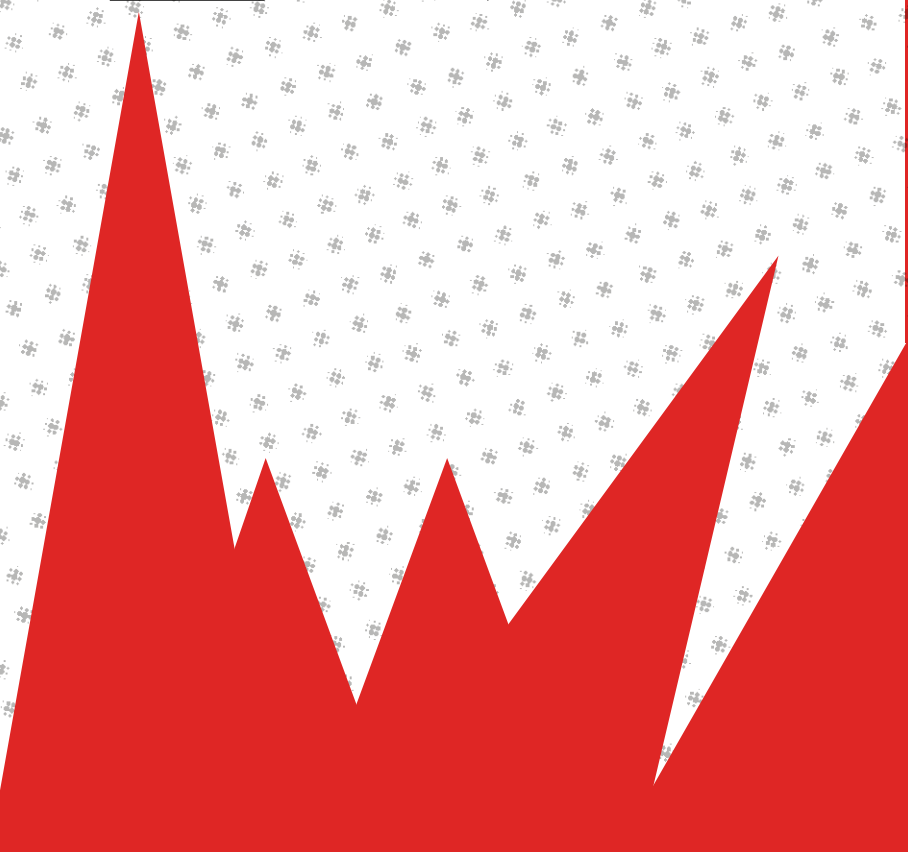
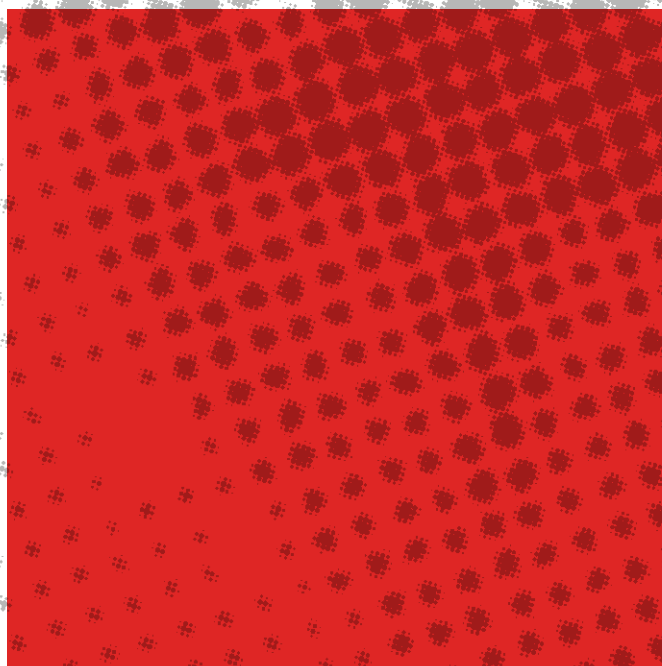
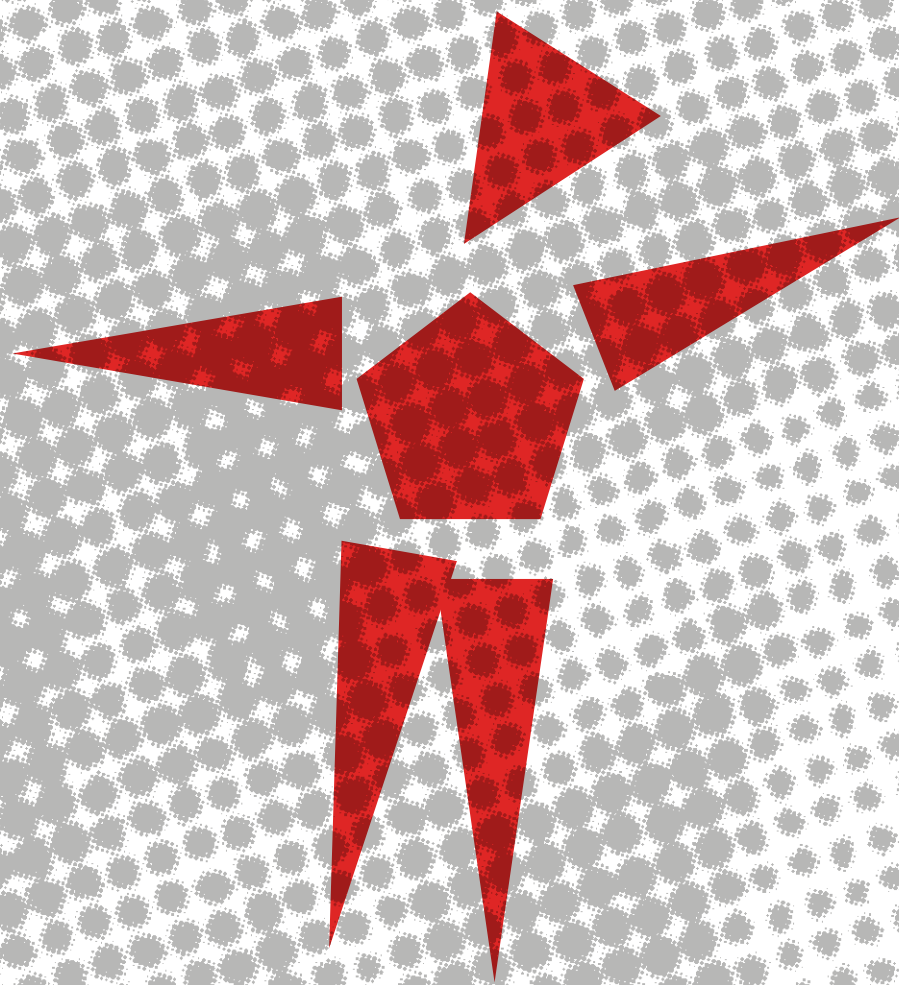
WORLD

WORLD

230

2011

2011

2022

234

ZAHVALE / ACKNOWLEDGEMENTS

Vojko Obersnel, Emina Višnić, stanari zgrade na adresi Trpimirova 2 u Rijeci / the tenants of the building at Trpimirova 2 / Goran Šarić (ovlašteni predstavnik zgrade na adresi Trpimirova 2 u Rijeci / the official representative at the Trpimirova 2 building /), Miroslav Šarić, Rumat d.o.o., S.V.I.N.G. – PROJEKT D.O.O. (statički elaborat / static analysis), Milan Jurčić, Radovan Oštrić, Gordana Cvijanović, Margareta Cvijanović.

**Spomenik crvenom Prizrenu
– Samoobrambeni spomenik
The Monument to Red Prizren
– The Self-Defensive Monument**

DATUM / DATE

21. lipanj - 21. rujanj 2019. / July 21 to September 21, 2019

LOKACIJA / LOCATION:

Prizrenska Bistrica (Lumbardhi i Prizrenit) / Prizren Bistrica

ORGANIZATOR / ORGANISATION

Autostrada Biennale II, Prizren,
Republika Kosovo / Republic of Kosovo

PRODUKCIJA / PRODUCTION

Autostrada Biennale II

KUSTOS / CURATOR: Giacinto Di Pietrantonio

**Spomenik crvenoj Rijeci
– Samoobrambeni spomenik
The Monument to Red Rijeka
– The Self-Defensive Monument**

DATUM / DATE

20. rujanj – 4. listopada 2020. / September 20 to October 4, 2020

LOKACIJA / LOCATION

Riječki neboder / Rijeka Skyscraper

ORGANIZATOR / ORGANISATION

Muzej moderne i suvremene umjetnosti /
Museum of Modern and Contemporary Art

PRODUKCIJA / PRODUCTION

Rijeka 2020 – EPK / Rijeka 2020 – ECoC

UMJETNIČKI DIREKTOR / ARTISTIC DIRECTOR: Slaven Tolj

PODRŠKA / SUPPORT

Grad Rijeka / The City of Rijeka, Rijeka 2020 – Europska
prijestolnica kulture / Rijeka 2020 – European Capital of Culture

PUBLIC RELATIONS

Lea Stoiljković Medved, Jelena Androić

U sklopu programa *Izvrnuti džep*

– umjetničke intervencije u javnom prostoru

Programski pravac *Doba moći*,

Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture

kustosi: Slaven Tolj, Kora Girin, Nataša Šuković

As part of the program *The Turned Out Pocket*

– artistic interventions in public space

Program flagship *Times of Power*,

Rijeka 2020 – European Capital of Culture

CURATORS: Slaven Tolj, Kora Girin, Nataša Šuković

Monografija, I. izdanje / Monograph, 1st edition

Nemanja Cvijanović

Antifašizam kao Samoobrambeni spomenik

Antifascism as The Self-Defensive Monument

Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Beograd

Muzej moderne i suvremene umjetnosti / Museum of Modern and Contemporary Art, Rijeka

Obalne galerije Piran / Piran Coastal Galleries, Piran

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG
SOUTHEAST EUROPE

**OBALNE
GALERIJE
PIRAN
GALLERIE
COSTIERE
PIRANO**

236

Impressum

IZDAVAČ PUBLISHER

Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe
Gospodar Jevremova 47
11000 Beograd
Republika Srbija

Muzej moderne i suvremene umjetnosti /
Museum of Modern and Contemporary Art
Krešimirova 26c
51000 Rijeka
Republika Hrvatska

Obalne galerije Piran /
Piran Coastal Galleries
Tartinijev trg 3
6330 Piran
Republika Slovenija

ZA IZDAVAČA FOR THE PUBLISHER

Krunoslav Stojaković,
Branka Benčić,
Mara Ambrožič Verderber

FOTO KAZALO PHOTO INDEX

Tuğhan Anıt: 173-174
Nemanja Cvijanović: 30-33, 36-39, 56-57, 59, 62,
123-127, 129-130, 132-135, 168, 171-172, 174, 188,
224-225, 232-233, 235
Daniele Capra: 174
Darko Duda: 6-7, 10-11, 14-15, 20-21, 40-41, 47-53, 55,
66-67, 71, 84-85, 88, 92-93, 102-103, 136-137,
141-142, 144-145, 147, 212-219
Siniša Gulić: 60-61, 65, 76-77, 152-153, 157-158,
160-161
Tanja Kanazir: 1-3, 24-25, 28-29, 64, 67-70, 72-75, 78-
83, 107-111, 118-119, 148-149, 164-165, 196-197,
208-209, 234, 238-240
Nikola Kurti: 174, 181-182, 195

KONCEPT CONCEPT

Nemanja Cvijanović

UREDNICI EDITORS

Tevž Logar, Vladan Jeremić

IZBOR I ISTRAŽIVANJE MEDIJSKIH PRILOGA
SELECTION AND RESEARCH OF MEDIA COVERS

Nemanja Cvijanović, Davor Konjikušić

AUTORI TEKSTOVA AUTHORS OF THE TEXTS

Ivana Bago, Gal Kirn, Michał Kozłowski, Dragan Markovina,
Katarina Peović, Srećko Pulig, Stefano Taccone

FOTOGRAFIJE PHOTOGRAPHS

Tuğhan Anıt, Nemanja Cvijanović, Daniele Capra, Darko Duda,
Siniša Gulić, Tanja Kanazir, Nikola Kurti

GRAFIČKI DIZAJN GRAPHIC DESIGN

Mario Aničić

PRIJEVOD S ENGLESKOG NA HRVATSKI JEZIK
TRANSLATION FROM ENGLISH TO CROATIAN

Goran Vujasinović

PRIJEVOD S HRVATSKOG NA ENGLESKI JEZIK
TRANSLATION FROM CROATIAN TO ENGLISH

Dušan Grlja, Jelena Ternovec

PRIJEVOD S TALIJANSKOG NA HRVATSKI JEZIK
TRANSLATION FROM ITALIAN TO CROATIAN

Ivan-Boško Habuš

PRIJEVOD S TALIJANSKOG NA ENGLESKI JEZIK
TRANSLATION FROM ITALIAN TO ENGLISH

Mike Watson

LEKTURA HRVATSKOG JEZIKA CROATIAN PROOF-READING

Goran Vujasinović

LEKTURA ENGLESKOG JEZIKA ENGLISH PROOF-READING

Mike Watson

UREĐIVANJE PRIJEVODA TEKSTA DRAGANA MARKOVINE
COPYEDITING OF DRAGAN MARKOVINA'S TEXT

Andrew Hodges

TISAK PRINTING

Standard 2

4 III NOVA, 11226, Pinosava, Beograd

NAKLADA PRINT RUN

500 primjeraka / copies

GODINA IZDANJA PUBLISHING YEAR

2021.

ISBN 978-86-88745-47-5 [RLS]

ISBN 978-953-8107-38-2 [MMSU]

This publication was financed by the German Federal Foreign Office. This publication or parts of it can be used by others for free as long as they provide a proper reference to the original publication. The content of this publication does not necessarily reflect the official opinion of the Rosa Luxemburg Stiftung. Responsibility for the information and views expressed therein lies with the authors.

amb
DISCISM
Sbho fsi
SELF KVO
DE SVM
ONSIVU
ONU SPO
MENT 208

MEMANJA
CVIJANOVIĆ

Rijksoverheid

ambtelings

zaken dienst

se

ook

vermogens

de

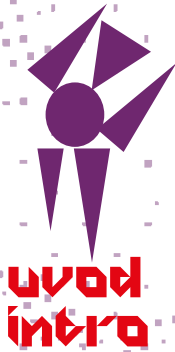
nik

2009

240

MEMBER
FASCISM
AS A
SECRET
DE
FRANSTIVE
MONU
MEME

UVOD
INTRA

ISBN 978-86-88745-47-5 [RLS SEI] Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Beograd
ISBN 978-953-8107-38-2 [MMSUJ] Muzej moderne i suvremene umjetnosti / Museum of Modern and Contemporary Art, Rijeka
Obalne galerije Piran / Piran Coastal Galleries, Piran

MEVŽ LOGAR Riječka
VLADAN JEREMIĆ

DRAGAN

★ MARKOVINA

FASSCISH

IVANA ★ BAGO

DISCHER

STEFANO

★ MACCONE

GAL

★ KIRN

DE

MICHAŁ

★ KOZŁOWSKI

FENSIVE

MONU

KATARINA

★ PEOVIĆ

PREČKO

★ PULIG

MORNE

CVJANOVIC

MEMENJA RAJKAMAN

